حکومه تا هه رینما کوردستانی - عیراق وه زاره تا په روه ردی ریقه به ریا گشتی یا پروگرام و چاپه مه نییا

ئابوورى

بۆ يۆلا دوازدى ئامادەيى ويژەيى و بازرگانى

دانانا

د.محمد سلمان محمد د. مصطفع احمد حبیب عمر عبدالرحمن

هاتييّه كرمانجيكرن ژ إليمّ

قيس صباح حميد كروان مصطفى مصطفى لشكر حاجي محمد طاهر

پيّداچوونا زمانۍ محمد عبدالله احمد طاهر

چاپا سێیێ ۲۷۱۶ کوردی ۲۰۱۶ زایینی ۱۶۳۷ مشهختی

سهرپهرشتي زانستي يي چاپي : قيس صباح حميد

سەرپەرشتى ھونەرى يى چاپى:عثمان بيرداود كواز - سعد محمد شريف صالح

تايپكرن: ازاد شفيق بدل

ديزاين: عدنان أحمد خالد

بهرگ: زاگروس محمود عرب

بناڤيّ خوداييّ مهزن و دلوڤان

ييشگوتن :

ئەڭ پەرتۆكە ل دويڭ پەرتوكىن ئابوورى بىن پۆلا دەھى ويازدى دھىنت ژبۆ تمامكرنا ئەوان بابەتىن زانستى بىن تىدا ھاتىن ، داكو بگونجىت دگەل وان پىزانىنىن بووينە كەلمك (خرقەبووى) لدەڭ فىرخوازى دەربارەى بابەتىن ئابوورى ،و ئاسۆيەكى كەش و رۆناك لبەرسنگى فىرخوازى قەكەت ،داكو بتمامى تىگەھىن زانستى بىن نوويىن ئابوورى تىپىگەھىت. ئەڭ كارەژى ب راسپاردنا وەزارەتا پەروەردەيا ھەرىما كوردستانى - عىراق، رىقەبەرىيا پرۆگرامان ھاتىيە كرن .

ئەڭ پەرتووكە ژلايى لىژنەيەكا بسپۆر ژ مامۆستا و شەھرە زايىن زانىنگەھىن ھەرىما كوردستانى ـ وەزارەتا پەروەردى ھاتىيە دانان و ھەول وماندىبوونەكا مەزن پىقە برىيە ژبۆ ھندى بىيتە بابەتەكى پوخت و ب مفا بۆ فىرخوازىن خۆشتقى ڤ و ئاراستى وان يى ھزرى بەرفرە ھتر لى بكەت و پتر تىكەھىن ئابوورى تىبىگەھىت، بابەتىن قى پەرتووكى جۆرە پىكقە گرىدانەك ھەيە و تمامكەرا قۇناغىن دىيىن خواندى يە و ئەقە ژى داكو بۆ فىرخوازى يا بمفابيت، چونكى دبىتە ئەگەرى بەرھەقىيەكى بۆ تىكەھشىننا بنەمايىن زانستى و بەرفرە ھبوونەكا ھزرى يەژى بۆ قۆناغىن زانىنگەھى داكو مفاى ژى وەربگرىت.

ئەق ھەولەرى كارەكى زانستىيە كو رلايى بسپۆرو رەوشەنبىرىن كورىقە ھاتيەكرن بۆ بھىز ئىخستن و دەولە مەندكرنا پەرتووكخانىن ھەرىمى ب بابەتىن زانستى كو بگونجن دگەل پىشكەفتنىن جىھانى. ھىقىدارىن ئەم شىابىن د سەركەفتى بىن دىگەھاندنا ئەقى پەياما مەزن و بدەستقەئىنانا ئارمانجىن خۆبۆ دانانا ئەقى پەرتووكى.

گهلهك سوپاسيا ئهوان كهسان ژى دكهين كو ب پيشنيار و رمخنا ئاڤاكهر پشكداريي دكهن دكيمكرنا شاشيان و بوختهكرنا ئهڤي پهرتوكي دا . خودي پشته ڤانه .

دانهر

يشكا ئيكئ

داهاتی نهتهوهیی و بارگوهوّرینیّن ئابووری

NATIONAL INCOME & ECONMIC FLUCTUAION

ييشگۆتن :-

خواندنا (قمکولینا) داهاتی نهتهوهیی گربینکترین وان نیشانان دهیّته دانا ن کو ویّنه یه کی هرٔ ماره یی دده ته چالاکبیّین ئابووری د ههر جقاکه کیدا بیت ، چونکی پهیکهر بهندی ههمی تهور میّن مامهلیّن ئابووری دئیخیته بهرچاف ئهویّن کو دنافبهرا یه کیّن ئابووریدا دهیّنه ئهنجامدان ژلایی بریاریّن بهرههمئینانی و وهبهرهیّنانی و یهکیّن ئابووریدا دهیّنه ئهنجامدان ژلایی بریاریّن بهرههمئیناتی و وهبهرهیّنانی و پاشه کهوتی قه دجقاکیدا ، ههروه سا داهاتی نهتهوه یی ههر وهلاته کی ئاستی ئابووری یی وی وهلاّتی نیشاده ت و راددی پیّشکهفتن و گهشهکرنا وی دهردنیّن دی .

رامانا داهاتی نهتهوهیی :-

دشيين داهاتي ناتمويي ب ريكا سي تيگههان (مفهوم) بيناسمبكهين :-

١-داهاتي نه تهوهيي لگور پاداشتين خودانين بنهمايين بهرههمئيناني :-

(پیکهاتییه رئ سهرجهمی وان بهاییین نهخیتنه بیانه (پاداشتانه) بین کو خودانین بنهمایین بهرههمئینانی بهرامبهر پشکدارییا خو دبهرههمئینانا شمه و خزمه گوزارییاندا دماوهیه کی دیار کریدا کو به هراپتر ساله که ، بدهستفه دئینن) ، نهف پاداشته رئی قان شیوین خواری و هر دگرن :-

کرێ (Wages) مووچه (Salaries) داهاتێ کاری نیشانددهت .

ب. مولكانه (Rent) داهاتئ خانووبهران و ئهردى نيشانددهت .

- ج . مفا (Interest) داهاتی خودانین سهرمایهی نیشانددهت .
 - د. قازانج (Profit) داهاتی ریکخهران نیشانددهت:

ئانكو (كرى + مولكانه + مفا + قازانج = داهاتي نهتموهيي)

٢- داهاتي نه تهوه يي لگور بهايئ شمهك (متا) و خزمه تگوزاريين تمام :-

(پیکهاتیبه ر سهر جهمی وان بهایین نهختینه ییین ههمی شمه و خزمه تکوزاریین تمام کو دسه رجهم که رتین به رههمئینا ئابووری نه ته وه ییدا هاتینه به رههمئینان دماوی ساله کا دیار کریدا). و به رههمی نه ته وه یی ری پیک دهیت ر : (کومه کا جوراو جوره ر شمه ک و خزمه تکو زارییان وه کو ترومبیل و ئامیر و مه کینه و په روک و داروبار وکانزا وگوشت و که سکاتی و خزمه تکوزاریین جودا.... هند) کو بزحمه ته دشیاندابیت وان برین مه زن و نه وه کینیک به ینه کومکرن به و رهه ما پیقانا قه باری به رههمی نه ته وه وی له و را شمه و وان برین مه زن و نه وه کینین وه که یه که یه که یه کارئینان وه ک به که یه که یه کارئینان وه ک به که یه که یه که یه که که که کورن ربیان دیار بکه کور به رههمی نه ته وه یی پیگ دئین .

۳- داهاتی نه تهوهیی ژلایی مهزاختنی قه (خهرجکرن) (Expenditure):-

(سەرجەمى وان برين پارەيە كو كەس و يەكين ئابووريين جۆرا و جۆر (ميرى و كەرتى تايبەت) دمەزىخىن بۆ كرينا شمەك (متا) و خزمەتگۆزارىيان دماوى سالەكىدا).

داهاتی تاکه کهسی: (Personal in come)

(نهو پاداشتین نهختنهیی (کاش) یان زیندهمالی نه (یان ههردوو پیکفه) کو بدهست تاکهکهسی دکهفیت بهرامبهر پشکداربکرنا وی یا هزری و زهندو بازی دچالاکیین بهرههمئینانیدا) و دشیاندایه جوداهیی دنافبهرا دوو جورین داهاتیدا بکهین کو بدهست خودانین بنهمایین بهرههرمئینانی دکهفیت و نهوژی (داهاتی نهداشکاندی (نهکیمکری) و داهاتی رهخساو (ههلکهفتی))

داهاتی نهداشکاندی :-

ئەو پاداشتن يين كو بدەست خودانين بنەمايين بەرھەمئينانى دكەڤيت بەرى كو چ جۆرەك ژ جۆرين داشكاندنى بسەردا ھاتبيت .

داهاتی رەخساو : (داهاتی بەرھەڤ بۆ سەرەدەریكرنی):

ئەو داھاتە كو يى بەرھەقە بۆ سەرەدەرىكرنى و ھەمان داھاتى نەداشكاندى يە بەلى باجا راستە و خۇ ياژى دەرئىخستى وكەس دېياقىن جودا جودا يىن خۇدا دمەزىخن و سەرەدەرىي دگەلدا دكەن.

ئەو ھۆكارين كارل ئاستى داھاتى نەتەوەيى (بەرھەمى نەتەوەيى) دكەن :-

ئاستى داھاتى نەتەوەيى و رادى گەشەبوونا وى پشت بۋان ھۆكاران ۋە گرىدەت :-

۱-برو جۆرى دەرامەتىن ئابوورى :-

 دیار کریدا، رامانا فی نهوه کوشیانا گهشهپیدانا نابووری بساناهیتر دبیت لچاف دهوله ته کی کو زهنیین وی بکیرنه هین بو چاندنی.

۲-شەھرەزاييا ھونەرى :

شههرزاییا هونهری و راددی مفاوه رگرتن ژپیشکهفتنا تهکنولوجیا بوویه دیارترین هۆکار ددیارکرنا داهاتی نهتهوهیی و لهزاتیا گهشبوونا ویدا ، چونکی ئهو قهکولنیین ددهولهتین پیشکهفتیدا هاتینه ئهنجامدان ئهو دووپاتکریه کو وهبهرهینان دسهرمایی مروقیدا هۆکارهکه بو زیدهکرنا بهرههمئینانی و گهسهپیدانا ئابووری.

لسهر وراكیمییا شههرهزاییا هونهری (ب راددی جودا جودا) ژوان هوّکارین سهرهکییه کو رووی دهولهتین پاشکهفتی دبیت لدهمی ههولدانا وان بو زیدهکرنا بهرههمرادیی و بلندکرنا ئاستی ژین و ژیارا گهلیّن وان.

٣- سهقامگيربوون و تهنابوون (جينگيربوونا) راميارى :

ئەزموونا پرانیا دەولەتین تازە پیکەهشتى ئەو سەلماندىيە کوسەقا مگیرنەبوونا (جیگیرنەبوونا) باری رامیارى ئیکەر وان هۆکارین گرنك یین کو دىنە ئاستەنك لىمرسنگی گەشەپیدانا ئابووریا وان ، چونکى سەقا مگیر نەبوونا رامیارى دی بیتە ئەگەری تیکدانا چالاکیین ئابوورى و بی هیزییا (کیمبوونا) پالدەران بو وەبەر هینانی باییه تیژى ل کەرتی تایبهت کو دبیته ئەگەری هاتنەخارا ئاستی بەر هەمیئنانی .

٤- راميابيا ئابوورى :-

رۆلئى مىدى گرنگيەكا مەزن ھەيە د زيدەكرنا دھاتى نەتەومىي دا برييا رامياريين ئابوورى (دارايى - نەختىنەيى - بازرگانى) كو دھاندان و ئاراستەكرنا

وهبهر هیّنانیّدا بو کهرتیّن ئابووری روّلیّ خوّههیه و دگهل بدهستقهئینا ئومیّدیّن جقاکی و خوّش ژیارییا واندا بگونجیت .

٥- ئاستى بكارئيخستنا (ئيخستنهكارى) بنهمايين بهرههمئينانى :

به رهه من نه ته وه وی یی جفاکی ناگه هیته دو و ماهییا ناستی قه باری خو نه گه رئاستی کیر ناستی به رهه مئینانی کیمتربیت ژئاستی بکارئیخستنا تمام و بده ستفه نه هاتنا فیر ی رامانا زه عیبوون و فه و تاندنا ده رامه تین نابووریین ره خساون ، کو ل داویی دبیته نه گه ری نه مانا ده رفعتا پیشکه فتن و گه شه بوونا نابووری .

(National Product): بەرھەمىٰ ئەتەوەيى

ل دەستېزىكى پېدقىيە تېگەھى (بەرھەمئىنانى production) روون بكەين كو دروستكرنا مفايە يان زېدە كرنا مفايه و ژوان چالاكىيان دەردكەقىت ئەوپىن كو مروڤ ئەنجام ددەت ب ئارمانجا پركرنا پېدقىيىن خو كو بەرەف زېدە بوونى نه . ژقى (ھەر كارەكى بېيتە ئەگەرى دروستكرنا ومفايەكى و پېدقىيىن مرۆڤان پربكەت ، بكارەكى بەرھەمئىن دھيتە دانان ھەر چەندە ئەگەر شېوەيەكى ماديرى نەبىت ، بو نموونه نوژدار و ئەندازيارو ماموستا و پارېزەر.....ھتد) ب بەرھەھىن دھيتە دانان ، چونكە مفايەكى ددەن و پېدقىيەكا مرۆڤى پردكەن .

بهرههمئینانا شمه و خزمه گوزارییان ئارمانجه کا سهره کی نیشاندده ت کو مروّف ههولدده بیش ببه ت ، چونکی پیشقه چوونا ئه قی چالاکییی (بهرههمئینان) یان پاشک فت ناوی راددی پیشکتهفتنا ئاب ووری نامته وی

دەستنیشان دکەت ھەروەسا بلندبوونا ئاستى بەرھەمى نەتەوەيى و نزمبووناوى ياگرېدايە ب راددى گەشەكرن و پېشكەفتنا كەرتېن بەرھەمئىنانى قە .

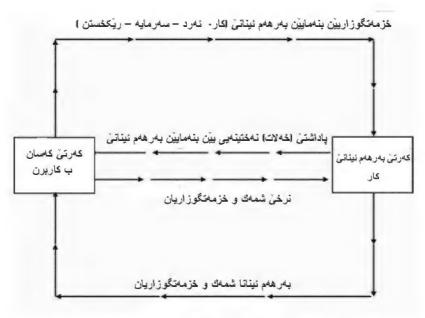
بهلنی (بهرههمی نهتهوهیی) زاراقهکه (ب قهباری تهوژمی (هاتنا بهیز)(تدفق) وان شمه وخزمه تگوزاریین تمام دهیته گوتن کو دماوه کی دیار کریدا کو به هراپتر ساله که، هاتینه به رههمئینان و دبیژنی (تهوژمی شمه کی)

تیبینیا هندیّری دهیّته کرن کو بهرهه می نه ته وه بی بتنی شمه کو خزمه تگو زاربیّن تمام قه دگریت (تمام هاتینه دروستکرن) کو هاتینه ئاراسته کرن بو پرکرنا پیدفییان نانکو شمه کیّن نافتجی و شمه کیّن نیمچه (نیق) دروستکری قه ناگریت ئه فه رژی بو هندیّیه دا کو دو ربکه فین رژوی شاشییا کو دبیّر نی دو جاراحسابکرن ، چونکی هه رشمه که دده می چالاکییّن به رهه مئینانیدا دچه ند قوناغه کیّن جوّراو جوّر دا ده رباز دبیت دده ستیکیدا ب شیّوی که رهستی خافه و دهیّته گوهوّرین بو شمه کی نافنجی هه تا دبیته شمه که کی تمام هاتیه دروستکرن ، بو نموونه نان شمه که کی تمام دروستکریه ویی به رهه فه بو بکاربرنی ، به رهه مئینانا نانی دچه ند قوناغه کاندا دبووریت ، لده ستیبیکی گه نمه و ه که کمره سته کی خاف و ئار وه ک که رهسته کی نافنجی دبه رهه مئینانا نانیدا و بو هندی کو به اینی وی شمه کی رجاره کی پتر نه هی ته حسابکرن ، لفیره به رهه می نه ته و می بتنی شمه کیّن تمام قه دگریت کو دنموونا مه دا ئه و باشی ئه ویّن هایتنه بکارئینان دبه رهه مئینانا وی شمه کیدا دچنه چوارچوفی به اینی شمه کی تمام دا .

تیبینی :- خزمه تگوزاریین خواندن و به ره فانینی و ساخله مینی ب خزمه تگوزاریین نیمچه (نیث) دروستکری دهینه دانان ، چونکی ژ پیدفییین چالاکییا به رهه مئینانی نه.

تهوژمی (هاتنا ب هیز) (تدفق)خولا داهاتی و مهزاختنی :-

د شروقه محرنا رامانا بهرههمی نه نه ویی دا نه و بو مه ده رکه فت کو به رههمی نه نه ویی پیکهاتییه ژ ته و ژمه کی ژشمه ک و خزمه تگوزار پین تمام به رههمهاتی دسه رجهم که رتین نابو و ریدا د ما وه کی دیار کریدا کو ساله که و دبیر نی (ته و ژمی شمه کی) کو دبه رامیه ردا ته و ژمه کی دی همیه کود اهاتین دابه شکری (پاداشتان) نیشادده ت نه و ین خودانین بنه مایین به رههمئینانی و وردگرن به رامیه رچالاکیین خویین به رههمئینانی و دبیر ژنی رته و ژمی نه ختینه یی ادم همئینانی و دبیر ژنی رته و ژمی نه ختینه یی ادم همئینانی با داهاتان ببین بو هندی کوداهات پیدانه که ژ که رتی کاری (به رههمئینانی) بو که رتی که سان (بکار برنی)، و مه زاختن ژبوکرینا شمه ک و خزمه تگوزار پین به رههمئینانی ژ که رتی که سانه بو که رتی کاری ، ته و ژمی نه ختینه یی بشیوه کی بازنه یی و به رده و ام در قریت دنافیه را که رتی کاری کوداهاتی در وست دکه ت بو هندی کو پاداشتین در قریت به رههمئینانی به و که رتی که سان کوب مه زاختنی رادبیت بو کرینا شمه ک و خزمه تگوزار پیان کو که رتی که سان کو که رتی که سان کو که رتی کاری به رههمئیناینه و دز قریته قه .

ویننی هژماره (۱) تهو ژمنی خولی ین داهات و مهز اختنی

دڤى وينهيدا ئه و بۆمه روون دبيته قه كوكهرتنى كهسان دچالاكيا به رههمئينانيدا ب دو رۆلان رادبن :

- أ. پشكداريي دكەت دچالاكيا بەرھەمئىنانىدا ، چونكى ئەو ب خۆ خودانى بنەمايىن
 بەرھەم ئىنانى يە :
- ب. ههر ئهو خوّ ب كاربهرن وشمهك و خزمه تگوزاريين بهرهم نينانيدا ههروه سا كهرتي بهرهم ئينانيدا بهرهم ئينانيدا به دو روّلان رادبن:
 - أ. بهرههمئينانا شمهك و خزمهتگوزاريان وفرۆشتنا وان بۆكەرتنى ب كاربرننى .
 ب. ب كارئيخستنا (ئيخستنه كارى) بنهمايين بهرههم ئيناننى .

داهاتي نهختينهيي وداهاتي راستهقينه

پیدفی یه جوداهینی دنافیه را هه ردو زارقان دا بکهین کو ب به ردووامی دناف شروقه کرنین نابووریدا نافی وان دنینن کو نه وژی (داهاتی نه ختینه یی و داهاتی راسته قینه یه).

مەرەم ر داھاتى نەختىنەيى (Monetary income

سەرجەم ئەو پاداشتىن نەختىنەيى نە كوب دەست خودان بنەمابىن بەرھەم ئىنانى دكەقن ژبەر پشكداريا وان دبەرھەم ئىنانا شمەك و خزمەتگوزارياندا •

بهلی داهاتی راسته قینه (Real income) ؛ مهرمم ژی سهرجهمی وان شمه و خزمه تگوزاریانه کوب دهست خودان بنه مایین به رهه مئینانی دکه فن (پهیدادکهن) ب داهاتی خویی نه ختینه یی .

ل پیشینی مه ئاماژه ب هندی کر کو به رهممی نه ته وهیی ژ کومه کا شمه و خزمه تگوزاریین مه زن و جوراو جور پیک دهیت کو کومکرن و بر اردنا وان یا قورس و گرانه ژبه ر زوریا پیقه رو کیشیانین وان کوب کاردئینن بو پیقانا وان و هاک (تهن و مهتر و دمه رمیرین کاریهند).

نمیاراسته ژی بیژن کوداهاتی نمتمومیی ژقان کومین زورین شممکان پیک دیت کود جوراو جوروجودانه لمورا همر پاره هاته ب کارئینان و مك یمکمیمکا پیقانی بو دیار کرنا بهایی داهاتی نمتمومیی ژ روویی بمرهم ئینانی قه . داهاتی نمتمومیی ژی دمربرینی ژبهایی نمختینمی یی هممی شممک و خزممتگوزاریین تمام یین بمرهم ئینانی دسالمکا دیار کریدا دکمت. بو نموونه کو دبیژن داهاتی نمتمومیی دعیراقیدا بوسالا (۲۰۰۵) ز دگههیته (۲۰۰۰ تریلیون دینار) نمقهراماناوی نموه کو بری شممک و

خزمه تگوزاریین به رهم هاتی ل سالا (۲۰۰۵) ب نرخی به ربه لاق و بازاراندا حساب کریه دوی سالیدا . و ژبه ر هندی کو بهایی وی پاره ی کریه یه کهیمکا پیقانی یا نه گوهور نینه به لکو تووشی گوهورینی دبیت (بلندبوون و نزمبوونی) دگه ل گوهورینا ناستی نرخی شمه ک و خزمه تگوزاریان و بهایی پاره ی (هیزا تشت کرینی) بلند دبیت دگه ل نزمبوونا ناستی نرخان و دهیته خاری دگه ل بلندبوونا و ان دا . نانکو همشبه دبیمکا به روقاری یاهه ی دناقبه را بهایی پاره ی و ناستی گشتی یی نرخی شمه ک و خرمه تگوزاریان ، له و را پاره ب پیقه ره کی هو ویر ناهیته دانان ژبو گه هشتن بو به ایی راسته قینه یی داهاتی نه ته و هی رینا هیزاتشت کرینا پاره یه به ایی را ماوه کی بو ماوه کی دیتر .

ب مەرەما خۆلادان ژ گوھۆرىنىن بھايى پارەى ھۇمارا پىقانكارىا نىرخان (۱) ب كاردئىن بۆ گەھشتن بۆ بھايى راستەقىنەيى داھاتى نەتەوەيى (داھاتى راستەقىنەيى نەتەوەيى) ودوويرئىخستنا كارىگەريا گوھۆرىنىن نىرخان ل سەر داھاتى نەتەوەيى ئەڭ پىنگاقىن خارى دى ب كارئىنىن :-

۱. دیارکرنا سالهکی رُسالان وهك سالا بنهرهت کو تیدا نرخی شمهکان همتارادهکی یی جیگیره و نهگوهؤره و پاشی نرخین وان دی کهنه پیقهر نانکو نرخین سالین دی ل دویڤ وی سالی بهینه پیڤان.

٢. ب كارئينانا ئەقى ھەفكىشا لخارى بۇ قەدىتنا داھاتى راستەقىنەيى نەتەوەيى:

۱-هژمارا پیڤانکاریا نرخان : بۆحساب کرنا هژمارا پیڤانکاریا نرخان سالهکا دیارکری دی هیْتهومرگرتن و دگال برسییّن وی سالیّ (سالا بنهرمت) دی لیّک دمین هەروسا هەرب نرخین وی سالاً دیارکری ژی برِیّ وان شماک و خزماتگوزاریان ژی کودسالیّن دیتر (سالیّن هەفبەرکری)بهرهم هاتین دیّ هیّنه حسابکرن .

داهاتی راسته قینه یی نه نه نه و هی می داهاتی نه ختینه یی نه نه و هی داهاتی داها داهاتی داهات

پێڬئينەرێن (كەرتێن) داھاتىٰ نەتەوەيى:

ل دویق وی پولینکرنا ژ ده رگههی ئاماری یاب سهر نهتهوین ئیکگرتی فههاتیهکرن ژسی کهرتین سهرهکی پیک دهین و ههرئیک ژوان ژ چهند چالاکییین نابووری پیک دهین و داهاتی نهتهوه یی ژی ژ سهرجهمی به رههمی فان کهرتان پیک دهیت کو نهقهنه:

۱-کهرتین شمهکان ؛ پیك دهیت ر:

- أ. چاندن و دارستان و نیچیر (المقالع)
- ب كانزا كارى وكانى بهر (گلكهن) : كو دەرئينانا نهفتى و كانزايين دى قەدگريت .
- ج. پیشهسازیین گوهورین: و مك پیشهسازیین ب كاربرن و پیشهسازیا شمهكی نیمچه دروستكرى.
 - د. كارهبا و غاز و ناڤ.
 - ه دامه زراندن و ئاڤاهى دروستكرن .
 - ۲- کهرتین دابه شکرنی : وپیک دهیت ژ :
 - أ. فهگوهاستن و هاتن و چوون و کوگههکرن.
 - ب. بانك و بيمهكرن (التأمين)و خانووبهر.
 - ج. بازرگانیا نافخوّو دەرقە .
- ۳-کهرتی خزمه تگوزاری: رسم رجه می خزمه تگوزاریین گشتی و جشاکی و خزمه تگوزاریین که رتی تاییه تین یین دهیت .

ريْكيْن حساب كرنا داهاتي نهتهوهيي:

دفی برگهیدا دی دانوستاندنی ل سهر ریک و شیوازین ب کارئینانی کهین کوبو پیقانی و خهملاندنا داهاتی نهتهوهیی دهینه ب کارئینان ب پشت گریدان ب وان داتایین نامارگیری کوتاییه ن ب داهاتی نهتهوهیی و چهوانیا سهرهدهری کرنا وی و دفی حساب کرنی دا ئاستی چالاکیا نابووری بو ههمی کهرتان رون دبیته قه ورادی گهشهکرن و پیشقه چوونا وان نیشان دده ت و ههروهسا نه حساب کرنه قهباری بهرههم نینانی و قمباری مهزاختنا ب کارئینانی و وهبهرهینانی و قمباری مامهلهکرنی دگهل ژ دهرقه (بازرگانیا دهرهکی)نیشان دده ت و ژلایه کی دیتر قه حساب کرنا داهاتی نه تهوهیی پشکداریی د ب هیزکرنا نامرزین شروقه کرنا نابووری دکه ت کو قهکوله ری نابووری دشروقه کرن و لیکدانه قهیا دیار ده و گرفتین نابووری و چاره سهرکرنا وان دا پشتی پی گریدده ت .

(Value Added approach) ریکا نیکی: ریکا بهایی زیده دانای

کورتیا نه قی ریکی نه وه کو ههمی شمه و خزمه تگوزاریین به رههم نینای دکه رتین نابووریین جوراوجوردا (شمه کی - دابه شکرن - خزمه تگوزاری) کومبکه ین و بهایی نه ختینه یی (کاش) یی وان ل دویقی ر نرخی بازاری دی حساب که ین :

بهایی به رههمی ههمو مکی - شمه ف و خزمه تگوزاریین به رههمئینای × نرخین وان

وپاشی دی بهایی پیدفیین به رهه مئینانی وه که که رهستی خاف و شمه کی نیمچه در وستکری ووزه و هند حساب که ین کوپشکداری کریه د چالاکیا به رهه مئینانیدا ودی گه هینه بهایی زیده دانایی هه ر که رته کی وب کومکرنا بهایی زیده دانایی هه می که رتین نابووری (شمه کی د دابه شکری د خزمه تگوزاری) دی سه رجه می داهاتی مهیی نه ته وه ی ب ده ستمه که فیت .

ودشین پیناسا ((بهایی زیدهدانای)) پیناسه بکمین کو: (جوداهیه دناقبه را بهایی به رههمی هممووکی بو یه کهیمکا به رههم داری و بهایی پیدفیین به رههم نینانی کو پشکداربوون دچالاکیا به رههم نینانیدا دماوه کی دیار کریدا (ساله ک)).

بهایی زیدهدانای - بهایی بهرههمی ههموهکی - بهایی پیدفیین بهرههم ئینانی

ئەگەر وەسا دابنىن كو د كەرتى پېشەسازىيدا مە پرۆژەك ھەيە و پەرۆكان بەرھەم دئىنىت وبھايى بەرھەمى ھەمووەكى يى قى پرۆژەي (١٥٦٠٠ دولار) بىت وبھايى پىدقىين بەرھەم ئىنا نىدا بقى شىوەى بوويە:

داتا	پها ب دۆلارى
كرينا بهمبى	1
تيچوونا قەگوھاستنا پەمبى بۆ كارگەھى	۲٥.
تيچوونا قەگوھاستنا پەمبىتى رستى بو كارگەھا بۆ ياخ كرنتى	٥,
بۆ ياخ كرن و وينەكرنا پەروكان	10.
ووزه	٥,
بهایی پیدفیین بهرههم نینانی	1.0

بهایی زیدهدانای = بهایی بهرهممی هممووهکی _ بهایی ییدفیین بهرهم نینانی

1.0.. _ 107 .. _

= ۱۰۰۰ دولار

بقی چهندی ژی ب دهرئیخستنا بهایی زیدهدانایی ههمی کهرتین ئابووری و کومکرنا وان دی (بهرههمی مهیی نهتهوهیی) ب دهست مهکهفیت.

ریکا دوویی: ریکا داهاتی دابهشکری:

(Income disturputed Approach)

ئەق رىكە د حساب كرنا داھاتى نەتەوەيى دا پشت گرىددەت ب كومكرنا ئەو داھاتى دابەشكرى ب سەر گشت خودان بنەمايىن بەرھەم ئىنانى ئانكو كومكرنا دەسھاتىن بنەمايىن بەرھەم ئىنانى نە وداھاتى نەتەوەى ژى بقى شىوى خوارى دھىتە دابەشكرن:

- أ. كرى و موچه و پاداشتان دى بۆ كريكاران و كارگيريان و هونهرييان و ئهوين ديتر هينه دان.
 - ب. مولك و كرياخاني دي بو خودانين ئەردى و خانووبەران هينه دان .
 - ج. مفا : دی هیته دان ژبهایی ب کارئینانا سهرمایهی .
- د. قازانج: داهاتی ریکخهری نیشان ددهت کویی پشکداره دچالاکیا بهرهم ئینانیدا. وب کومکرنا قان داهاتین دابهشکری ب سهر خودان بنهمایین بهرهم ئینانی لی گشت کهرتین ئابووری دماوی سالهکیدا دی بهایی نهختیهیی یی بهرههمی نهتهوهیی یی وی وهلاتی ب دهست مهکه قیت .

ريكا سييّ : ريّكا مهزاختنيّ

(Approach Expenditure)

نه فی ریکه ب نیک ر ریکین سهر مکیین دیار کرنا داهاتی نه ته و میته دانان د جقاکی دا و سه حدکه نه داهاتی نه ته و می یکهاتیه ر مه زاختنا دوماهیی بو شمه و خرمه تکو زرایین دوماهیین ب کاربرنی و و مبه رهینانی دماوه کی دیار کریدا (ساله ک) ر لایی که سان و ده زگه هین میریقه ، و دبیر نه قی ریکی ریکی ریکا ب کارئی خستنی یان مه زاختنا داهاتین ره خسای (المکتسبة) کوب ده ست خودان بنه مایین به رهم ئینانی دکه قیت .

ول دویق قی ریکی مهزاختیان ل سهر بناغی دوماهیك ب كارئینانا وان دهینه حساب كرن و مهزاختیین ناقخویی دهینه دابه شكرن بو چوار بنهمایین سهرهكی و خو دئه قین خواری دا دبینن :-

- ا. مەزاختتىن بكاربرنى: ئەقەۋى مەزاختنىن كەرتى خىزانى قە دگرن بۆ شمەكىن
 ژى درىبر (ترومبىل تەلەفزىون جل شوو ھىد) و شمەكىن بكاربرنى
 (خوارن جل وبەرگ ھىد)
- ب. مهزاخیتین و هبه رهینانا نافخویا تاییه ت: نه قه ری مهزاختنین که رتی به رهم ئینانی نیشان دده ت ل سه ر شمه کین به رهم ئینانی و ه ک (نامیر ماکینه).
 - ج. مەزاختتىن مىرى: دو جۇرىن مەزختنان قەدگرىت:-
- ۱. ئەو مەزاختنىن مىرىنە كو دبەرامبەرى واندا شمەك يان خزمەت گوزارى دەست دكەڤىت.
- ٢. ئەو مەزاختنىن مىرىنە كو د بەرامبەرى واندا چ شمەك و خزمەت گوزاريەك دەست ناكەقىت .

نائكو: يۆختى مامەلىن دەرەكى = هناردى - ئىناندى

ل قیره رقی دی شازه زای هندی بین کو مه زاختنین نه ته وه ی (داهاتی نه ته وه ی) دگه هیته سه رجه می هه می مه زاختنین هه رچوار که رتان (مه زاختنین بکاربرنی + مه زاختین به ره ینانی + مه زاخیتین میری + پوختی مامه لین ده رکی).

ئاستەنگىن (كىشىن) حساب كرنا بەرھەمى نەتەوەيى) داھاتى نەتەوەيى)

د دەمى خەملاندنا داھاتى نەتەومىي دا شارەزابىن ئەقى بىلقى رووب روويى چەندىن ئاستەنگان دىن كو ئەو بخو جوداھيا دياركرنى لى دىينىن. و ل خوارى ژى چەندىن ئاستەنگان دى دەست نىشان كەين:-

- ۱. جوادهیا ریّکین به رهه کم کرنا حسابا داهاتی نه ته وه یی ر جفاکه کی بو نیّکی دی ل دویف شیّوازی به رهه فکرنا حسابان ر لایه کی و ل دویف راددی همبوونا (داتا) ل سه ر مامه لیّن نابووری کو دهینه نه نجام دان ل سه ر چالاکیین نابووری ل دهمی به رهه ف کرنی ر لایه کی دی فه .
- ۲. كيميا داتايين ئامارين تاييهت ب داهاتي نهتهوهيي قه چونكي هندهك شمهك وخزمهت گوزاري كو دچقاكهكي دا دهينه بهرههم ئينان ئهو داتايين فهرمي نيشا نادهت (دهرنا ئيخيت) ئهقه ري دبيته ئهگهري هندي كو ديار كرنا داهاتي نهتهوهيي كيمتربيت ري راستييا وي.

- ٤. جوداکرن ل ناقبه را شمه ک (متا) و خزمه ت گوزاریین ناقنجی و شمه ک و خزمه ت گوزاریین بتمامی هاتینه دروست کرن باب زمحمه و و و کی خزمه ت گوزاریین بتمامی هاتینه دادگه هان و به رمقانیی و ناسایشی کو هممی خزمه ت گوزاریین تمامی هاتینه دروست کرن و بهایین وان ل دویق نهوان مهزاختنان دهینه دیار کرن کو دموله تی نه نجام داینه ، به لی هنده گ ژ نابووری ناسان داکو کیی ل سهر هندی دکه ن کو نه قه خزمه ت گوزاریین ناقنجینه و ب تمامی نه هاتینه دروست کرن .
- هنده که دهست هات (دهستکه فتی) هه نه کو خودانین وان و هردگرن بنی هندی پشکداری کربیت دبه رهه م ئینانی دا و هکی پاداشتان و دیاریان و هاریکاریین و هزاره تا کاروبارین چقاکی بو پیر و پهککه فتیان ژبه ر هندی پیدقی یه د داهاتی نه نه نه وی دا نه هینه حساب کرن چونکی ژ راستیا خو پتر ده ردکه قیت .

باركَوْهوْرينيْن ئابوورى (التقلبات الاقتصادية) :-

باری نابووری دجهٔاکین نویین سهرمایه داریدا ب هندی دهینه نیباسین کو تووشی بارگو هو ینین بارگو هو ینین بارگو هو ینین بارگو هو ینین خولانه پویته پیدانه کا ریزویا کیم بهرکهفتیه دبیرودزا نابووری دا همتا فی سهردهمی نهفه ری فهدگه ریت بو هندی کو بار گو هور ینین خوولانه دکهفن دا شینوارین چهٔاکیین بهرفره هه به رنهکهفتیه (ژی چینه بووینه) به لی پشتی جهنگی جیهانیی نیکی بی کاریا به ردهوام (ماوه دریز) دنافه به را کریکاران دا سهرهادا.

و ژوان دەولمەتىن كو ژ رووينى ئابوورى قە پىشكەفتىن و ئەو بىكاريا پشتى جەنگىي مەزنىي جىيھانى بوويە دىياردەكا جىيھانى و دماوى ١٩٢٩ رىدە بوونەكا

بوونه کا مهزن بهرکهفت ژهژمارا بیکاران ههر ئههٔهژی بوویه نهگهری هندی کو ل سروشت و هوکارین بارگو هورینین نابووری بقهکولن و پشکه کا مهزنا نقیسینین نابووری بو تهرخان بکهن دماوی قان پینجی سالین داوی دا.

ييناسا بارگو هۆرينين ئابوورى:

مهرهم ژ بارگوهورینین ئابووری (ئهو قوناغن کو چالاکیین ئابووری تیدا دبورن ب بلند بوونی بیت یان نزم بوونی ل دویف ئهو گوهورینین رووی ددهن دخواستی و خسته روویا هممووکی دا وچوار قوناغ ههنه بو بارگوهورینین ئابووری کو ئهفه نه (راوهستیایی ، بی بازاری ،قهر اندن ، پیشفهچوون).

قۆناغين بارگوهۆرينين ئابوورى

۱-قوناغا راوهستیای (الرکود) Recession:

مهرمم ژ راوهستیانی کیم بوونا بهرههمی ههمووکی و داهات و کارییدان و پیکگوهرینا دهرهکی یه . بههراپتر شهش ههیقان قهدکیشت و نهف دوخه ب کیم بوونا چالاکیا نابووی دهیته ناساندن دپرانیا کهرت و چالاکی و بیافین نابووری و چقاکی دا .

۲- قوْناغا بيّ بازاري (Depresion) :

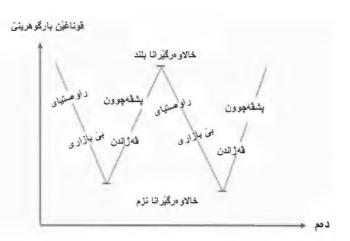
ئەقى قۇناغى چالاكيا ئابوورى و چقاكى تىدا دگەھىتە نزمترىن ئاست پىشتى كو قۇناغا راوەستىانى بەردەوام دىيت و بهندى دھىتە ناساندن كو تىپكرايى بىكارىى زىدە دكەت و بازرگانى تووشى بى بازارىي دىيت و نرخ گىلىك دھىنە خوارى (نزم دىن).

۳- قوْناغا قُهرُّاندنیّ : (Recovery)

پشتی قوناغا ئیکی و دویی نابووری نهتهوهیی دهست ب قه ژاندنی دکه ته ژبهر رامیاریین نابووریین گونجای کو نابووری نهتهوه ی دهست ب بلندبوونه کا هیدی هیدی (ل سه رخو) دکر و دگهل دا قازانجی ههمووکی و کارپیدانی و کری و نرخی مفای زیده دبن .

٤- قوْناغا ييشڤه چوونيّ (Boom):

ئه و قزناغه کو به رهه م ئینان تیدا دگه هیته بلندترین ئاست پشتی قزناغا قه ژاندنی و بلندبوونا ئاستی بلندبوونا ئاستی به رهه م ئینانی و کارپیدانی و پیشکه فتنا بازرگانیی و بلندبوونا ئاستی داهاتی دهینه ناساندن یان قوناغه که کو هه می هو کارین به رهه م ئینانی دکه فته کاری . و دشیان دایه ئه قان چوار قوناغان بقی شیوی ل خواری وینه بکهین:

وَيْنِي رُمارِه (٢) قۇناغين بارگوھرينين ئابوورى

دقیرهدا دشیین چهند نیشانه کان به رچاف بکهین کو د دیار کرنا نه قان قوناغین نابووری داب کار دهین کو نه قهنه:

- أ. گوهۆرىنا پۆختى بەرھەمى نەتەومىي.
- ب گوهۆرىن ل ئاستى تىكرايى بىكارىي يان كارىيدانى .
- ج. گوهۆرىين ل ئاستى گشتىتى نرخى بۆ سەرجەم شمەك و خزمەت گوزاريان . بىلىتى لىكدانە قەيا ھۆكارىن بارگوھۆرىنىن ئابوورى دشىيىن د دو بۆ چووناندا كۆم بكەبن كو ئەقە نە :

بۆچونا ئىكى (ئاراستى ئىكى) :

بارگوهورینان و هسا لیکدده ت کو ژبهر کیمیا خواستا ههمووکی و ب تاییه تی ژی خواستا بکاربرنی دروست دبیت ب رامانه کادی مهزاختن بو شمه کی بکاربرنی کیمتره ژ قهباری به رهم ئینانی ژبهر دابه شکرنا خراب یا داهاتی و سامانی ئه قه ژی دبیته ئهگه ری هندی زیده هی دبه رهم ئینانا شمه کان و دابه رمبه ر دا خواسته کا کیم یا هه ی دروست ببیت کو ئه وژی وه دکه ت بی بازاری به ره ف وان شمه کان بچیت و ئاستی به رهم ئینانی کیم ببیته قه و ئه قه ژی د دوایی دا دبیته نه گه ری ژکار که فتنا پشکه کی ژیمکین به رهم ئینانی و بلندبوونا تیکرایی بیکاریی و پاشی راوه ستیانی و بی بازاریی در وست دکه ت .

دب ێِژنه قْێ بوچونێ (كێم بوونا بكاربرنێ) (under consumption) چونكى شيانا تشت كرينێ ب بهردهوامي كێمتره ژ قهبارێ بهرههم ئينانێ.

بوچونا دووي (ئاراستي دووي)

بارگوهورینین نابووری ژبهر بهرفره هبوونا وه بهرهینانی دروست دبیت چونکی و هبهرهینه دگهشبینین یان ددلفرههن (ب نومیدن) و دیارکرنا وان ژی (خهملاندنا وان) هویر نهبوویه و و بهرفره هکرنه دبیته نهگهری دروست بوونا کیشه کی له ههشسه نگییا نافیه را پاشه کهوتی (عمبارکری) و و به رهینانی پشتی نه فی ژی دبیته نهگهری دامه زراندنا دام و ده زگههین به رهه مئینانین زور پاشی به فره هبوون ل به رهه مئینانا شمه کو خزمه گوزاریان ب رادده کی مه زنتربیت ژقه باری خواستا له سهر وان نه فه ژی به ده رکه فتنا راوستیانی و بی بازاری ب داوی ده ینت.

ژ ئەوا بەراھىيى بوومە روون دېيت كو بارگوھۆرىن ئاستى چالاكىين ئابوورى ئەوى بارى نەھەقسەنگ نىشاددەت كو دناقبەرا داھاتى نەتەوەيى و مەزاختنىن نەتەوەيى دى نەتەوەيى دايە ، دەمى داھاتى نەتەوەيى يەكسان بېت ب مەزاختنىن نەتەوەيى دى ئابوورى نەتەوەيى دېارى ھەقسەنگىيى دا دېيت (خواستا ھەمووەكى يەكسان دېيت ب خستە روويا ھەمووەكى) بەلى ئەگەر قەبارى مەزاختنىن نەتەوەيى كىمتربىت ژ قەبارى داھاتى نەتەوەيى دى ئابوورى دېارى داكىشانى دابىت بەلى ئەگەر قەبارى مەزاختنىن نەتەوەيى دى ئابوورى د دوخى مەزاختنىن نەتەوەيى دى ئابوورى د دوخى بەرفرەھبوونى داھاتى نەتەوەيى دى ئابوورى د دوخى بەرفرەھبوونى دابىت (ھەلاۋسان).

ئانکو بارگوهورینین نابووری کو چالاکبین نابووری رووب رووی دبن دراستی دا دهرکه تنا چالاکبین نابووری ژ باری هه قسه نگی کو ههی و روویین نه قان بارگوهورینان ژی داکیشانه و هه لاوسانه کو دی هیینه سهر شرو قه کرن و چاوانیا چارسه ر کرنا وان.

هه لأوسان (التضخم) INFLATION

پيشگوتن

هه لأوسان ئيك ژكيش و گرفتين ئابووريين سهرهكى دهيته دانان كو دقى سهردهمى دا جيهان بيقه دناليت و زيدهبارى پويته دانا ئابوور ناسان بقى دياردى ههتا نهق گهنگهشه كا زوريا ههى دهريارهى هو كار وكار يگهرييا وى يا ئابوورى ل سهر رژيما ئابوورى و باشترين راميارى كو پيدقى يه بهينه پهيرهوكرن ههتا زال بن دسهروى دا يان بهينه چارهسه ركرن.

هه لآوسانی د ئه فرودا جهه کی مه زنی دیار کری د شروفه کرن و فه کولینین زانستی نابووری دا یاهه ی ژبه ر چه ند ئه گه ران کو ژهه میا گرنگتر:

- ۱. هزرا کلاسیکی (کهفن) ههردهم هؤکارین وی ب زیدهبوونا بری درافی و بلندبوونا ئاستی گشتی یی نرخان گریددهن، بیی کو ئاماژی ب هؤکارین دی بکهت.
 - ۲. مەترسى ژ كارىگەريا ھەلاوسانى ل سەر چالاكيين ئابوورى و چڤاكى .
- ۳. هه لأوسان يابوويه ديار دمكا به لأف پشتى جه نگى جيهانى يى دووى دپرانيا
 ده وله تين پېشكه فتى و تاز مېگه هشتى دا.

بيناسا ههلاوساني:

(هه لأوسان ئه و بلند بوونا به رده و اله و هه ست پيكرى دئاستى گشتيني نرخاندا دده و لمته كني دا رووى دده و ق دروست بوويه كو خواسته كا زيده هه له ل چاف خسته روويا شمك (متا) و خزمه ت گوزاريان دماوه كني ديار كرى دا كو ژ شه ش ههيفان پتره).

یان ئهو زیده بوونه دبری پارهی دایه کوب رادهکی دگهل دا بهایی پارهی دبازارندا دهیّته خواری.

جۆرين ههلاوسانى:

١-هه لأوسانا خشوك (هه لأوسانا ناڤنجيي) (المعتدل):

نه و هه لأوسانه كو نرخ ب تيكرا ييه كى زيده دبيت كونا گه هيته ١٠ ٪ و دزيده بوونى دا گهلمك يا هيديه.

٢- هه لأوسانا سهركيش (سهربهرداي) (الجامح):

نه و هه لأوسانه كو نرخ ب تيكرايه كي گهله كي بلند زيده دبن و بكارئينانا پاره ي تيدا زيده دبيت و دراڤ ژ نه ركي خويي سه ره كي دراوه ستيت كو كوگه ها بهايي يه كين نه قه ژي دبيته نه گهري هه ره سه هيناني رژيما نه ختينه ي و به هاي يه كين نه ختينه يي نه قه ژي دبيته نه گهري هه ره سالا ۱۹۲۱ روويداي نه ف جوره ژي به هراپتر دهيته گريدان ب بارودوخي شهروشو ره شان و جيگير نه بوونا باري رامياري و نابووري و جيگير ده وله تي ده وله تي قه.

٣- هه الأوسانا كر (بيّ دهنگ كري)

پیکهاتیه ژدانانا نرخان ژلایی دهستهلاتین بهرپرس قه و بارهکی دهمی یه چونکی یان هوسا دهستهلات داردی شینت باری ئابووری راست بکهته به بی رابوونین خو ب ریکا نرخین زوره ملی و دابه شکرنا ب کوبونا یان دی ئهوبار ژدهست دهرکه قیت و ئه و هه لاوسان به رهف زیده بوونی دی چیت و گهله که جاران ئالوز تردبیت و دهیته گوهورین بو هه لاوهسانا سه رکیش.

٤- هه لأوسانا بلهز زيدهدبيت :

پێکهاتیه ژ بلندبوونا نرخان ب تێکرایهکی کوپتره ژ تێکرایێ زێدهبوونا ههڵاٚوسانا خشوٚك بهلێ دهمێ ماناوێ کێمتره ژ ههڵاٚوسانا خشوٚك .

ئەگەرين ھەلاوسانى:

١-هه لأوسانا خواستي: (Demand inflation)

نه ق جۆرى هه لاوسانى ژ ئەنجامى هندى پەيدادبىت كو قەبارى پارەى لدەف كەسان گەلمەك زىدە دبىت و قەبارى شەمەك و خزمەت گوزارىين بەردەستىن جىقاكى دېڭىرىن (نا ئىن گوھۇرىن) ئەقەرى دى بىتە ئەگەرى باند بوونا نرخان بىشوەكى بەردەوام و بەرەف زىدەبوونى چىن و ھەلاوسانەكى دى ئىنتە گۆرى كو دىيرژنى (هەلاوسانا خواستى) ودبىت ژ گرنگترىن ئەو ھۆكارىن دىنە ئەگەرى دەركەفتنا ئەقى جۆرى ئەوبىت كو ب كورت ئىنانا دارابى يابەر نياسه (ئەو بارە كو مەزاختىن گىشتى پتربن ژ دەستهاتى گىشتى) و دەمى مىرى چارەسەريا ئەقى كورت ئىنانى دىكەت بىرىكا دەركرنا دراقى قە ژلايى پانكا مەركەزى (مەلبەندى) قە ئەقە دى بىتە ئەگەرى دىبەرامبەردا بەرقىرەھبوونەك دىسيانا بەرھەم ئىنانا وەلاتى دانا ھىتە گۆرى و ئەق دېرى ھەلاوسانى گەلەك دەولەتىلى تازە پىگە ھىشتى قەدگرىت , چونكى ئەق دەولەتە دەشىن قەبارى بەرھەم ئىنانى دەمىي زىدە بوونا خواستى دا ژبەر كو دەرگەھىن بەرھەم ئىنانى دەرگەرىن دەركىن دا ربەر كو دەرگەرىن بەرھەم ئىنانى دەركىن دە

٢-هه لأوسانا تيجوونيّ (costpuch inflation):

هنده که جاران به رههم ئينه ر روو ب روويتي زيدهبوونه کا نهچاقه ري کري دبن د تَيْجِوونا بنهمايين بهرههم ئيناني دا كود بيت ئهو خو دبهرامبهر سهنديكايين كريكارين بهيزدا دبينن كو شيانين بلندكرنا ناستي كري يا كريكارين خوهمبن يان دبيت نرخي هندهك كهر مستين خاف ب شيومكي نهجافهري كرى بلنددبن و دوان ههر دو باران دا ئەقە كارىگەرىەكا راستە وخۆ بجە دەپلىت ل سەرنرخى داوپى بى بەرھەمى كو زيدهبوونا تيجوونان دبنه مايين بهرههم ئيناني دايه كو كارتيكرين و نهف كاريگەريە ژى يتر ھەست يئى دھئتەكرن دەمئى زيدەبوونا تنجوونين بەرھەم ئىنانئى گطمك بن و دەولەتنىن ئەوروپى ب شىپومكى تايبەتى تووشى ئەقى بارى بوون دەمىي نرخين ژيدهرين و زهي چوارجاران هند زيدهبووين ل دممي قەيرانا نەفتى ل سالا ١٩٧٣ ئەقەۋى تووشىي زۇرۇكا (گرفتا) ھەلاوسانا تىپچوونان كىرن چونكى زىدەبوونا نرخی و زهی ب سهری ههمی بهرههم ئیناندیان داشکهست و نرخی دهرامه تان ب شَيْوهكي مهزن و بهرداوام زيده بوو ل ماوي ١٩٧٣ - ١٩٧٨ . و گومان تيدانينه كو ب زمحمه دهست ب سهر تنجوونان دابگریت نهگهر ژوی جوری بن کو بنهمایین بەرھەم ئىنانى ژدەرقە ئىنابن , چونكى ئەو دەولەت نەشىيت نرخى دەرامەتان ب شيّوهكي تمام كونترول بكهت . نهگهري نهقي چهندي نهوه دهرامهت ههر دبنيات دا ب گر انی بنن ئیناین

٣- هه لأوسانا نيناندي (هاورده) (Imported inflation)

نه فی جوری هه لأوسانی د نابووریین بچووك کری و تازه پیگه هشتی دا ده ردک ه فی بت و پیناسا وی ژی ده یته کرن به ندی کو (نهو

زیدهبوونا بلهز وبهردهوامه یا متای اشمه یا و خزمه تگوزاریین تمامین یین ژدهرقه

ئیناین ، و هکی جل و بهرگین بهرهه کری ، پیلاف ، خوارنا بهرهه کری ، رامانا

ئهفی ژی ئهوه کو دهوله کومه کا متای اشمه ی و خزمه گوزایان دئینته ناف

وه لاتی کو نرخین وان بخو دبلندن و نهچاره دبازارین نافخو دا ب وان نرخین بلند

بفروشیت), چونکی نه دهوله نه نه شیت چ روّله کی بهرچاف ببینیت ل دیار کرنا

نرخین متایین (شمه کین) ئیناین ، ژبهر هندی نه دهوله ب کاربهره کی بچوو که

ونه شیت کار بکه سهر قه بازارین حیهانی و نرخین وان .

٤- هه لأوسانا نه ختينه يي (كاش):

ههروهکی دزانین زیدهبوونا بری پارهی دجقاکهکی د ابی کو زیدهبوونا قهباری بهرهه ئینانا متایان (شمهکان)دگهل دا بیت دی بیته ئهگهری زیدهبوونا نرخان و زیدهبوونا دراقی دی بیته ئهگهری نزم بوونا هیزا کرینا وی و ئهقهری دی بیته ئهگهری زیدهبوونهکا نهچاقهری کری دبکارئینانا وی دارقی دا و ئهقهری ل دوایی دی بیته ئهگهری بلندبوونا نرخی متای (شمهك) و خزمهت گوزاریان و ههالاوسانا سهرکیش دروست دکهت و چونکی خهلک پیشبینیا هندی دکهت کو هیزا تشت کرینا دراقی پتر دهیته خواری و بلهزترین دهم دگوهورن ب دراقهکی دی کو بهایی وی دراقی پی جیگیر بیت و بان زمقی و زاران یان زیری .

كاريگهريين ئابوورى و جڤاكيين هه لأوساني:

هه لأوسانئي چهندين كاريگه ريين ئابوورى و جڤاكى ژئى دەردكهڤن ، كو دشيين پوختنى وان بڤى شيوئى خوارئى بهرچاڤ بكهين:

- ۱. ههلاوسان نه ههقسهنگیی ل ترازیا پارهدانی دروست دکهت و بهرهف کورتئینانی دبهت ، ئهقه ری ژبهر هندی یه کوخواست یا زوره ل سهر ئیناندیان و قهباری هنار دیان کیم دکهت ، چونکی ئهو زیده هیا ههلاوسانی دمه زاختنا میری دازیده بوونا خواستی ژی دهردکه قیت کوبتنی متایین (شمه کین) بهرههم ئینایین نافخونا قهدگریت به لکو هنار دیان ژی قهدگریت و ئهو هه لاوسان به رهف بلند کرنا تیچوونیت به رههم ئینانا ئهوان (شمه کان) ژی دچیت کو بو هناردنا ده رقه نه ئهقه ری شیانا هه قرکیاوی دبازارین ده رقه دا لاواز دکه ته لهو را خواستا ده ره کی ل سه رکیم دکه ت و کورت ئینانی دروست دکه ت بو ترازیا پاره دانی .
- ۲. بلندبوونا بهردموام یا نرخان تیکدان و شیّلی بوونی دبجهئینانا پروّژین ئابووری دا دروست دکهت کوب چ رمنگهکی دشیاندا نینه تیچوونیّن دا مهزراندنا پروّژان ب شیّومکی تمام بهیّنه دیارکرن کو ب کارنینهریّن وان ب بهردموامی د دممی بجهئینانا نهوی پروّژهی دا بلند بنهه ، ل دوایی نههٔ شی دبیته نهگهری هندی کو هنده ی کورتان نهشین دهرامهتی پیدهی پهیدابکهن بو تمام کرنا پروّژین خوّ.
- ۳. هه لأوسان دبیته ئهگهری هندی کو باوه ریا کهسان ب دراقی وان بی هیزببیت و پالده ری (هانده ری) پاشهکه و عمبار) کرنی لاواز بیت ، چونکی ئهگهر بهایی پاره ی به ره نزم بوونا به رده و ام چوو ، دی ئه وی نه رکی ژ دهست

دهت کو کوگهها (عمبار) بهایه ، ئه قه ر ی حه زا هه گرتنا متایان (شمه کان) ل ده ق وان زیده دکه ت به رامبه ر ب درافی ، بقی چه ندی ر ی حه زو ناره زوویا وان پتر به رهف مه زاختنا بکاربرنی دچیت ، نه وا کو دمینیت ر پاره ی ر ی دگوه و رن ب زیری و وان درافین بیانی کو بهایی وان یی جیگیره یان به رهف کرینا متایین (شمه کین) ر یی دری و زاران دچن .

٤. هه لأوسان دبيته نهگهري دووباره دابه شكرنا داهاتي :

بلندبوونا ناستی نرخان دبیته نهگهری هاتنا خوارا هیزا کرینی ژلایی نهو کهسیی داهاتین وان دیارکرینه کو پرانیا جقاکی پیک دئینن دده مه کی دا خودان زهقی وزار و خانوبهران و زهلامین کاری - خودان کار (رجال الاعمال) کو کهمینه دچقاکی دا نه و هه لاوسان دبیته نهگهری زیده بوونا داهاتی وان و دابه شکرنا داهاتی ب شیوه کی دبیت کو دبه رژه و هندیا وان دا بیت .

چارەسەرىيا ھەلاوسانى :

دشیاندایه ب چهند شیّواز مکیّن جودا چار مسهرییا ههلاً وسانی بهیّتهکرن کو ژههمیا گرنگتر رامیاریا نهختینهیی و رامیارییا دارایی و رامیارییا دهستیّوه ردانا راسته و خویه و نهقان رامیارییانژی دقان ریّکاریّن (پیّرابوونیّن) خواری دادی بینین:

١-راميارييا نهختينهيى:

ئه و رامیارییه کو همقبهندیا ههی ب دراقی و ده زگه هین بانکی قه و کاردکه ته سه رخسته روویا دراقی همتا قهباری هیزا تشت کرینی به رفره ه بکهت یان کیم بکهت ول خواری ب کورتی ئامرازین رامیارییا نهختینه یی دی به رجاف کهین:

i-ئرخی مفای : نه و نرخه کوبانکین بازرگانی مامهلی پی دکهن دگهل کهساندا نانکو نه نرخی مفای : نه و نرخه کوبانکین بازرگانی دکه قیت ددهمی به خشینا قهرز و ناسانکاریین باوه ری پیدانی دا بو کهسان و نه وه ژی کو دهست ب کهسان دکه قیت ل به رامبه ر پاشه که و تین وان ژلایی بانکین بازرگانی .

بانكين بازرگانی پابهند دبن ب بلندترين ئاستى نرخى مفای كو بانكا مەركەزى ديار دكەت . و ددەمى ھەلاوسانى دا نرخى مفای بلند دكەت ل سەر سپاردان ھەتا كەسان و دەزگەھان پالدەت بۆ دانانا پارين خۆ ل بانكان ئەقەرى دبيتە ئەگەرى ھندى كو مەزنترين ريزا پارەی ژ بازاران قەكىشىت و دبانكا مەلبەندى دا ھەلباگريت بەلى ددەمى داكېشانى دا بەروقارى يە .

ب- ریژا یهده کی یاسایی (ریژا یهده کی نه ختینه یی یاسایی): پیکهاتیه ژوی ریژا پاره ی کو پیدهٔی یه بانکین بازرگانی ل دویف یاسایی دبانکا نافه ندی دا هملبگرن ، نهو ریژا پاره ی ژی چ مفایه ناچیته سه ر.

وئهوا ئاسایی ئهوه کو گوهورینا وی ریزی کاردکهته سهر پاشماوی ههرسپاردهیه کی له دهف بانکا بازرگانی ، و پاشی کاردکهته سهر شیانا قان بانکان بو قهرزدانی و دابین کرنا دراقی بو ب کارئینانا وان دئابووری نشتمانی دا .

لقیره بانکا ناقهندی رادبیت ب بلندکرنا ریزا یه دمکی خو ددممی هه لاوسانی دا بو هندی قمباری پاری مای لده بانکین بازرگانی کیم بکه ته و بقی چهندی ژی کاردکه ته سهر قمباری قهرزدانی و خسته روویا پاره ی دگه ل دا بهایی پاره ی ژی بلند دبیته قه .

ج-کریارین بازاری قهکری : نه قه ری دو ی چهندی دا ده ردکه قیت دهمی بانکا مهلبهندی رادبیت ب کرین یان فروشتنا سهنه دین میری ب نارمانجا هندی راسته و خو کاربکه ته سهر قهباری یه ده کین نه ختینه ی لده ف بانکین بازرگانی .

و ددهمی هه لأوسانی دا بانکا مهلبهندی قان سهنه دان دفرو شیته بانکین بازرگانی ئه قه رود ده می هه لا و سانی دا بانکا مهلبهندی قان سهنه دان دور و کیم بوونا شیانا قه رزدانی و کیم بوونا خسته روویا پاره ی ل دوماهینی .

۲-رامیارییا دارایی :

مهرهم ژ (رامیارییا دارایی) دیارکرنا ژیدهرین جودایین دهستهاتین گشتی بین دهولهتی و دیارکرنا گرنگیا ههرئیک ژوان ژیدهران ژلایه کی و ژلایه کی دیقه دیارکرنا وان ریکین کو نه شده دهسهاته پی دهینه ب کارئینان دپاره دارکرنا مهزاحتنین میری دا و ژ گرنگترین نامرازین رامیارییا دارایی نه شهنه:

أ: زیده کرنا باجان: باج نیکه ژوان ریکین دهینه بکارئینان ل روی ب روبوونا هه لا وسانی وبی بازاریی چ نه باج ب سهر وان داهاتین کو بو مه زاختنی دبه رهه فن یان ل سه ر متای (شمه ف) و خزمه ت گو زاربیان دا هاتینه سه پاندن باج ب کاریگه رت پین ریک دهینه دانان بو چاره سه رکرنا نه گه رین هه لاوسانی ، چونکی شیانا تشت کرینی لده ف که سان و ده سته کان کیم دکه ت و کاردکه ته سه ر حه ز و ناره زوویا بکاربرنی پاشی کیم بوونا مه زاختنین بکاربرنی ژی و رامانا نه فی ژی نه وه خواستا هم مووکی کیم دکه ت کو کاریگه ریمکار راسته و خو دکه ته سه ر هه لا وسانی .

ب- كيّم كرنا مهزاختنين ميرى : يا نهشكرايه نهو مهزاختيين كو ميرى نهنجام ددهت دو جوّر ن كو نهقهنه :

(مەزاختىين رەوان - مەزاختىين وەبەر ھينانى)سەرجەمى مەزاختىين مىرى پشكەكا مەزن ژ سەرجەمى مەزاختىين ھەمووكى پىك دئينن ژبەر ھندى كيم كرنا (ھاتنا خوارى) مەزاختنين مىرى ئانكو كيم كرنا خواستا ھەمووكى (مەزاختنين ھەمووكى) ئىسەر متاى (شمەك)و خزمەت گوزاريان ئەقەۋى دبىتە ئەگەرى كيم كرنا دژواريا ھەلاوسانى وكيم كرنا كاريگەريين وى يين ئابوورى

۳- رامیارییا دەستیوەردانا راستەوخۆ: مەرمە ژقی رامیاریی ئەو ریکارین كو دەولەت پی رادبیت بۆگو قورینا ھەلاوسانا قەكرى بۆ ھەلاوسانەكا بی دەنگ كرى.

(Deflation) داكيشان : الانكماش

داکیشان (دیاردهکا نابووری یه ددهمه کی دا رووی دده ت کو سهرجه می مهزاختنان بو کرینا بکاربرنی و وهبه رهنیانی (خواستا ههمووکی) کیمتربیت ژ شیانا بهرههم داریی بو نابووری نامه وه ی).

ئەگەريىن داكىشانى

چەند ئەگەرك ھەنە بۇ دەركەفتنا ئەقى دىاردا نابوورى ژ ھەميان گرنگتر ئەقەنە:

أ ـ نهگهرین سروشتی : مهرمم ژ نهگهرین نههاتینه دروست کرن کو چ رامیاریه کا نابووریا میری ل پشت نینه و ه کی وی داکیشانا کو ل دهوله ته کی روی دده ت ژبهر رویدانا دیار دین سروشتی و ه نهرده ه ژان و له هیان و زفر و کین کاقل که رکو کار دکه نه سهر گشت چالاکیین نابووری دوی دهو له تی دا.

ب نهگهرین نابووری: مهرمم ژی نهو نهگهرین کوژبهر رامیاریین نابووری پهیدادین کو میری (حکومهت) پهیدا دکهن بو نموونه ددهمی چارهسهرکرنا هه لاوسانی دا میری رامیاریه کا نهختنیه یی یا تاییه ت پهیره و دکه ت کو نهوژی کیم کرنا خسته رووی و ب کارئینانا دار قی و نه قه ژی بو کیم کرنا باوه ری پیدانی و قه رزان و نهگهر نهف رامیاری یه به رده و ام بیت دی داکیشان ژی ده رکه قیت یان میری بریاری بده ده رامه تین دارایی رابگریت کو بریار ل سهر دایه نه قه ژی ب مه رهما کیم کرنا نرخان و جیگیر کرنا بهایی نه ختینه یی بو وی دراقی .

ج- ئەگەرىن رامىارى: جىڭگىر نەبوونا بارودخى رامىارى يان جەنگى دېيتە ئەگەرى نىزم بوونا ئاستى ژيارا ئاكنجىيان وكىم بوونا خواستان ئەقە ژلايەكى و ژلايەكى دويقە كەرتى تايبەت ژى ژبەر خرابيا بارودوخى وى بەرھەم ئىنانى كىم دكەنەقە ئەقەرى دېيتە ئەگەرى دىيتە ئەگەرى دىندى كو ئابوورى وەلاتى بەرەف داكىشانى وبى بازارىي بچيت

شونوارين (كاريگهرييا) داكيشاني :-

- ۱. رودانا داكيشانى بەرھەم ئىنەران پالددەت بۆ كىمكرنا بەرھەم ئىنانا وان و ژكارئىخنستنا پشكەك ژ ووزەيا بەرھە مدارىياوان ئەقەرى ئەو ژىدەردكەقىت قەبارى بكارخستنى كىم دكەت و داھاتىن دابەشكرى كىم دكەت كو دبىتە ئەگەرى كىمبوونا خواستا ھەمووكى و ئاستى چالاكىيا ئابوورىژى بەرەف خراپبوونى دچىت ھەتا دگەھىتە قوناغابى بازاريى.
- ۲. بلندبوونا تێکرایێن بێکاریێ و نزمبوونا ئاستێ بهرههمێ نهتهوهیی و داهاتێ نهتهوهیی.
- ٣. سهر هلدانا داكيشاني دبيت سهر مايي نيشتماني پالدهت بؤوهبهر هيناني لدهرقه
 لجهي بكارخستنا وي دناڤخؤدا.

چارەسەرىيا داكىشانى:

نهو نابووری کو بدهستی داکیشانی دنالیت (نانکو کورتئینانا قهباری مهزاختنا ههمووکی ل ئاست بهرهممی نهتهوهیی) بارو دو خهکی نههه قسه نگه و ئه و جوداهیژی کو دناقبه را قهباری داهاتی نهتهوهیی و مهزاختنا نهتهوهیی دا دروست دبیت و دبیرژنی (کلینا داکیشاتی) نهگهر وهسا بدانین کو داهاتی نهتهوه یی (۲۵۰ ملیون دولار) و (مهزاختنا نهتهوهیی ۲۶۰ ملیون دولار) بیت دی ئه و جوداهییا کو دبیته دولار) ملیون دولار) کلینا داکیشانی نیشاندده ت.

ولدەمى چارەسەركرنا ئەقى دىاردى پېدقىيە ئاستى مەزاختىيان بهيتە بلندكرن ھەتا دگەھىتە وى داھاتى نەتەومىي و ئەوژى ئاستى ھەقسەنگىيى بە و دشياندايە وى زېدەھىي دقەبارى مەزاختناندا بقان رېكان بدەستقە بېنىن :-

١-بهرفره هكرنا مهزاختيين ميرى (مهزاختنا رموان- مهزاختنا وهبهرهيناني):

ئەڭ بەرفرەھكرنە زيدكرنەكى نيشانددەت د قەبارى خواستا ھەمووكى دا كودبيتە ئەگەرى تەنككرنا (كيمكرنا) كلينا داكيشانى يان نەھيلانا وى چونكى دەمى : ميرى (حكومەت) رادبيت ب زيدەكرنا مەزاختيان ئانكو دابەشكرنا داھاتين نۆيە بسەر ھندەك بنەمايين بەرھەمئينانى ئانكو زيدەكرنا شيانين تشت كرينا وان ئەقە ژى كاردكەتە سەر بلندكرنا حەزا بكاربرنى و پاشى زيدەبوونا مەزاختنى لسەر شمەك و خزمەتگوزار ييان و ئەقەژى قەبارى خواستا ھەمووكى زيدە دكەت .

۷- هاتنه خواریا (کیمکرنا) باجان :- هاتنه خارا باجان ئانکو زیدهبوونا داهاتی رمخساو بو مهزاختنی چونکی ئهگهر میری بقی جوّرهکاری رابیت دی ب شیّوهکی ناراسته و خو کارکهت بو زیدهکرنا شیانین تشت کرینا کهسان ئهقه ژی رامانا بلندکرنا ئاستی حهزا بکارکرنی و زیدهبوونا مهزاختنا بکارئیناتی یه ، لقیّره ژی کیمکرنا باجی یان نههیلانا وی دبیته ئهگهری زیدهبوونا قهباری خواستا ههمووکی و پاشی بچوك بوونا (هاتنه ئیّك یا) کلینا داکیشانی یان نهمانا وی .

۳-کیمکرنا نرخی (مفای) ژلایی بانکا ناقهندی قه :- کاریگهترین ریّکه و بو چارهسه رکرنا داکیشانی چونکی کیمکرنا نرخی مفای دبیته نهگهری هاندانا که رتی تاییه تاییه تاییه تاییه نه قه رزکرنی (قرض) و به رفره هکرنا و هبه رهینانی و دامه زراندنا کارگههین نو ب فی چهندی وی بیافی کارکرنی بو کریّکاران دهیّته رمخساندن داهاتیّن نو بسه رخه لکیدا دابه ش دبن خواست زیّده دبیت چالاکییا نابووری گهشه دکه و و و و و و و و و و و و و و و ایرانییا ده و له نیّن جیهانی و بو برانییا ده و و و و و و ملاّتین نو به بازارییا نابووری جیهانی قهگرتی ل سالین چاره سه کرنا نه فی داکیشانی (و هکو و ی بی بازارییا نابووری جیهانی قهگرتی ل سالین به در کریمکرنا نرخی مفای) بر .

يرسيارين يشكا ئيكي

ب 1/ ئەقان پیناسە بكە : (داھاتئى راستەقىنە ـ داھاتئى تاكەكەسى ـ داھاتئى نەتەوەبى ـ بارگوھۆرينىن ئابوورى ـ بەرھەمئىنان ـ ھەلاوسان ـ داكىشان)

بٍ ٢ / بِيْك ئينهرين داهاتي نهتهوهيي كيژن ؟

بسس/ ئەوان ھۆكاران ديارېكە يين كو ئاستى داھاتى نەتەودىيى نىشاتاددەن .

پ٤/ به حسى رۆلى ھەرئىڭ رُ (كەرتى كەسان - كەرتى بەرھەم ئىنانى) د چالاكىيا بەرھەر مئىنانىدا بكه .

پ٥/ ئەق گىروگرفت (ئاستەنگ) چنە يىن كو تووشى شەھرەزايان دىن لدەمى - حسابكرنا داھاتى نەتەو دىيى ؟

ب٢/ بارگوهۆرينين ئابوورى پيناسه بكه و قوناغين وي ب هيلكاريي دياربكه .

پ٧/ مهرهما مه ژ (كيمبوونا بكاربرني) چييه ؟

ب٨/ مهرهما مه ژ ئهقان زراقين ئابوورى چييه ؟

(هه لأوسا نائيناندي (هاورده)- بهايي زيده داناي - كلينا داكيشاني)

ب ٩/ جوداهيي دناڤبهرا ئەڤاندا دياربكه :

أ داهاتي نهتمو ميي و بهر هممي نهتمو ميي

ب. داهاتی نمختنهیی و داهاتی راستهقینه

ج. ههلاوسانئ و داكيشانئ

د داهاتی نهداشکاندی و داهاتی رمخساو

پ١٠/ شۆنوارىن ئابوورى و جڤاكىيىن ھەلاُوسائى چنە ؟

بِ١١/ هه لأوسانا تيَّجِوْني چاوا ليكددميه قه ؟

پ۱۲/ دیار دا هه لاوسانی چاوا دهیته چارهسه رکرن بریکا (رامیارییا نهختینهیی – رامیارییا دارایی).

ئينگليزى	عەرەبى	کوردی
National Income	الدخل القومي	داهاتی نەتەو ەيى
Personal Income	دخل الفرد	داھاتیؒ تاکہ کمسی
Product National	الناتج القومي	بەر ھەمنى نەتەو ەيبى
Peoduction	الانتاج	بەرھەم ئىنان
Monetary Income	الدخل النقدي	داهاتیّ نەختىنەيى
Real Income	الدخل الحقيقي	داهاتى راستەقىنە
Value Addea	القيمة المضافة	بهایی زیّده دانای
Input	المستخدمات	هاتينه بكارئينان
Income Disturputed	الدخل الموزع	داهاتی دابهشکری
Expendituer	الانفاق	مەزاختن
Economic Fluntuion	التقلبات الاقتصادية	باگۆھۆرىنا ئابوورى
Recession	الركود	راوهستاي
Depression	الْكساد	بی باز اری
Rrcovery	الانتعاش	قەر اندن
Boon	الازدهار	پێۺڨڡڿۅۅڹ
Consumption	الاستهلاك	بكاربرن
Inflaton	التضخم	هەلأوسان
Demand push in flation	تضخم الطلب	هەلاوسانا خواستى
Cost push In fiation	تضخم الكلفة	هەلاوسانا تێچوونێ
Imported inflation	التضخم المستورد	هەلاوسانا ئىناندى
Deflation	الانكماش	داكيْشان

<mark>پشکا دووی</mark> بازگانی TRADE

دەستىپىك :-

پشتی کو چقاکی مروقا تینی پیشکهفتن بسه ردا هاتی و که سان پسپووری و هرگرتی دبه ر ههمئینا متایین (شمهکین) دیار کریدا دووتشت لده ف و ان ده رکهفتن:

ین ئیکی :- وان متا (شمه که ک) به رههم دنینا ب بر هکی (رادده کی) کو زیده تربوو ژ پیدفییا وان ب وی متای (شمه کی).

یی دووی :- پیدفییا وان ب متایه کی (شمه که کی) دیژی همبوو کو دیسپور نمبوون دبه همئینانا وی دا ژبه رقی ئه و متا (شمه کی) ژ پییدفییا خو زیده تر دگوهوری ب وان (شمه کین) کو وان پیدفی پی هه ی یان (یی کیمه). و ئه قی گوهوریناد همقبه ندیین نابووری بین دنافیه را که ساندا روودای ده ستپیکا ده رکه فتنا بازرگانیی بوو دج قاکین جودادا.

ييناسا بازرگانيي :-

نه کریارا کرین و فروشتن (پیکگوهورینا) (شمهك)و خزمه گوزاریانه کو ل نافخو یان دنافبه را دهوله تاندا روودده ت، نهوی بقی کاری رادبیت دبیرنی (بازگان). بازرگان: - نمو کهسمینی کو بشیوهکی هممدهمی (بمردهوام) پیشهکاری بازرگانی بیت چ نمو کهس کهسمکی ناسایی بیت یان مهعنهوی.

بازرگا نیژی دهینه دابه شکرن بو دویشکین سهر مکی:-

۱-بازرگانییا ناقخون: مهرهم ژی کریارا پیکگوهورینی یه (کرین و فروشتنه) کو دناف سنوری جوگرافیی ئیك دەوللمتدا دهیته نهنجامدان و دهیته دابهشکرن بو دویشکان: -

ا- بازرگانییا ب کوم: - نه و کریارین پیکگوهورینی نه بین کو دنافهه را بازرگانان بخودا روو ددهت و کرین و فروشتن تیدا ب برین مهزنه و نرخژی دبازرگانییا بکومدا کیمتره ژ بازرگانییا ب کت .

ب- بازرگانییا ب کت : نهو کریارن بین کو دناقبه را بازرگانییا ب کت و بکاربه راندا روو ددمت و کریارا کرین و فروشتنی ژی ب برین بچووك و کیمه و نرخژی دبازرگانییا ب کندا زیدمتره ژ بازرگانییا ب کوم .

۲- بازرگانییا دەرقه :- ئەو كریارین پیكگوهۆرینی نەیین كو دسنوورین نیف دەولەتیدا دهینه ئەنجامدان ئانكو : گوهۆرینا متا (شمەك) و خزمەتگوزارییانه دناقبەرا دەولەتاندا، و بازرگانییا دەرقه دسار مترین شیوین خودا پیكهاتییه ژ كریارین ئینان و هناردنی ، ئانكو بازرگانییا دەرقه پیك دهیت ژ :-

ئيك : كوما هناردييان (export)

و ژ دو پشكان پيك دهيت :-

أ-هنارديين متايان (شمه کان) يان (هنارديين دهينه ديتن) و هك ترومبيل و نامير و خوارن و جل و به رگ . ب- هناردیین خزمه تگوزاییان یان (هنار دییین نه هینه دیتن) و ه گهشت و گؤزار-بانك ـ قه گوهاستن)

دوو: - كوّما نينانديان (الاستيرادات) (import)

ئەو ژى ھەروەسا ژدو پشكان پېكدھين :-

أ. ئينانديين متايان (شمهكان) يان ئينانديين دهينه ديتن .

ب ئىناندىين خزمەتگۇزابيان يان ئىناندىين نە ھىنە دىتن .

روويين جوداهيي دناڤبهرا بازرگانييا ناڤخوو بازرگارنيا دهرڤه دا :-

لڤیره مهدڤین بکورتی ئهگهرین جوداهیی دناقبه را بازرگانییا ناڤخوّو بازرگانییا ده رقه بیّخینه به رحاف کوئه فه نه :

- ا. بازرگانبیا نافخو دنافهه را که سان و یه کین ئابووریدا دهیته نه نجامدان کو دناف ئیك سنووری رامیاری (سیاسی) دابن به لی بازرگانییا ده رفه دنافه به را وان که سان و یه کین ئابوویدا دهینه ئه خام دان کو ب سه رده وله تین جورا و جور (جودا) قه نه .
- ۲. کهس سهر ب چهند یه که یه کین رامیاری (سیاسی) بین جودافه و ملکه چی کومه کا یاسا و ریسایین جورا و جورن و هه رده وله ته ژ وان ده وله تا نژی رامیارییا ئابوورییا خو هه یه و پهیره و دکه و دفیت چهند ئارمانجه کین نه ته وهی و نیشتمانی بده ستقه بینیت و های بده ستقه نینانا خوش ژیارییی بو هه قوه لاتین خو. لفیره دی بیژین حکومه تر لایی خوقه ئه وی لبه رچاف و مردگرن کو جوداهیی نه که دنافیه را هه قوه لاتین خودا ، به لی در ژدن لسه رسه ره ده ریکر نا بیانییان بشیوه یه کی کو دنافیه را هه قوه لاتین خودا ، به لی در ژدن لسه رسه ره ده ریکر نا بیانییان بشیوه یه کی کو

يني جودايه ژوئي سهر دهربيا لگهل ههڤوه لاتيين خو دكهن .

- ۳. جوداهبیا (نهومکهه قبیا) خورستی (سرؤشتی) بازاران ژ هؤکارین گرنگه کو کاریگه ربیه کا ناشکرا ههیه لسهر سرؤشتی پیکگوهؤ رینا بازرگانی ، و جوداهبیا بازاران دناقبه را دهوله تاندا خو د جوداهبیا حهزو ئاره زوو و ژنیگه هین واندا دبینیت نه قه ژی دبیته نه گه ری دهرکه قتنا نهوه کهه قبیی دهه لبژادنا متای (شمه ک و خزمه تگوزاریاندا نه قه ژبلی نهوه کهه قبیی د هه بوونا رینگرین سروشتی و کارگیری و رامیاریدا و مکو دوورییا جوگرافی و تیچوونا قه گوهاستنی و پیرابوون و (ریکارین) کارگیری کود هینه دریکا قه گوهاستنا متایاندا (شمه کاندا) لسه رسنووران ، و ریگرین رامیاری و مکو وان بهلگه نامین ساخله میی کو وی دسلمین متایین (شمه کین) ئیناندی ددوورن ژ هه رنه خوشییه کو پیسبوونه کی ، دریگرین نابووری و مک رهسمیاتین گومرکی ، نه قه هه می هؤکارن و بازران یا شهدو جودا دکه ن
- ۶. جوداهبیا یه کین نهختینه یی و سیسته می بانکی دنافیه را دهوله تاندا ب هؤکاره کی دهیئته دانان بو جوداکرنا دهوله تان ژ ئیکو دو هه ر دهوله ته کی نامرازه کی دارایی و بانکی و درافی یی خویی نیشتیمانی ههیه و وی جودا دکه تن ژ بین دیتر ئهفه ژی بریکا خو دبیته نه گهری نهوه کهه فی و جوداهبی د بازرگانییا نافخو و ده رفه دا چونکی ، ل ده می هه بوونا هه فیه ندبین بازرگانی دنافیه ر دو دهوله تاندا نه چارین کریارا پیکو هو رینا ده رفه یان گوهو رینا درافی ب درافه کی دی نه خیام بده ین و نه گهره کی مه زن هه یه کو نرخی دراف گوهو رینی بهی به گوهو رین یان سه ربه ستییا دراف گوهو رینی براوه ستیت نه فه ژی دبیته نه گهری هندی کو بازرگانی توشی مه ترسین نه ختینه یی بیت کو نه فه د بازرگانییا نافخودا نینه ، بازرگانی توشی مه ترسین نه ختینه یی بیت کو نه فه د بازرگانییا نافخودا نینه ، چونکی د سنووری وی ده وله تی دایه و نیک دراف بکار دهی ت.

میانا قهگوهاستنا کریکاران و سهرمایهی جودایه و وهکیئیک نینه لناقخو و دهرقه ، چونکی بنهمایین بهرههمئینانی وهکو کارو سهرمایه پتر دسهربهستن دقهگوهاستنا واندا دچارچوقی ناقخودا یان دچارچوقی سنووری جوگرافیی ئیک وهلاتدا ، بهلی سهربهستییا قهگوهاستنا وان دناقبهرا دهولمتاندا یاتوخیبداره ئمقهری ژبهر وان گیروگرفتین کارگیری و ئهو وان گیروگرفتین کارگیری و ئهو گیروگرفتین کو همقبهندی یاوان ب جوداهییا زمان و تیتال و همقبهندیین جقاکی و یاسایانقه ههیه کو ریگرن لبهردهم قهگوهاستنا کریکاران زیدهباری وان تیچوونین زور کو دیپدقینه بو وی قهگوهاستنی ژ دهولهتهکی بو دهوله تهکادی .

بهلی دەربارەی سەرمايەی ، ئەو بساناهی ناهینه قەگوهاستن ژ دەولەتەكی بۆ دەولەتەكی بۆ دەولەتەكادی ، چونكی خودانین سەرمايەی پی باشتره وەبەر هینانین خۆ دوەلاتین خۆدا ئەنجامدەن ژ ترسا وان ژ تیكدانین رامیاری و ئابووری كود بیت ل دەرقە روو بدەت، هەروەسا بساناهی دشین سەرپەرشتبیا سەرماییین خۆ د وەلاتین خۆدا بكەن .

ئەگەرىن دروستبوونا بازرگانىيا ژدەرقە : -

دو ئەگەرنىن سەرەكى ھەنە بۇ دروستبوونا بازرگانىيا ژ دەرقە كو ئەقەنە :-

١. هيچ دەولەتەك نەشىيت يىدقىين خۆ ير بكەت .

پرکرنا ههمی پیدفیین دهولهتی بدهرامهتین نافخویی بزهحمه بتایبه تیژی پشتی زیدهبوونا پیدفیین مروفی و جورا و جور یاوان و جوداهبیا شبیانین دهوله تان د دابنیکرنا پیدفییان دادگه جورا و جور بوونا حهزین کهسان.

۲. ئەودەسكەڧتێن كو ژ بازرگانيێى بدەستكەڧن : دەولەت رادبىت ب هناردنا وان متايان (شمەكان) بۆ دەرڧە كو زىدەبوونەكا رێژەيى ھەيە و ئىنانا وان متايان (شمەكانژى) كو كێم ھەيىيەكا (كێم ھەبوونەكا) رێژەيى ياھەى.

گرنگییا بازرگانییا ژدهرقه :-

کەرتى بازرگانى ب پشكەكا گرنگ ژ پەيكەر بەندى ئابوورى نەتەومىى دەيتە دانان و بازرگانىيا دەرقەژى چەند گرنگىيەك ھەنە كو دشىيىن بقى شىيوى خوارى كورت بكەيىن و بىخىنە بەرچاق :-

- بازرگانبیا ژ دەرقە دەلىقى پەيدا دكەت بۆ ھەردەولەتەكى داكو وان متایان (شمەكان) پەيدابكەت كوب دەست ناكەقن چ ژبەر ئەگەرى ئاڭ و ھەواى بىت یان شىیانین سروشتى ھاریكارییا بەرھەمئینانى نەكەن.
- ۲. بازرگانییا ژ دەرقه هۆكارەكئى گرنگه بۆ دەولەتین تازە پیگههشتى كو هەولا گەشەپیدانا ئابوورى ددەن چونكى بازرگانییا ژ دەرقە دەرفەتئى پەیدا دكەت بۆ ئەقان دەولەتان داكو قەرزان (قروض) بدەستخو بیخن ژ دەولەتین پشەسازى و پیشكەفتى و قەرزدانا نیق دەولە تیژى شیوەیەكە ژ

شَیْویْن قَهُو هاستنا متای (شمه ک) و خزمه تگو زاریین بیّدقی و ه کنامیر مهکینه کو ژبو بدهستفه نینانا گهشه بیّدانی دگرنگن.

- ۳. بازرگانییا ژ دەرقه نیکه ژ ژیدهرین داهاتی بو پرانییا ناکنجییان چ برییا چالاکیین ئیکسهر بیت کو ههقبهندییا وان ب کریارین ئینان و هناردنی قه ههیه یان برییا چالاکیین هاریکارو تمامکهرین وان بیت وهکو قهگوهاستن و بارکرن و دانان (الخزن والتفریغ)هتد.
- ٤. بازرگانبيا ژ دەرقە ئامرازەكە ژبۆ نزيككرنا دووراتبيان و سنوورين دناقبەرا دەولەتاندا دېريت و بتايبە تیژی لبن سیبەرا پیشكەفتنا ریكین قەگوھاستنی و گەھاندنا بی تەل و تیلەدار (اللا سلكیة والسلكیة).

بنياتي دامهززاندنا بسيۆربوونا نيْڤ دەولەتى:

بنیاتی دامه ز زاندنا بسپوربوونا نیّف دوله یی و پاشی پیکگو هو رینا دنافبه را دهوله تا نژی بو چهند هو کار مکان فه دگه ریت کو دشیاندایه دنه فاندا کو مبکه ین:

١-ئاڤ و ههوا:-

ناڤ و ههوای کاریگهرییا خو لسه تیچوونا بهرههمئینانی ههیه بشیوهیه کی گشتی و مهزاختین بهرههمئینانا چاندنی پشیوهیه کی تاییه بو نموونه گهرمی و تیکرایی بارانی ژ دموله ته کی بو دموله ته کارتیکرنه کارانی ژ دموله ته کی بو دموله ته کارتیکرنه کار پهرچاف ههیه لسه ر بهرههمئینانا چاندنی نه فه ژی ژلایی خوفه رولی خو دبینیت د دیار کرنا بسیوربون و پیکگوهورینا نیقدهوله تیدا .

۲-نهوهکهه قی د دهرامه تین سروشتی دا:

د ناقبهرا دەولهتان بخۆدا جوداهبهكا مەزن هەيه ل وي چەندى كا سروشتى چ پىي بەخشى يە ر زقيين چاندنى و كانزان وەك ئاسن وسفرو رەزيا بەرى و نەفت و ئەو دەولەتىن كو زەقبىين چاندنى ھەين دى بسپوربن ربەرھەم ئىنانا چەند بەرووبومىن چاندنى وەك بسپوربوونا كەنەدا وئستراليا رگەنمى و مىسرى دېمبى دا و ئەو دەولەتىن كو كانبىن نەفتى ھەين دى بسپوربن دبەرھەم ئىنانا نەفتى دا وەك عيراقى و دەولەتىن كەنداقى .

٣-نەوەكھەڤى دشيانا مرۆڤى دا:

زوریا دهستی کارکرنی ل وان دهولهتین کو ناکنجیین وان دزورن دی بیته نهگهری زیدهبوونا خستهروویا کریکاران وبقی ژی نزمیا کری دی هیته گوری و نهگهری زیدهبوونا خستهروویا کریکاران وبقی ژی نزمیا کری دی هیته گوری و نه شخ چهنده ژی دی بیته نهگهری سهرکهفتنا وان د بهرههم ئینانا وان شمهکین کو گهله پیدقی ب کاری دهستی ههی وبساناهی دهینه دروستکرن و شارهزابیا هونهری و سهرمایهی گهله پی نهفیت وه پیشهسازیا رستن و چنینی ل هندستان و پاکستانی و مسری ، بهلی نهو دهولهتین ب دهستی کیمیا خسته روویا دهستی کریکاران دنالن ، و مسری ، بهلی نهو دهولهتین ب دهستی کیمیا خسته روویا دهستی کریکاران دنالن ، نه خواست ل سهر دهستی کارکرنی دی بیته نهگهری بلندبوونا کری بقی چهندی ری دی بهری خودهنه بسپوربوونی ل وان پیشهسازیین کوتیدا سهرمایهکی چر ب کاردئیت ، و دهمی کهرهستی خاف و سهرمایه و شارهزابیا هونهری تیدا همیت و ه کاردئیت ، و دهمی کهرهستی خاف و سهرمایه و شارهزابیا هونهری تیدا همیت و ه بسپوربونا بریتانیا و نهلمانیاو و یلایهتین نیکگرتیین نهمریکی دبهرهم ئینانا پاپورو شهمهندههر و ترومبیلان داهتد .

٤- نەوەكھەقى دېرى سەرمايى بەردەست دا:

سهرمایه دهیّته دانان و ه ه ه و کاره ی بو جو داهیا به رهه م ئیناتی ژ دهوله ته کی بو دهوله ته کا دی هنده ی ژوان دهوله تین کو به لانسه کی (رصید) مه زن یی سهرمایه ی هه ی دهیّته چاقه ریّکرن کو بسپوربن د به رهه م ئینانیدا و ه که نامیر و نامراز و (شمه کیّن) دیتر کو پیدفی ب سهرمایه کی چر هه یه . به لی ده رباره ی دهوله تین تازه پیّگه هشتی کو ب ده ستی کیمیا ریژه یا سهرمایه ی دنالن (ژبلی و ان دهوله تین نه نه تی دهنیرنه ژ ده رقه) نه و بو پیشکه فتنا پیشه سازیین و ان دبنه ناسته ی و نه چار دکه ن بسپوربن ل و ان پیشه سازیان کو بوب کارئینانا و ان پیدفی ب کریکارین زور هه یه .

بيردۆزين بازرگانييا ژدەرقە

۱- بیردوّزا تیّچوونین بی سنوّر (ردها): The Theory of Absolute costs

بازرگانییا ژ دەرقه ل دویق بوچونا (نادەم سمث) کوخودانی ئهقی بیردوزی یه هاریکارییا ههر دەرولهتهکی دکهت کو بسپوربیت دبهرههم ئینانا وان متایان (شمهکان) دا کو ههلومهرجین سروشتی (ناخ و ئاق و ههوا) و مروقی هاریکار بن ویی بگوهوریت ب وی متای (شمهکی) کو پیدقی پی ههی وتیدا بسپورنینه . ئادەم سمپ روون دکهته و دبیژیت (کار دابهشکرنا نیق دەولهتی ، دەولهتی نهچاردکهت کوبسپوربیت د بهرههم ئینانا وان متایان (شمهکان) داکو ههلومهرجین سروشتی (ناخ و ئاق و ههوا) و مروقی هاریکاریی بکهن کوباری بی سنور (رهها) ههبیت دبهرههم ئینانیدا و وی زیدههیی ژ پیدقین خو پی بگوهوریت ب وان متایین (شمهکین) کو ل دەولهتین دی تیدا زیدههی ههی و وهکی وی باری بی سنور (رهها) ههیه .

نادهم سمپ درونکرنا خودا (گریمانا) وی دکهت کو دوو دهولهت همنه (ئینگلته را و هندستان) دور شمه کان به رههم دئینن نهو ژی رستن و چنین و برنجه و تیچوونین و انین بی سنور (دهم ژمیرین کاری) بقی جوری خواری یه:

رستن و چنین	برنج	دەولەت
٤٠	٥.	ئينگلتەرا
٨٠	۲.	هيندستان

د نموونا سهریدا دوو دهولهت ههنه کو (ئنگلتهرا و هندستانه) و دوو جوین متای (شمه کان) ههنه کو (برنج و رستن و چنینه) و ژ پیخه مهت به رهم نینانا نیک یه کا برنجی ل ننگلته را پیدقی ب (٥٠ دمم ژمیرین کاری) نه ول هندستانی پیدقی ب (٢٠) دمم ژمیرن کاری)نه بقی چهندی ژی تیچوونا بهرهم نینانا برنجی ل ننگلته رابلندتره ب هه فبه رکرنی دگه ل هندستانی دا و نیك یه کا ژ رستن و چنینی دشیاندایه ل ننگلته را ب (٤٠ دەم ژميرين كارى) بەرھەم بينيت بەلى ل ھندستانى دھەمان دەمدا پيدقى ب (۸۰ دەم ژمیرین کاری) یه بقی چهندی ژی هندستان نابیته خودانی باری بی سنور (رهها) دبهرههم ئينانا رستن و چنيني دا نانكو تيچوونا رستن و چنيني ل هندستاني بلندتره ب هەقبەر كرنى دگەل ئنگلتەرا دا . بقى چەندى ژى هندستان دى بىتە خودانى (رەھا) ل بەھەم ئىنانا برنجى ئنگلتەرا ژى دى بىتە خودانى رەھا دبەرھەم ئىنانا رستن و چنینی دا ، ل دویف نهوا (نادهم سمت)ی دیار کری دهولهتین متایی (شمهکی) زیدهتر ب دهست دکه فیت ژ رییاسیاسه تا بازرگانیا سه ربهست و سه ربهستیا بازرگانی دناڤيهر ا نهتهوان دا هاريكاريا زيدميوونا ساماني وان دكهت ئانكو قهاري داهاتي وبيي راسته قینه زیده دکه ت (بلند دبیت) ل ربیا ییکگورینا متایین (شمه کین) زیده کری ب متایین (شمهکین) کیم یان کیم همیی .

(The Theory of comparative costs) -بيردۇزا تېچوونېن رېژەيى -۲

دیقد ریکاردو نه بیردوزه دارشتی یه و بارودو خی نابووری و رامیاری یی ننگلته را ل سهدی نوزدی کارتیکرن لیکریه و بیردوزا خو ل سهر چهند مگرتیه کان (گریمانه کان) دارشتی یه کو نه فهنه:

- أ. همبوونا بارى همقركييا تمام .
- ب. همبوونا كاريبكرنا تمام. دههردو دمولمتان دا (التوظيف الكامل).
 - ج. نهبوونا بهربهستین گؤمرکی د ناقبهرا دوو دهولمتاندا.
- د. نەبوونا تۆچۈونىن قەگوھاستنى و پۆكگوھۆرىن ب رىپيا متاب متاى (شمەك ب شمەكى) بىت .
 - ه. بتنی دوو دمولهت و دوو (شمهك) همبن.

وريكاردوى بيردۆزاخو ب ريكا ئەقى نموونى روون كريە تىچوونا بەرھەم ئىنانى دى لىسەر بنەرەتى يەكىن كارى بىت :

پهمبي	گەنم	دەولەت
٩	٨	عيراق
1.	14	مسر

دقی نموونا سهری دا تیبینی دهیته کرن کو عیراقی باره کی بی سنور (رهها) همیه دبه رههم ئینانا ههردو متایاندا (شمه کاندا) ومسری باری بی سنور (رهها) نینه لی چ ژ وان (شمه کان) . به لی نه گهر تیچوونا به رههم ئینانا هه ردو (شمه کان) دگهلیک دا هه شبه ر بکه ین دئیک وه لاتدا و پاشی تیچوونا هه ر متایه کی (شمه که کی) جودا هه شبه ر بکه ین دناقبه را هه ردوو وه لاتان دا دی بینین کو تیچوونا به رههم ئینانا گهنمی لی عیراقی هه تاراده کی کیمتره ژ تیچوونا وی لی مسری و تیچوونا ریژه یا په مبی لی میسری هه تاراده کی کیمتره ژ تیچوونا وی لی عیراقی وبقی شیوی خواری:

۱- ن مسری : به رهه م نینانا ته ننه کا گهنمی پیدهی ب (۱۲ یه کین کاری) یه به لی به رهه م نینانا ته ننه کا یه کین کاری) یه .

ئانكو هەتا رادەكى پەمبى ئەرزانترە ژ گەنمى ل مسرى .

Y-ن عیراقی : به رهه م ئینانا تهننه کا گهنمی پیدفی ب (Λ یه کین کاری) یه وبه رهه م ئینانا تهننه کا پهمبی ژی پیدفی ب (Λ یه کین کاری) یه .

تێچوونا رێژهی بۆ گەنمی
$$-\frac{\Lambda}{9}$$
 = ۸۰٫۰۰ يەكا پەمبى

بەلى تىنچوونا رىزدىيا پەمبى =
$$\frac{9}{\Lambda}$$
 = 1.17 يەكا گەنمى

ئانكو گەنم ل عيراقى ھەتارادەكى ئەرزانترە ۋ پەمبى .

لهورا ههر مسر دی بسپوربیت ل بهرههم ئینانا پهمبی و عیراق ژی دی بسپوربیت ل بهرههم ئینانا گهنمی و پاشی پیکگوهورین دناقبهرا واندا دی هیته گوری و ئهگهر و مسا دانین کو تیکرایی پیکگوهورینی دناقبهراواندا ۱ گهنم ـ ۱ پهمبی .

هوسا دی مسر (۱۷٪) یه کا گهنمی قازانج که ت ژبه رهه م نینان و هناردنا ده رقه یا هه ریه که یه که عیراق و عیراق ژی دی (۱۲٪) یه کاپه مبی قازانج که ت ژبه رهه م نینان و هناردنا ده رقه یاهه ریه که یه که که که مسری .

ل قیری بهرژومندی یه کا هه قیشك (قازانج) ژ بسپوربوون و پیکگهورینا نیڤ دەوللەتى دی هیته گوری ل دەمی جوداهیا تیچوونین ریژمیی هه تا خو نهگهر چ ئیك ژوان باره کی بی سنورژی نهبیت دبه رهه م ئینانا متایه کی (شمه که کی) دیار کری دا.

بازاری دراف گوهورینا بیانی: Foreign Exchange Market

(نهو بازاره کو کهسان و دام و دهزگه هو بانک کریارا کرین و فرو شتنا دراقی بیانی تیدا دکهن، ب رامانه کا دی بازاری دراف گوهورینی دهیته پیناسه کرن کو سهرجهمی خواست و خسته روویا درافین بیانی یه).

ئەركىن سەرەكىيىن بازارى دراڤ گوھۆرىنى :

ا گوهورینا درافی نیشتمانی ب د رافه کی دی: نهگهری فی ژی فهدگهرینه هندی کو خواست ههیه ل سهر درافی دویی (یی بیانی) کو ژوی چهندی دروست دبیت کو پیدفی ب وی درافی یه چ ژیدهری وی خواستی بو گهشت و گوزاری یان بازرگانی بیت یان بو وهبهرهینانی بیت یان بو چارهسهریا نهخوشی و مهرمین دی وه فهگهر اندنا مفایین قهر زی بیت .

ب- پشت راستکرن (الائتمان): ئــهرکێ پشت راستکرنێ ب کـارهکێ گرنگێ بازارێ دراڤ گوهوٚرینا بیانی دهیّتــهدانان، چــونکی ماوهك همیه دناڤبهرا هناردنا متایهکی (شمهکهکی) ژلایێ دهولهتهکێ قه وئینانا وی ژلایێ دمولهتهکا دیترقه و ئه ماوه ژی ب ماوێ گههشتنێ یێ بهرنیاسه

و نەف ماوه ژى پيدفى ب پشت راستكرنى (پاره داركرن) ھەيە و ئەقەرى ئەو ئەركە كو بازارى گوھۆرينا دراقى بيانى ئەنجام ددەت .

ج- کریارا همقسهنگ کرنی: مهرمم ژ کریارا همقسهنگ کرنی دبازاری دراف گوهورینیدا کرینا درافانه ژ وی بازاری کو نرخی درافین وان همتا رادهیمکی نزم دبیت و فروشتنا وان دبازارین دیتردا کو همتا راده کی نرخ تیدا بلندتر دبیت نه کریاره ژی ب بهردهوامی روویددهت ، چونکی ژلایه کی قه گوهورینین ریژهیی همنه دنرخی بازارین نیف دهولمتیدا و ژلایه کی دی ژیفه ژبه رجمبازان دبازاری دا.

نرخي دراڤ گوهۆريني : (Exchange rate)

بیّناسا وی: پیّکهاتیه رُچهند دانهیهکان رُ دراقی نیشتمانی کو دهیّته دان و مك نرخه که بر نیّک یه کی رُ دراقه کی بیانی بو نمونه دممی نرخی دراق گوهورینی دناقبه را دوّلار و دیناران دا دیاربکهین دی یه کسان بیت دگه را هر ماراوان دینارین کو پیدقی نه بوّکرینا دوّلاره کی نهمریکی نهقه رُی رامانا وی نهوه کو دممی ۱ دوّلار = ۱۳۰۰ دیناران بیت هوسا نهم پیدقی ب پیدانا ۱۳۰۰ دیناراینه همتا دوّلاره کی به دمستقه بینین .

دياركرنا نرخي دراڤ گوهوْريني :

١-نرخي دراڤ گوهۆريني دبن سيبهرا ريسايا (قاعدة) زيري دا: (نرخي گوهۆرينا جيگير)

ریسایا زیری همتا سالا ۱۹۱۶ ز ب جهنینایه ول دویف نهقی ریسایی همر دولمته نقه نقل ریسایی همر دولمته ناقه رقع زیری بو دراقی خو دیار دکمت و تیدایا به رهمقه بو کرین و فروشتنا هم ربره کا زیری بو وی نرخی همتا کو نمو ناقه رقکا زیری بو هم دراقه کی جیگیربیت هوسا نرخی دراق گوهورینا وی ژی جیگیردبیت.

بۆ نمونه ئەگەر ناقەرۆكا زيرى بودينارەكى عيراقى = 7/0 گەر زيرى و ناقەرۆكا زيرى بودينارەكى عيراقى = 7/0 گەر زيرى بودينارەكى دراڭ زيرى بۆ دۆلارەكى ئەمرىكى = گەر زيرى ئەقەرامانا وى وەسايە كونرخى دراڭ گوھۆرينى دناقبەرا وان دا جيگير ب دابەشكرنا ناقەرۆكا زيرى بۆ ئېڭ ژ قان دراقان لىسەر ناقەرۆكا زيرى بۆ دراقين دى.

نه قه ژی راماناوی نه وه کو نه و بری زیری ل نه مریکا دشین ب دو لاره کی بکرین و ل عیراقی بفروشین ب دو دیناران و نه و زیری ل عیراقی ب دیناره کی دهیته کرین ل نه مریکا دهیته فروشتن ب نیف دو لاری نه قه ژی راماناوی نه وه کو دیناری عیراقی نرخی وی کیمتره ژ دو لاری نه مریکی چونکی ناقه رو کا زیری وی کیمتره ژ ناقه رو کا زیری ب دو لاری.

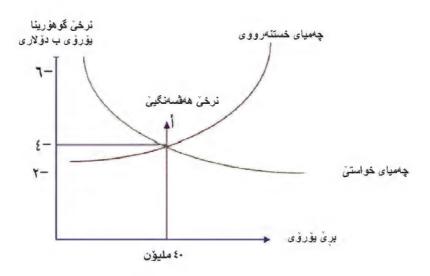
وبوب جهئينانا رِ رُيْما نرخين جيْگير (زيْر) پيدڤى يه سي مهزجين سهرمكى ههبن كو ئەقەنه:

- ١. ديار كرنا بهايهكي جيكير بؤدراڤي نيشتماني ب زيرى .
 - ۲. سهربهستييا ئينان و هناردنا زيرى.
- ۳. پشت راست بوون ژ گوهۆرىنا دراقى نىشتمانى ب زىرى وب بەروقاژى وبى مەرج.

٢-نرخي دراڤ گوهۆرينا گوهۆرى (نەرم):

ریسایا نرخی دراف گوهورینی دفی ریسایی دا پشت گریدده ب هیلانا نرخی دراف گوهورینی همتال دویف هیزین خواست و خسته روویی بهیته دیارکرن بقی چمندی ژی دهزگههی نرخی کو خو د هیزین خواست و خسته رووی دا دبینتهه و نرخی دراف گوهورینی دیاردکه بهرامبه به درافین دی بیی چ دهستی و هردانه کا دهسه لاتین نهختینه یی ددهوله تی دا .

ل هێلکارا هرٔمارا (۳) دشیاندایه ئموی چمواتیی دیاربکهین کو نرخی همقسمنگی پی دهیّته دیارکرن (نرخی همقسمنگی ئمو نرخه کو بکرو فروّشیار دهممان دممدا دبهر همقن ئموی دراقی یی بکرن یان بفروّشن)

وينني هر ماره (٣) ديار كرنا نرخي دراف گوهوريني

هیّلاویّبیا ستوونی نرخی گوهؤرینا یۆرۆی ب دۆلاری دیاردکهت و هیّلا ویّیا ناسۆیی ژی بریّ خواست و خستنهروویا یۆرۆیه.

دیارکرنا نرخی گوهو رینی بؤ یوروی دخالا (ا) دا دهیته نیشانکرن کو ب نرخی هه قسه نگینی دهیته نافکرن (ئانکو یه کسانبوونا خواست و خسته روویتی ب پیکفه ل سه رئه وی درافی). ئه قجا ئه گهر نرخی دراف گوهو رینی باندبیت ژ (۶ دولاران) بو (۶ دولاران) بو (۶ دولاران) هوسا دی بیته ئه گهری زیده بوونا بری خسته رووی و کیمبوونا بری داخو زکری (خواست) و ژبه رهندی کو خسته روو مه زنتره ژ خواستی ل سه ریوروی هوسا ئه قه دی بیته ئه گهری هاتنا خوارا نرخی گوهو ریناوی جاره کادی همتا دگه هیته نرخی هه قسه نگینی (۶). به لی ئه گهر نرخی دراف گوهو رینی به یته خواری و ببیته نرخی هه قسه نگینی (۶). به لی ئه گهری باندبوونا بری خواستی و کیمبونا بری خسته روویی (۲ دولار) ئه و دی بیته ئه گهری باندبوونا بری خواستی و کیمبونا بری خسته روویی

و ژبهر هندی کو قهباری خواستی مهزنتره ژ قهباری بری خسته پرووی ژ یوروی ئه و دی بیته ئهگهری بلندبوونا نرخی دراف گوهورینی و جاره کا دی دی به رهف نرخی هه شمه نگییا (٤)چیت .

د سهردهمی نهوداب کارئینانا زاراقی (تهعویم floating) یا بهلاقه کو (مهرهم ژی دیارکرنا نرخی دراقی یه دبازاری دا ل دویق هیزین خسته رووی وخواستی بی چ دهستی وهردانه ک ژ دهسه لاتین نهختینه یی دبیژنه نهقی ژی (تهعویما پاقژ) بهلی مهرهم ژ (تهعویما نه پاقژ) نهوه (نهگهر دهسه لاتین نهختینه یی دهستیوه ردانی دناق بازارین گوهورینی دا بکهن و های بکر یان فروشیار ب مهرهما هندی دا کارتیکرنی ل سهر بهایی دارقی خو بکه بو به دهست قهنینانا نارمانجه کا دیارکری).

دەولەت ژى وەك فرۆشيار دەستيوەردانى د بازارى دا دكەت بۆ ھندى دا بېڭ خستەروويى پارەى زيدەبكەت و پاشى بهايى وى بينيته خوارى ژ پيخەمەت ئينانا خوارا نرخى ھناردىيان و زيدەكرنا خواستاجيهانى ل سەر وان ، يان دەسەلاتين نەختىنەيى وەك بكېي دراقى خۆ دەستيوەردانى دبازارى دا دكەت ب ئارمانجا زيدەكرنا خواستى ل سەر و بلندكرنا بهايى وى دا ريكى ژ چوونا سەرمايەى بۆ ژدەرقە بگرن.

٣-سيستهمي چاقديريكرنا گوهۆرينا دراڤي :

نه سیستهمه ب شیوهکی بهرفهرهه دهرکه فت کو بهری هینگی جیهانی بخوقه نهدیتبوو نه فه ری پشتی وی قهیرانا نابووریا جیهانیا مهزن بوو ل ماوی بخوقه نهدیتبوو نه فهری پشتی وی قهیرانا نابووریا جیهانیا مهزن بوو ل ماوی ۱۹۲۹-۱۹۳۳، دهمی کارکرن بقی سیستهمی به لاقبووی ل نهامانیا و دهوله تین نهور و پا نهریکالاتینی .

ول دەمى ئەقى قەيرانا جيهانى ژناڤچوونا ريسايا زيرى بخوقه ديت ژبهرقان ئەگەران: أ ئەق قەيرانا ئابووريا مەزن بوو ئەگەرى دروست بوونا كيمبوونهكى د قەبارى بازرگانيا دەرقەدا كو ئەقەرى ژ ھەبوونا كورت ئينانەكا مەزن و بەردەوامى دتەرازيا پارەدانانيدا رەنگ قەدايە.

- ب. ئەقىٰى قەيرانا ئابوورى كارتىكرن ل سەرئابوورى مەزنترىن دو دەولەتىن قەرزدەر دوى دەمىدا كريە ئەورى (ويلايەتىن ئىكگرتىن ئەمرىكى و بريتانيا) بوون و ئەنجامى ئەقىٰى رى ئەو بووكو تەورمى ھناردنا دەرقە ياسەرمايى درىرقەكىش كىم ببيت ل قان دو دەولەتان بۆوان دەولەتىن كو تەرازىا پارەدانا وان تووشى كورت ئىنانى ببوو.
- ج. چوونا دەرقەيا سەرمايەى دېرانيا دەولەتاندا ژبەر جيگيرنەبوونا بارودۇخى راميارى و ئابوورى ب ئارمانجا قەدىتنا بازارين نەختىنەيين دى كوپتر جيگيرى و بشت راستى تيدابيت .

پیّناسا (سیستهمی چاقدیریا گوهورینا دراقی) دهیّتهکرن ب وی چهندی کو (پیّکهاتیه ژ سهرپهشتی کرنه کاریّکوپیّکا میری بو بازاری دراف گوهورینا بیانی نانکو ل سهر خواست و خستهروویا گوهورینا بیانی ب ریّیا هندیّ

کو ریکی نه دن گوهؤرینا درافی نیشتمانی بو درافین دی ب سهربهستی بیهته کرن و بننی ل بن سیبه را وان ریسایین ریکخستی نه بیت یین کو ده وله تی داناین).

ئارمانجين سيستهمي چاقديريا گوهورينا بياني :

- ا. پاریزگاری کرن ژبهایی دهرقه بو وی دراقی ب بلندتر ژبهایی وییی راستهقینه.
 ب پاراستنا پیشهسازیین نیشتمانی ژهه قرکبیا بیانی چ ب رئیا نهدانا مولهتا گوهورینی
- بیت یان ب ریّیا سمپاندنا نرخمکی بلندبیت بو وان در اقین بیانی کو دقیّت ب دهست قمینن .
- ج. پشته قانیکرنا پلانین گه شه پیدانا ئابووری بو ده وله تی برییا به خشینا مامه امکا گونجای تربو ئیناندیین سه ره کی (بنه ره تی) کو دخرمه تا پروژین گه شه پیدانا ئابووری دابن ول سه رحسابا ئینانا متایین (شمه کین) روخساری (الکمالیة) یان نهسه ره کی .

راميارييا بازرگانيا دمرقه (نيڤ دمولهتي)

 بازرگانی ، ورامیارییا بازرگانی ژی دهیّته دابه شکرن بوّ دو پشکیّن سهرهکی کو ئه قه نه :

ئنك : راميارىيا بازرگانىيا سەربەست :

مەرەم ژرامياريا بازرگانيا سەربەست (نەو بارودۆخە كو دەولەت دەستىپوەردانى ناڭ پەيوەندىيىن بازرگانيا دەرقە داناكەت برامانەكادى كريارىن پىكگوھۆرىنا نىڭ دەولەتى ئەنجام ددەت ب سەربەستى بىتى ھەبوونا ھىچ مەرجەكى).

بەلگىن سەرەكىيىن راميارىيا بازرگانىيا سەربەست:

- ۱. زیدهبوونا داهاتان ژ نهنجامی بسپوربوونا نیق دهولهت یه : چونکی نهق رامیاریه دبیته نهگهری سهربهستی کرنا بازرگانیی دناقبهرا دهولهتان دا و ههر دهولهته ژی بسپوردبیت دوی لقی بهرهم ئینانی دا کو بارهکی ریژهیی همبیت و جودابکهت ژدهولهتین دی وبنهمایین بهرهم ئینانی ، ئاراستهی وان لقان دهییت دهییت کو دهییت دهییت کو شیانا بههم داریی تیدا یا بلنده و وان لقان ژی ب جه دهییلیت کو بهرهم داری تیدا یانزمه ئهقهژی دبیته ئهگهری بلندبوونا پاداشتی و داهاتین بهرهم داری تیدا یانزمه ئهقهژی دبیته ئهگهری بلندبوونا پاداشتی و داهاتین بهرهم ئینانی .
- ۲. دبن سببه را سهر به ستیا بازرگانی دا ده رکه فتن و به لا فبوونا سازی و ده زگه هین قور خکاری بابزه حمه ته ئه فه ژی ژبه رهندی به کو قور خکاریا نیف ده وله تی و هه ریمی بتنی ل بن سببه را رامیارییا پاراستنی دهی ته دامه زراندن.
- ۳. رامیارییا پاراستنی (ب کارئینانا روسم (پشك کاری)- ماف پیدان) پیدفی ب دارشتنا یاسایین زورههیه کو ئهفی ژی چهندین شونوار و ئهنجامین جورا و جورین ئابووری ژی پهیدادبن ، چونکی پیدفی ب کارگیریه کا ژیرانه (عهقایانه) و بهرهه فکرنه کا گهله که مهزن و کهسانین بسپور ههیه .

- ٤. سەربەستىا بازرگانى ھارىكاريا قەگوھاستنا بنەمايين بەرھەم ئىنانى دكەت دناقبەرا
 دەولەتان دا ب تايبەتى قەگوھاستنا دەستى كاركرنى و سەرمايەى .
- ه. لایهنگهرین سهربهستیی بهحسی هندی دکهن کو رهسمی گومرکی چهندین کیم و کاسی و شونوارین نابووری ههنه ، چونکی باوهرییا بازرگانان و خودان کاران کیم دکهت ب بارودوخین نابووری و ب کاربهری نهچار دکهت کو نهو باجا رهسمی بدهت نهههری دی بیته نهگهری زیدهبوونا مهزاختیین ژباری و نهههری ههمی دی بنه نهگهری کیمبوونهکا بهرچاف دبازرگانیا دهرقهدا.

دو : رامیارییا یاراستنا بازرگانی :

مەرەم ژ راميارىيا پاراستنى (ئەو بارە كو دەولەت دەسەلاتاخۇ ياگشتى ب كاربىنىت دا كارتىكرنى ل سەر قەبارى پىكگوھۆرىنىن نىڭ دەولەتى يان ئاراستەيىن وان يان بەرھەمىن ناڭخۇيى بپارىزىت ژ ھەڭركيا متايىن (شمەكىن) بىانى بكەت).

بەلگەييى لايەنگەريى راميارىيا ياراستنى:

لایمنگهرین رامیارییا پاراستنی پشت بقان بهلگین خواری گریددهن وه بهلگهیمك بو بو چونین وان كو پیدقی یه دهولهت دهستیوه ردانی دناف ریکخستنا باز رگانیا دهر قهدا بكهت ژوانا ژی:

۱. پاراستنا پیشهسازیین تازه هاتینه دامهزراندن: ئابوور ناسی ئهلمانی (فردریك لیست) دپهرتووکا خودا (رژیما نهتهوی بو نابووری رامیاری) دا کو ل سالا لیست) دپهرتووکا خودا (رژیما نهته نهته بیشهسازیین تازه هاتینه دامهزراندن دکهت.

- ۲. خودان کارو ریکخهر داخوازا هندی دکهن کو پیدقی یه هاریکاریا پیشهسازیین نیشتمانی بهینهکرن وب پاریزن ، چونکی نهو هاریکاریا مانا پارهی دناقخویا وهلاتی دا دکهت ، چونکی پیشهسازیا ناقخویی هاریکاریا دهولهتی دکهت کو متای (شمهکی) دناقخودا پهیدابکهت ل شوینا مهزاختنی ژپیخهمهت ژ دهرقهئینانی .
- ۳. پاراستنا ئاساييشا دەولەتى: چونكى ھاريكاريا دەولەتى دكەت كو متايين (شمەكين) بنەرەتى بەرھەم بينيت كو نەشيت ل دەمين شەرو دۆرپيچين ئابوورى ب دەستقەببينيت لقيرى دشياندايه بيرين كو كومەكا بەرچاف وەر گرتنان ھەيە كو پەيوەندى ب بەرەقانيا نيشتمانى قە ھەيە بووينە ئەگەرى دەركەقتنا پاراستنى.
- ٤. لایهنگرین پاراستنی دبیرن سهپاندنا رمسمی گومرکی پیدفی یه دا قهرمبوویا (تعویض) بهرههم ئینی نافخویی بکهت ل وی جوداهیی کو دنافههرا مهزاختیین بهرههم ئینانا نافخوو دهرقه دا ههی
- پاراستن دبیته ئهگهری بهرفرههکرنا پیشهسازیین نافخویی و زیدهبوونا ب
 کارئیخستنا کریکاران تیدا ، چونکی ئهگهر رهسمی گومرکی یی بلند ژلایی
 دهولهتی قهبیخیته سهر متایهکی (شمهکهکی) دیارکری ئه چهند دیبیته ئهگهری
 زیدهبوونا خواستا پیشهسازیان ل سهر دهستی کارکرنی ئههری ل دویڤ رولی
 خو دیبیته هوکاری چارهسهریی و کیم کرنا قهباری بی کاریی دوهلاتی دا .

ئامرازين رامياييا بازرگاني :

أ-رەسمى گومركى (باجا گومركى) Tariffs:

ئەو رەسمە كو دئيخنە سەر متايين (شمەكين) بازرگائى (ئيناندى ـ هناردى) كود سنورى نىڭ دەولەتى يى وەلاتەكى دا دېووريت .

مەرەمىن رەسمىي گومركى:

- ۱. دبیت ئەڤ رەسمە ب مەرەما ب دەستڤه ئینانا داھاتى بیت بۆ گەنجینا گشتى یا
 دەولەتى .
- ۲. ههروهسا باج (رهسم) دهیّته سهپاندن بق مهرهما پاراستنی نانکو پاراستنا متابین (شمهکین) بیانی .
 (شمهکین)نافخویی ژ هه فرکییا متابین (شمهکین) بیانی .
- ۳. ههروهسا رهسمی گومرکی بو مهرهما نابووری دهیته سهیاندن وهکی نافا دهیته سهیاندن ب سهر هناردیبان بو مهرهما کیم کرنا چوونا دهرقه یا وان متایان (شمهکان) کو وهکی متایین (شمهکین) خوارنی بیت .

جورين باجا گومرکي:

باجا گومرکی ژرویی کارگیری قه دهیته دابه شکرن بو :

۱-باج ل دویڤ بهایی: نهو باجه کو ب ریژا سهدی ژ بهایی وی متای (شمهکی) بریار ل سهر دهیّته دان و هکی کو ۱۰٪ ژبهایی جل و بهرگان بیت و دبیت ژی ژ متایه کی (شمه که کی) بن (شمه که کی) دی بهیّته گوهورین.

۲-باج ل دویش جوری: پیکهاتیه ژبرهکی پاری نهگوهور / جیگیر کو دنیخنه سهر یه کا نهوی متای (شمه کی) و مکی کو بری باجی (۵ دولار)بیت بو ههر مهتره کا پهروکی ئینای نه باجه ژای ل دویش جوری وی متای (شمه کی) و ونیشانین وی دهینه گوهورین.

٣-باجيّن ب ثاق : نهو باجه كو دبيته نهگهري هندي كونرخ ب شيّوهكي نيمچه (نيڤ تمام) جيْگير بميننه هه ، چونكي نهگهر نرخيّن متايان (شمهكان) ل بازاريّن دهرقه بهيّنه خواري هوسا دي بهايي باجي زيّدهكهن وب بهروڤاڙي ڤهڙي نهگهر بهاييّن وان ژ دهرڤه زيّده بكهن هوسا دي باجي كيّم كهنهڤه .

ب- سیسته می پشك کاری: پیکهاتیه ژ سیسته مه کی ده وله ت ل دویف نه و بری نیناندییان دیار دکه ت ژوان متایین (شمه کین) دیار کری کو دشیت د ماوه کی دیار کری دا بهینیته دنافدا و ههروه سا مهره م ژی سهیاندنا مه رجانه ل سهر ئیناندیان هنده کاران ژی ل سهر هنار دیان دبیت ب شیوه کی کو ده وله ت وان بران دیار بکه ت کور یکی یی بده ت بینیت یان به نیرته ژ ده رقه.

ج- سیمتهمی مولهتین نیناندیان: دبیت دمولهت دئیناندیان دا مل کهچی مولهتین نیناندی بیت و نههیلیت بازرگان متایه کی (شمه که کی) ژ ده رقه بینیت ههتا ده سینکی ریبیدانی ژ ده سه لاتا گشتی و هرنه گریت و ریکی پی ب ده ترابیت ب وی کریارا ئیناندی ژ ده رقه و دبیت نه شسیمته مه بو مه ره ما بره کی دیار کری بیت بی کوب راگه هینن و ده و دبیت نه سیمته مه بو مه ره ما بره کی دیار کری بیت بی کوب راگه هینن و ده وله بری ئیناندی دیار دکه بین بیناندی بو بازرگانان و دبیت بی ده وله بیناندی بو بازرگانان و دبیت بی کاربینیت بو پاراستنا بازارین نیشتمانی ژ ئیناندیان دچه ند ده وله تان دا نه قه ژی دبیت کو موله تین ری پیدانی ره بیدانی ره بیدانی ره بیدانی ره بیدانی ره بیدانی ده بید ده وان متایان (شمه کان) کو حه و و ناره زوو ل سه ر نه بیت .

د- كۆمهك كرن (الاعانات): كۆمەك كرن ب نيك ژ ئامرازين راميارىيا بازرگانى دهيته دانان كو دەولەت ب كاردئينن د چوارچوقى شيوازين نرخى دا ودبيت دەولەت بۆ پاراستنا بەرھەمين خۆ بين نيشتمانى پشت پى دگريدەت ب پيشكيش كرنا بەخشىن و كۆمەكان بۆ بەرھەم ئىنەران ب مەرەما ھندى بشين متايين (شمەكين) خۆ ب نرخه كى كيمتر ژ تيچوونين بەرھەم ئىناناوان بيخنه بەرچاق ئەقەژى دبيته ئەگەرى ھاتنا خوارا نرخى شمەكان كو بۆفرۆشتنى ھاتىنە بەرھەقكرن ھەتا بشين ئەو شمەكين دناقخۆدا بەرھەم بىن ھەقركىا متايين (شمەكين) بىانى يين ئىنا ندى پى بكەن.

دو جۆر ژكۆمەك كرنى ھەنە:

۱-كۆمەك كرنا راستەوخۆ: ئەقە ب خۆرى ر بەخشىنا برەكى پارەى دېيت چ ل سەربنەمايى بهاى يان ل سەربنەمايى جۆرى بهيته دياركرن.

۲-كۆمهك كرنا نهراستهوخۆ: ئەقەرى ر بەخشىنا چەند مافەپىدانەكان بۆ پرۆران دەيتەدان كو مەرەم رى باشتركرنا بارى وييى داراييە و ر نموونىن وى :

ا- لى بورين (بمخشين) رئ باجان : ومك لى بمخشين رئهندهك باجان يان كيم كرنا تيكرايين وان يان فمگهراندنا پشكهكا رئوانين هاتينهدان يان بمخشينا پشكهك رئ قازانجى رئ باجان ئهگهر هاتينه ب كارئينان بو مهرهمين دياركرى ومك زيدهكرنا بهرههمداريا پروژهى .

ب- ئامىانكارى ويشت راستكرن: چ ئەوبن كو پەيوەندى ب قەرزان قە ھەببىت ئەقەرى ب ئىنانا خوارا نرخين مفايان و زيدەكرنا قەبارى قەرزان و ئاسانكارى ددەمين قەگەراندنى دا ببت.

ج- پیش کیشکرنا هنده کخرمه کو زاربین و هسا کو ب مفا گههاندنی قهگهریته هه بر پروژان و هه پشکداری کرن ل بازار و پیشانگه هین نیف ده وله تی وب ستوخو قه گرتنا پشکه که ژوان مه زاختیان کو پیدفی نه بوقان کاران و هه مه زاختین قهگو هاستنا متایان (شمه کان) و مه زاختین ناکنجیبوونی و کریا خانوبه ران و تیچوونین هاتن و چوونی و پروپاگندان.

ترازیا یارهدانی Balance of Payments

(تۆمارەكا رێكخستى يه بۆ هەمى مامەلێن بازرگانى و دارايى و نەختىنەيى كو دناۋېەرا ئاكنجيێن وەلاتەكێ دياركرى و ئاكنجيێن وەلاتێن دى دا دماوەكێ دياركرى دا رووددەت كو ب شێوەكێ گشتى سالە كە چ ئەو ئاكنجى كەس ، يان پرۆژ ، يان مىرى بن).

گرنگییا ترازیا یارهدانی :

- أ. پیش کیشکرنا زانیاریین گرنگ دەربارەی ئەو پلمیا كوب ئابووری نەتەوەیی قە گریددەت ئەگەر داتایین تایبەت ل ماوی ئیك ل دویڤ ئیكی دیاركری ل بەردەست دابن هوسا دی هوویركاریین زیدەتر ب دەست مە كەڨن دەربارەی پیشكەفتنی ل وی ماوەی و گوهۆرینین بنەرەتی یین مامەلین ئابووری یین نیڤ دەولەتی كو ئابووری نەتەوەیی تیدا دەربازبوویه.
- ب. هه فکاریا دانه رین رامیاریا نابووری دکه تناراسته کرنا ریقه به ریا کاروبارین دموله تنی دا ژبه رهندی دپرانیا دمماندا پی رابوونین دارایی و نه ختینه یی گریداینه باری ترازیا پاره دانی ب وی دموله تنی قه .

ج. ئەو داتاپين ژ ترازيا پارەدانى ھاتىن ب ئامرازەكى ھەلسەنگاندنى ولىكدانەقەيا زانستى دھينه دانان بۇ پرانيا ئەو دياردىن ئابوورى كو پەيوەندى ب ئابوورى جيھانى قە ھەى.

پەيكەر بەندىيا ترازيا پارەدانى:

نهگهر مهبقیت تهرازیا پارهدانی ژهندی زیدهتربیت کو بتنی مافین دهولهته کی ل سهر جیهانا دهرقه نیشان بدهت یان مافین جیهانی ل سهر وی دهولهتی دیاربکهت و بکهینه نهمرازه کی شرقه کرنا نابووری هوسا پیدقی یه ب شیوه کی بهیته پولین کرن کو ل دویق چوار حسابان بهیته جوداکرن و ههرنیک ژقان حسابان ژی بسپورو تایبه تمهندبیت ژ جوره کی دیارکری ژ مامهلین نیق دهولهتی و نهق حسابه ژی نهقه نه

١-حسابا رموان (الجاري) ٢- حسابا سهرمايه

٣-حسابا رەوانەكرنا (التحويلات) ئيك لايەنى ٤- حسابا زيرى نەختىنەيى ئەڤا ل خوارى دى ناساندنەكى بۆ ھەرئىك ژاڧان حسابان كەين.

۱- حسابا رموان (الجاري): دقی حسابی دا بهایی همی وان شمه و خزمه تگو زاریان دهیته تو مارکرن کو دناقبه را وی دموله تی وجیهانا دهرقه دا پیک گوهورین پیکریه و پیک دهیت ژ:

i-ترازییا بازرگانی: دقی حسابی دا بهایی بازرگانیی دهینه دین دهینه تومارکرن ئانکو بتنی بازرگانی! دهینه تومارکرن ئانکو بتنی بازرگانیا متایین (شمهکین) ئیناندی و هناردی نه، و نهگهر هناردی ژ (شمهکان) زیدهتربیت ژ ئیناندییان ژ (شمهکان) و هسا دبیژن زیدههی ههیه د ترازیا

بازرگانی دا بهلی نهگهر بهروقاری بوو نانکو ئیناندی ر شمهکان زیده تربن ر هنار دیین شمهکان هوسا دی بیرین کورتیننانه یا ههی دترازییا بازرگانیدا.

ب- ترازیبا بازرگانیبا نههینه دین :- نه ترازیبه ژی ژ هناردیان و ئیناندیین خزمه تگوزاریین نههینه دین پیك دهیت .

۲-حسابا سهرمایهی :- دقی حسابیدا ههمی نهو مامهلین نیف دهولهتی دهینه تومارکرن نهوین کو ههقبهندی ب مولکایهتی و قهرزانقه ههی و پیک دهیت ژ (پشک و سهنهده و دراف و بانک و سپاردان و رهوانهکرنا و قهرزان و قستان و قهگهراندنا وان). پیدقبیه جوداکرنهکی بکهین دناقبهرا مامهلین دریژقهکیش کورت قهکیش دا. مهرهمامه ژ (مامهلین دریژقهکیش) نهو تهوژمین سهرمایهیی نه کو ژ وهلاتی دچنه دهرقه یان بهروقاژی و دهمی وان ژسالهکی پتر قهدکیشیت و وهبهرهینانا راسته و خویا قهرزین دریژ قهکیش و قستین قهگهراندنا وان قهدگرن.

بهلی (مامهنین سهرمایی کورت قهکیش) کو ب مهرمما راستقهکرنا (نیکلا بیکرنا) کو رتیئنانی بان زیدههی (انفانض) دترازبیا پارهدانیدا چیدبیت ئه و لایهنین بتیدا دهینه تومارکرن کو پیدقبیه کیمتر ژ ساله کی بده ت بان دبیت وی قهگوهاستنا دهمکورت ئهگهرین رامیاری بان گوهورینین جقاکی لیشت بن بان ژبو پالدانا (المضاربة) رجامیازیادرایی) بیت بمفا وهرگرتن ژ جوداهیین تاییه تین دناقبه را نرخین دراقان دا .

۳-حسابا دهیّته رموانه کرن یا (حوالات) ئین لایه نی :- پیکهاتبیه ر ههمی رموانه کرنیّن (التحویلات) ئین لایه نی چ دارایی بن یان ب شیّوی شمه کان بیت کو دنافیه را دموله تان و که سان دا دروست دبن بیّی کو چ پاره پیدانه کی لسهر لایه نی دووی دروست بکهت (پهیدابکهت) و ه ک : دیاری ـ قهره بوو ـ بهخشین .

۲- حسابا زیری نهختینهیی :- پیدشیه جوداهیی بکهین دناقبه را نهوی زیری کو کهسان و کومپانییان و دموله تین به رههمئین کو ههیه و های شمه که سه رهده ربیا کرین و فروشتنی دگه دهینه کرن و دبیژنی زیری (نهنه خیتنهیی) و ه که هه رشمه که کی ناسایی یی نینای و هنار دی دتر از پیا باز رگانیدا دهیته تؤمار کرن.

و حسابا زیری نهختینهیی ژ زیری نهختینهیی و یهدهکی درافین بیانی پیک دهیت کو دشیاندایه بهیته گوهورین .

هه قسهنگی و نههه قسهنگی د ترازییا یارهدانیدا

ئەگەرىن ھەقسەنگى نەبوونا ترازىيا يارەدانى:

چەند ھۆكارەك ھەنە كو دىنە ئەگەرى نەھەقسەنگىيا ترازىيا پارەدانى ژواناژى:
1-تىكدانىن دەم كورت: ئەڭ تىكدانە ددەمەكىدا پەيدادىن كو بەروبومىن چاندنى تووشى نەخۆشىيا بىن بتايبەتىژى ئەويىن كو دەولەت بۆ ھناردنا دەرقە پشت پى گرىددەت ئەقەرى دېيتە ئەگەرى نەھەقسەنگىيى د ترازىيا پارەدانىدا و ھەروەسا ئەڭ نەھەقسەنگىيى د ترازىيا پارەدانىدا و ھەروەسا ئەڭ نەھەقسەنگىيە د دەمىن شەرى ژىدا روو ددەت لدەمى كوخواست لسەر كەرەستىن خاف زىدەدبىت لقىرە دى ھناردىيى دەولەتىن بەرھەم ئىنەر زىدە بىن يان ھناردىيىن دەولەتىن بەرھەم ئىنەر زىدە بىن يان

۲-گوهۆرينين داهاتى نهختينهيى: دشبين جوداهيى دناڤبهرا دو جۆرين گوهۆريناندا بكهين نيك ژوان ئهوه كو ياسهربخۆيه دئيك دەوللەتدا رووددەت يادى ئهوه كو دناڤبهرا كومهكا دەوللەتادا روو بدەت.

ئهگهر گوهۆرينهكا سهربخۆ دداهاتئى ئىنك دەولەتدا روودا (كو دەولەت د بارۆدۆخئى هەلاوسانئى دابيت يان داكىشانئى) بۆ نموونه ئهگهر هەلاوسانئى روودا رامانا وئى ئەوە كوخواستا ھەمووكى (گشتى) لسەر شمەك خزمه تگوزارىيان پترە ژ بەرھەمئىنانا ھەمووكى يانا فخۆيى و بارۆدۆخەكئى ھوساۋى دبيته ئەگەرئى كورتيننانئى چونكى ئەو خواستا زىدە دكەقىتە سەر ئىناندىيان بەلئى ئەو گوھۆرينىن كو د كۆمەكا

دەولەتاندا رووددەن ئەقە دېيت چالاكبيا ئابوورى بلند بكەت يان نزم بكەت لدەمى ھەبوونا ھەقبەندېيا بازرگانى دناقبەرا وى كۆما دەولەتاندا چونكى ئەگەر ئەو گوھۆرين ھەقدەم بوون دقان دەولدتاندا ئەقە دېيت گيروگرفتان دترازيين وان بين پارەدانيدا دروست بكەت چونكى ئەگەر كارپيدان و داھاتى كيم بكەت دئيك ژقان دەولەتاندا و بتايبەتى ژى ئيژى ئەگەر ھەردوو دەولەتان گرنگييەكا مەزن ھەبيت دئابوورى نيڤ دەولەتيدا ھوسا دى ئىناندېين خۆ كيم كەن و پشكەك ژبكاربرنا ناقخۆ دى ھنيرنە دەرقە و رامانا قيژى ئەوە كودى زيدە ھېيەكى دترازييا خۆيا پارەدانيدا بدەستقەئينت بەلىي ئەڭ زيدەھىيا وى دەولەتى پېكھاتىيە ر كورتئينانى و وان دەولەتىن كو پشكدارى دگەل وى كرى دبازرگا نىكرنيدا .

 چونکی قهدیتنا دهرامهتین نوو وگرنگ ددهولهتهکیدا وهلی دکهت کو ئینانا سهرمایی بیانی کیم بکهت یان ههرپیدفی پی نهمینیت و نهقه ژی دبیته نهگهری هندی کو بنگههی (بنیاتی) وی دهولهتی بگوهوریت ژ دهولهتهکا قهرزادار بو دهولهتهکا قهرزدهر ژبهر وهبهرهینانین دهرقه یان ژبهر کیمبوونا ههبوونین (اصول) وی ل دهرقه کو مفای و قاز انجی دگههینیتی و دقان بارودخاندا نهههشسهنگییا پهیگهربهندی دترازییا پارهدانیدا دهردکه قیت چ ژبهر لایهنی خستهرووی بیت یان ژبهر خواستی بیت یانژی گوهورین ل ئاستی ژیاری یان شیانا وی دهولهتی بو قهرزکرنی یان قهرزپیدانی بیت .

شَيْوه بِين (رهنگين) كورت ئينانا ترازييا يارهداني :

کورت ئینانا ترازییا پارهدانی چهندین شیوه ههنه کو ژ ههمیان گرنگتر بکورتی ئههنه :-

- ١. كيمييا بهرههمئيناني دبهروبوومهكي بنهرمتيدا دبيت ببيته نهگهري كيمبوونا قهباري هنارديان.
- ۲. قەدىتنا كەرەستى خاقى پىشەسازى ل دەرقە دېيتە ئەگەرى ژ دەستدانا ھەمووكى
 (گشتى) يان پشكەكى ژوى خواستا كو لسەر كەرەستىن خاقىن خورستىن نىشتمانى
 ھەى.
- ٣. روودانا بن بازارين ل دەرقە دبيتە ئەگەرى كيمبوونا خواستى لسەر بەر ھەمھاتيين
 ئابوورى نيشتېمانى .
- ٤. بلندبوونا ئاستى نرخان ل ناڤخو ب پلەيەكا زيدمتر ژ بلندبوونا وان ل دەرقە ريكى
 ژ چالاكييا هناردنا دەرقە دگريت .
- بجهنینانا به رنامین گهشه پیدانی ل ده وله تین تازه پیگه هشتی نیناندیین وان ژ نامیرو
 که رهستین هونه ری ژده رقه زیده دکهت.
- جونا دەرقه يا سەرمايى نيشتىمانى ژ ئەنجامى نەمانا باوەريى ژلايى خودانىن سەرمايەى قە ژبەر ترسا وان ژ خۆ مالىكرنا ـ سەرمايىن وان يان دەست بسەرداكرتنا وان يان تېكدانين راميارى.

چارەسەرى يا نەھەقسەنگىيى دىرازىيا يارەدانىدا:

د سەردەمەكنى دوورو درير دا پرانبيا ئابووريناسان پيكۆلا ھندى كريە كو بەرسقا قى يسيارى بدەن:

(ئەرى ھىزەكا خۆيى ھەيە كوڑلايى خۆقە ھەقسەنگىيى بقەگەرىنىتە قە ترازىيا پارەدانى) و بەحسى چاواتىيا قەگەراندنا وى ھەقسەنگىيى بكەت بۇ ترازىيا پارەدانى ب رىكىن خۆ :-

- ١. همقسه نكرن برييا دهستيوه ردانا دمولمتى .
 - ٢. همشسه ککرن بریکا میکانزما بازاری.

١-هه قسه نگکرن بريبا دهستيوهردانا دهولهتي:

دەولەت دېرانىيا دەماندا دەستىۋەردانى دكەت بتايبەتى ل دەولەتىن تازە پىگەھشتى بۆ قەگەراندنا ھەقسەنگىنى برىكا كومەكا رىكاران ب ئارمانجا خۆ دوورئىخستنى ژولنانى ژولنان ژى :

- أ. دەولەت رادبىت ب فرۇشتنا پشك و سەنەدىن ناقخۇيى دفرۇشىتە بىانىان چونكى ل
 بەرامبەر قى چەندى دراقى بىانى بدەست دكەقىت كورت ئىنانا ترازىن وان بىن
 يارەدانى يى دگوھۇرىن .
- ب. فرؤشتنا وان پشك و سەنەدين كو دەولەتى ھەنە د دەزگەھين بيانياندا ل دەرقە كو دفرۇشنە ھەقوەلاتين وى وەلاتى داكو دراقى بيانى بدەستكەقىت.
- ج. هندمك ئەردىن ناقخۇ دفرۇشىتە بىيانىيان ژپىخەمەت بدەستقە ئىنانا دراقى بىيانى .
 - د. فرۇشتنا پشكەك ژ يەدەكنى زيرى بۇ دەرقە.
- ه. دبیت دەولەت ژ دەزگەهین دارایی یین بییانی وەك بانكا نیقدەولەتی یان سندوقا درافی یا نیقدەولەتی یان ژوەلاتین هەقالدۆست قەرزبكەت.

و. كيمكرنا قەبارى ئىناندى دھينه دىتن و نەھينه دىتن بريكا ئامرازين رامياريين بازرگانيين جۆر ب جۆر وەك سيستەمى پشكان و سيستەمى گومركى ژ پيخەمەت كيمكرنا مەزاختىيان بدراقى بيانى و دھەمان دەمداژى ھنارتى ھاتبە دىتن و نەھاتبە دىتن ھاندەت ب ئارمانجا قەگەراندنا ھەقسەنگىنى بۆ ترازىيا پارەدانى.

۲-هه قسه نگکرن بریکا میکانزما بازرای:

أ-هه فسه نگکرن بریکا کلاسیکی (میکانزما نرخان):

نه هزره ب شیوه هکی سهره کی ژ هزرین کلاسیکان (خاندنگه هین کلاسیك) و کلاسکین نودابه لاق بوویه و فهیله سوفی ننگلزی (دافید هیوم) ب نیکه م که سده یو دهیته دانان کو بیردوزه کا تایبه ت ب (هه قسه نگکرنا هه رژنك خوقه) بو ترازییا پاره دانی دارشتیه نه فه ژی برییا کاریگه ربیا گوهورینین ناستی نرخی شمه کان و نه فجوری راستقه کرنی بو سه رده می ریسایا درافین زیرین قه دگریت کو ژگرنگترین سالوخه تین وی سه ربه ستییا ئینان و هناردنا زیری ، ژبو هه قسه نگ بوونا ترازییا و یی پیده ی به سی مه رجین سه ره کینه :

- ١ جيگيرييا نرخي در اف گو هوريني.
- ٢. پلا كارپيدانا تمام بو بنهمايين بهر هممئيناني ددهولمتيدا.
- ٣. سەربەستى دگوھۆرىنا نرخىن (شمەكان) و خزمەتگۆزارىياندا.

بلا وهسا بدانین دهوله مه یاهه ی لسه ریسایا زیری بریقه دچیت و دبارودو خی کورت ئینانی دایه نه هه راماناوی نه وه کو خواست بو درافی بیانی مهزنتره ژبری خسته روویا وی و ب گههشتنی ب خالا چوونا ژده رقه یا

زیری، دی نه دهوله ته رابیت به هنار دنا زیری بو ژده رقه و کیمبو و نابری هه گرتیژی ژوی چهندی دبیته نه گهری هاتنه خواریا نرخی شمه که و خزمه تگوزارییان دنافخودا لگور بیر دو زا بری پارهی، نه فه ژی خو بخو به هو کاره کی لفینه رده یته دانان بو هنار دییان و ریگره که بو نیناندییان و پاشی ترازییا پاره دانی به ره هم همشه نگین دییت .

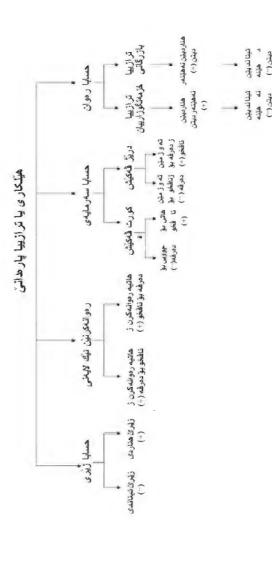
ب- هەقسەنگكرن برييا نرخى دراق گوهۇرينى:

ئەف راستقەكرنا ترازىيا پارەدانى يا تاپيەتە ب سيستەمى دراقين كاغەزى كو دناقبەرا (١٩١٤- ١٩٤١) ھاتىيە بجھئنان و چىدبىت نرخى پارە گوھۆرىنى برەنگەكى مەزن پشكدارىي بكەت بۆ قەگەراندنا ھەقسەنگىي بۆ ترازىيا پارەدانى ئەورى برىكا راستقەكرنا نرخىن ناقخۆيى وبيانى بۆ شمەك و خزمەتگۆزارىيان ب وى رەنگى كوھارىكارىيا ھەقسەنگىوونى بكەت دناقبەرا ئىناندى و ھناردىيان دا .

مهگرتی دەولەتەك هەيە توشی كورت ئينانى بوويە دترازىيا خۇيا پارەدانىدا پاشی نەقى دەولەتى بهايى دراقى خۇيى نىشتىمانى كىمكر - بەرامبەر دراقىن بىانى درەوشەكا ھۆسا دا ، بهايى دراقى بىانى دى بىندبىت و ئەقەرى دى بىتە ئەگەرى ھندى كو نرخى شمەكىن بىيانى باندبىت لچاق ناقخۇ بقىرى ئىناندىيان دى كىمكەت ل دەرقە و ھەروەسا شمەكىن ناقخۇيى رى ئەرزانتردىن لچاق يىن بىانى لەورا ھەر خواستا وان لسەر شمەكىن نىشتىمانى زىدە دىيت و بقى چەندى رى ھناردىين دەولەتى بى دەرقە زىدە دكەت و ئىناندىين خۆرى رەدەرقە كىم دەرقە بى ترازىيا پارەدانى.

ج- هه شسه گکرن برییا داهاتان (میکانزما نو):

نه فی ریّکه بو هه فسه کبوونی پشت ب بیر دوّزا (کینز) یقه گریدده کو وه سا دادنیت لده ستینکی نرخی دراف گوهورینی جیّگیربیت ههروه سا نرخیّن شمه کان و بکار خستنا تمام بو بنه مایییّن به رهه مئینانی جیگیربن و ناقه روّکا قی هه فسه نگیوونی ژی ب هندی دهیّته کورتکرن کو (نه و نه هه فسه نگی دبیته نه گهری گوهورینی دناستی به رهم مئینانی و دهستی کاریدا دده می کورت ئینانیدا چالاکییا نابووری ل ناقخوییا وه لاّتی به ره نزم بوونی دچیت ژ نه نجامی هاتنه خوارا خواستی لسه ر وان شمه کیّن پییشه سازیین کو به رهم فکری بو هناردنا ده رقه و هاتنه خوارا خواستی لسه ر ئیناندییان، پاشی کورت ئینانا ترازییا پاره دانی به ره هاتنه نیک (بچووکبوونی) دچیت هه تا دگه هیته هم فسه نگبوونی بو جارا دوییی .

تقبيين.- نيشانا (+) ئامونى نيشان ددمت كو دراڤ د حسابا خودانى قەربىدا دنئىتە ئوماركىرن. نىشانا (--) ئامونىنىشان ددمت كو دراڤ د حسابا قەرداربىدا دنئىتە ئوماركىرن.

يرسيارين يشكا دوويئ

ب ١/ ئەقان يىناسەبكە:

(بازرگان - بازرگانی - بازاری دراف گوهورینی - نرخی دراف گوهورینی - رامیارییا بازرگانییا دهرقه - ته عویم ترازییا پاره دانی).

ب٢/ به حسى گرنگيين بازرگانييا دەرقه بكه ؟

ب٣/ ئه و جوداهي چنه يين كو دناڤه ا بازرگانييا ناڤخو و دهرڤه دا ههين ؟

ب ٤/ ئهو بنيات ابنه رت اچنه كو بسبورييا نيقده ولهتى لسهر دهيته دامه زراندن ؟

ب٥/ ئەو گريمان چنه يين كوريكاردۆى بيردۆزا خۆ ئسەر دارشتى ؟

پ١/ ئەركىن سەرمكىيىن بازارى دراف گوھۆرىنى چنه ؟

پ٧/ ئەو ئارمانج چنە يين كو سيستەمى چاقديريكرنا دراقى بيانى ھەولا بدەستقە ئينانا وان ددەت ؟

پ٨/ رهسمي گومرکي پيناسه بکه و مهرهمين وي دياربکه:

ب ٩/ ئەگەرىن دەركەفتنا سىستەمى بشكان دىارىكە .

پ ۱۰/ مهر دمامه ژ كومهككرنى چىيه ؟ جۆرين وى ديارېكه .

ب ١٠/ ئەگەرىن نە ھەقسەنگىبوونا ترازىيا بار ھدائى كىشىكن ؟

ليستى زاراڤان

5,335		
ئينگليزي	عەرەبى	کور د <i>ي</i>
Trade	التجارة	بازرگانی
Export	الصادرات	هنار دی
Import	الاستير ادات	ئيناندى
The theoty of absolues	نظرية التكاليف المطلقة	بيردۆزاتێچوونێن رەھا
The theoty of Comparative costs	نظرية التكاليف النسبية	بیر ہوزا تێچونێن رێڑھیی
Forugn Exchange Market	سوق الصرف الاجنبي	نرخي دارڤ گوهۆرينا بياني
Exchange Rate	سعر الصرف	نرخي دراف گوهوريني
Tariffs	الضريبة الكمركية	باجا گومركي
Floating	التعويم	تەعويم
Balance of Payments	ميزان المدفوعات	ترازيا پارەدانى

ژیدهرین پشکا ئیکی ودویی

- ١- د. اسماعيل عبدالرحمن ود . حربي محمد عريقات / مفاهيم ونظم أقتصادية دار وانل للنشر / ٢٠٠٤ .
 - ٢- د. خالد ود . احمد حسين / مبادى اللاقتصاد الكلي / دار وائل للنشر / ٢٠٠٤ .
 - ٣- د. كريم مهدي الحسناوي ، ميادئ علم الاقتصاد ، جامعة بغداد ، ١٩٩٠ .
 - ٤- مصظفى سلمان واخرون ، مبادئ الاقتصاد الكلي ، دار المسيرة ، ٢٠٠٠ .
 - ٥- عيداللة عباوي ، مبادئ الاقصاد ، مطبعة سلمي ، ١٩٧٨ .
 - ٦- د. خز عل البيرماني ، الدخل القومي والاستخدام ، الجزء الثاني ، جامعة بغداد .
 - ٧- د. حسين عمر ، مبادئ المعروفة الاقصادية ، منشورات دار ذات السلال ، ١٩٨٩ .
 - ٨- د. غازى صالح الطائي / الاقتصاد الدولي ، دار الكتب ، موصل ، ١٩٨٩ .
 - ٩- د. سامي عقيقي حاتم / دراسات في الارقتصاد الدولي ، دار المصرية اللبنانية ، ١٩٩٥ .
 - ١٠ د. صلاح الدين نامق ، التجارة الدولية ، دار المعراف مصر .
 - ١١- د. محمد عبدالعزيز ، اقتصاديات التجارة الخارجية ، دار الجامعة المصرية .
 - ١٢- د. كريم مهدي الحسناوي واخرون ، اقتصاد للصف السادس الادبي ، مطبعة ابو غريب ، ٩٩.
 - ١٣- د. رفعت المحجوب، الاقتصاد السياسي، دار النهضة العربية ١٩٧٧.
 - ١٤- د. مهدي رضوان ، التجارة الدولية .

پشکا سێیێ رامیاریێن ئابووری

(رامیاریین نابووری) دهینه بیناسه کرن ب وی چهندی کو (کومه کا پیرابوونانه دهوله ت نهنجام دده ت ب نارمانجا هندی کاربکه ته سهر چالاکیین نابووری و رامیاریین نابووری ب وی ژی یا بهرنیاسه کو گهله کا نهرمه چونکه لدویف سروشتی سیستهمی نابووری و نهو قوناغا پیشکه فتنی کو نه و سیستهم گههشتیی دهیته گوهورین).

ئارمانجيّن رامياريا ئابوورى:

رامیاریا ئابووری پیکولئی دکهت چهند ئارمانجه کا ب دهستقهبیینت کو ژههمیاگرنگتر ئەقەنە:

۱-ب دەستقەئىنانا گەشەپىدانا ئابوورى:

د دمولمتین پیشکه فتی دا رامیاریا نابودری یا ته رخان کریه بو پاراستنا گه شه پیدانا نابووری یان بله ز تر به یقه نه نماند دان ژبلی هندی پشکداریی ژی دکه دین نیانا سه رمایه ی دا ب ریکا رمخساندنا نه و مه رجین گونجای کو که رتی تاییه کاری تیدادکه ن.

بهلی ددهوله تین تازهپیگه هشتی دا ئارمانجا گرنگا رامیاریا ئابووری پیکهاتیه ژب دهستهٔ مینانا گهشهپیدانا ئابووری نههٔ وژی ب ریکا ئه پیکولین کو حکوومه پیدهی یهبکه ژپیخه مه باش کرنا رادی مفا وهرگرتنی ژ دهرامه تین ئابووری و بلندکرنا بهرهم داریا یهکین کاری

وپشته قانیا گو هۆرینا به رده وام ل بیاقی ته کنه لوجیا و پشکداری کرنا پیک ئینانا سه رمایه ی دا ب ریکا کوم کرنا پاشه که و تین نیشتمانی ژبلی ئه قان ژی پیکولی دکه ت هاریکاریا دارایی و هونه ری ژ ده رقه دابیت بکه ت و هه روه ساکاری دکه ت بو پیشئخیستنا هاتن و چوونی و قه گوهاستنی و گهشه پیدانا ده رامه تین چاندنی هه تا ب وان ریکان کاربکه ته سه ریاشه که و تی و و هه ره و هی دو و و هه ره هی نانی .

٢-ب دەستقەئىنانا سەقامگىريا (جېگىر بوونا) ئابوورى:

ب ریّکا ب کارئینانا رامیاریین دارایی یین نهختینهیی بوّ چارهسه ریا هه لاّوسانی کو پرانیا دهوله تان قهدگرن ژبلی هندی کو دقیّت ریّکی ل روو یدانا داکیشانی وبی بازاریی بگریت .

۳-پاراستنا ئابووریی نیشتمانی ژهه شرکیا دەرقه ب تایبه تی ژی پاراستنا
 پیشه سازیین تازه دامه زراندی هه تا بشیت گهشه یی پی بده ت و به هرهمه ندیی زیده
 بکه ت و جوری به رهه می ژی باشتر بکه ت

جۆرين رامياريين ئابوورى :

۱-رامیاریا دارایی:

زاراقی رامیاریی دارایی بشیوه کی گشتی نهوی دگه هینیت کو حکووه مت راددبیت ب نهخشه دانائی بو مهزاختنان و دابین کرنا ریکین پاره دان کرنی وژ نامرازین به رنیاسین وی ژی (باج و بوجه و قه رز) ن کو ب ریکا باجان و کورت نینانی و سه رریزیا بوجه ی قه دهوله چهند بیاقه کین به رفره ه دئیخته گوری بو ناراسته کرنا خواستا کاریگه (الطلب الفعال) و

نزیك كرنا داهاتی كهسان و راست قهكرنا بنهمایین بنیاتی ئابووری ههتاریکی خوش بكهت ل بهرسینگی پیشكهفتن و گهشهپیدانی دا .

ئارمانجين رامياريا دارايي:

رامیاریا دارایی پیکولی دکه چهند نارمانجه کان ب دستقه بینیت کو ژههمیا گرنگتر نهقهنه:

- أ. گەھشتن ب ئاستى كارئىخستنا تمام
- ب گههشتن ب تیکر ایی به رهف زیدهبوونی دگهشهپیدانا نابووی دا .
 - ج. ب دەستقەئىنانا جىگىربوونى دئاستى گشتىتى نرخاندا .
- د. کارکرن بو خوش کرنا ژیارا چقاکی و دووباره دابه شکرنا داهاتی بشیومکی دادیه روه رانه.

٢-رامياريا نرخى:

پیکیهاتیه ر کومه کا پیرابوونان کودبن سیبه را وان دا نهخشه کیشانا نرخان و دیارکرن و کارتیکرنا نرخان دهینه دیارکرن همتا ب پشت راستی قه نارمانجین چقاکی و نابووری ب دستقه بینیت

ئارمانجين رامياريا نرخى:

- أ. كاركرن بو پيشئيخستنا بهرههم ئيناني ژلايي چهنداتيي و چاوانيي قه .
- ب کارکرن بر بلندکرنا ئاستی به رهه مداریی د ده رامه تین نابووری دا .
- ج. دابین کرنا پیدفیین بکاربهران وتیرکرنا حهزو نارهزوویین وان و کاری دکهت بو چاوانیا بکاربرنی.

د. كاربيّته كرن بۆ ھاندانا ياشه كهوت ووهبه رهيّنانى بهرهف وان بياڤيّن كو دخزمه تا بهرهه مئينانا پيدڤى ياندايه بۆ دابين كرنا پيدڤى ييّن جڤاكى.

٣-رامياريا بازرگاني :

پیکهاتیه ژ کومهکا نامرازان (ری یان) کو دهولهت ب خو قهدگریت د بازرگانیی دا دچوارچوقی ههقبهندیین دهرقه دا ب مهرهما ب دهستقهٔ نینانا چهند نارمانجه کین نهته وهی بین دیارکری و نهو نارمانج ژی لدویق راددی گهشه کرنا نابووریی دهوله تان دهینه گوهورین بو نموونه د دهوله تین پیشکه قتی دا نهو نارمانج کو دچوارچووقه لیکدانه قهیین (کینزی) دا دبیت کوداخاز دکهت کارئیخستنا تمام ب دهستقه بینیت ، بهلی ددهوله تین تازه پیگههشتی دا ب نارمانجا ب دستقه نینانا گهشه پیدانا نابووری دا دهی ته ناراسته کرن .

ئارمانجين راميايا بازرگاني :

اً- ئارمانجا رامیاری : سیستهمین نابووری ب ههمی جورین خوقه پهنایی دبهنه بهر دانانا کومه کا ریکارو یاسا و ریسا یان کوب ریکا وان قه بازرگانیا خویا دهرقه ریک دئیدن .

دسێستهمێ سهرمایه داری دا نه شریکاره بۆ پشته فانیا بازاران دهێهکرن ههروهسا دفان وه لاتان دا جهخت ل سهر پشته فانیا کهرتێ تاییه تدهێتهکرن وهکی دوان کومپانیێن هه فه پشکێن مهزندا دهردکه فیت کو نهرکێ هاورده (ئیناندێ) وهناردنێ بجه دئینێن ههروهساکاری دکه نو نازادکرنا دار فێنێشتمانی بێ چچافدێریهکێ بڤێ چهندێ ژی نهو

بنه مایه بسه ربه ستانه دهینه دانان کو بازرگانیا ده رقه ریّك دئیّخن دپیّخه مه پشته قانی کرنا سیّسته میّن خوییّن سه رمایه داری دا .

ب- هه قسه نگی د ترازیا پاره دانی دا: زیده بوونا کورت نینانی ل ترازیا پاره دانی ب تایبه تی ژی دده وله تین تازه پیشکه قتی دا وان نه چار دکه ت نه خشین خو بشیوه کی دابریژن کو هه قسه نگیی د ترازیین خو دا دروست بکه ن نه قه ژی ب ریکا زیده کرنا هنار دییان و قه رکرن ژ ده زگه هین دارایی و دبیت هه تا جوداهیی نافیه را نرخین نیناندی و هنار دبیان پی پربکه ته قه.

ج- کارئیخستنا تمام: نههٔ وژی نارمانجه کا نهشکرایه یارامیاریا بازرگانی ب تایبه تی رئی دده وله تین پیشه سازیین پیشکه فتی دا چونکی کاری دکه ت بو بلندکرنا ناستی نابووری دجقاکی و رامیاری و بشیوه کی تهماشه ی بیکاریی دکه ت کو دهرده کی رامیاری ترسناکه.

 ه خوش ژیارا ئابووری: مهرهم ژقی نارمانجی ب دهستقه نینانا دادپهروه ریا جقاکی یه دناقبه را ته خین جقاکی دا بشیوه کی کو دهوله مه ندان ئه رکه کی پتر بکه قیته ستویی وان ل چاف هه ژاران بو نموونه دبیتن دهوله ت رهسمین گومرکی بیخیته سهر چه ند شمه کین روخساری (السلع الترفیهیة) ب ریز ا ۲۰۰ ٪ ژ نرخی وان شمه کان هه تا را ددی بکارئینانا وان کیم بکه داها ته کی ژی کوم بکه ته قه ژداها تین بلند ئه قه ژی بو هندی یه کو دوباره دابه شکرنا داها تی ل ناقبه را وه لاتیان بینته گوری و شمه کین بید قی را بینته ناف وه لاتی کو بو پرانیا خه لکینه.

٤-رامياريا نهختينهى:

پیکهاتیه ژهمی وان پیرابوونان کوژلایی میری و بانکا ناقهندی و گهنجینی قه ب خوقهدگرن ب مهرمما کارتیکرنی لسهر بری پاری نهختینهی و پهیداکرنا پارهی و بکارنینانا پارهی و باوهری پیدان ب ئارمانجا کههشتن ب ئارمانجهکا ئابووریا دیارکری و هکی ئارمانجا کارگیرانا تمام .

ئارمانجين رامياريا نهختينهي:

رِ امیاریا نهختینهی پیّکولی دکهت چهند نارمانجهکین دیارکری ب دهستقهبینیت کو دشیاندایه ل نهقین خواری بهیّته کورت کرن:

ا۔ ب دھست قمنینانا ئاسته کی باند ل کارپیدانی همی نابوورناس دریددکه فن کو پیدفی یه دابین کرنا ئاسته کی باندی کارپیدانی ب نارمانجه کی بهیته دانان کو رامیاریا نهختینه کی داکوکیی لسه ر باشکرنا چالاکیا

ئابووری و بلندترین ئاستی گونجاو دکارنیخستنا دهرامهتین سروشتی و مروقی دا بکهن و پیدقی یه ل سهر دهستهه لاتین نهختینه ی هممی وان پیرابوونان پهیره و بکهن کو نابووری دووربیخن ژ بیکاریی و نهو شوینوارین داکیشانی کو دبه رههم نینانی و داهاتی و تیکدانا هه قبه ندیین جقاکی دا روو ددهن و ژوان پیرابوونان ژی بلندکرنا قهباری خواستی ههمووکی (گشتی) یه بو نهوی ناستی کو بو کارنیخستنا وان دهرامتین پیدقی کو دبه رههم ئینانی دا مفا ژی نههاتیه وهرگرتن .

به جیدگیر کرنا ناستی نرخان: نه مهرهه ری دویری دا دهیته کوم کرن کوکار بهیته کرن کوکار بهیته کرن ناستی نرخان بهیته کرن به رووبونا گوه و رینین توندوتیژن به ردووامین ناستی نرخان چونکی نه و دگه کودا چهندین گوه و رینان دبهایی پاره ی دا دروست دکه و پاشی ری کاری خراب دکه نه سه رئاستی دابه شکرنا داهات و سامانی و ته رخان کرنا ده رامه تین نابووری دسه رئقین به رهه م نینانی دا.

ج- هاندانا گهشهکرنا نابووری: کاریگهریا رامیاریا نهختینه ی دهاندانا گهشهکرنا نابووری دا بهندی دهردکه قیت کو کاربکه ته سهر وهبه رهینانی چونکی نه و گوهورینین رامیاریا نهختینه ی دئینته گوری ژیهدهکین نهختینه ی بین بانکین بازرگانی کار دکه ته سهر بری خستنه روویی پاره ی و نه قه ژی گوهورینه کا هه شیوه دنرخی مفای دا دئینته کوری کو نه قه ژی ل دویف رولی خو قه باری وهبه رهینانا تاییه تدیاردکه ت د باشکرنا ترازیا پاره دانی : ترازیا پاره دانی یاهه ر وه لاته کی هه قبه ندیین نه وی وه لاتی ده ردنیخیت دگه ل نهختینه ی و دارای و بازرگانی یین نه وی وه لاتی ده ردنیخیت دگه ل وه لاتین دیین خیهانی دا و دهمی نه ترازیه دبه رژه وه ندیا نه وی

دەولەتى دابىت كو وەرگرتىين وى ژ دراڤى بيانى (گران بها) يى دەرڤە پتر بىت ژ پىدانىن وى بۆ دەرڤە و بەروڤاژيا وى ژى راستە .

و هممی دمولمت پیکولا نموی دکمن کو ترارزیا پاره دانا وان بوّلایی بهرژهومندیین وان دا بهیّته خواری دهمر پلمکا پیشکمفتنا نابووری دا بیت دا بشیّن پاراستنا وی بکمن ژوی یمدهکی زیّری و درافیّن گران بها کو ییّن همیت و کورت نینان ژی دمترازیا پارهدانی دا رامانا وی نموه کو نمو وهلات درافهکی بیانی پتر ددهت ژوی کو وهرگرتییه نمهٔ هم شینوارین خراب ل سهربهایی دارافی نیشتمانی دروست دکمت.

٥- رامياريا چاندني:

مهرمم ژ رامیاریا چاندنی نهو پیرابوونین کو دمولهت نهنجام دمت و چهندین ری و شیوازین چاکسازیین چاندنی یین گونجای بخوقه دگرن کو دشیاندایه ب ریکا وان بلند ترین رادی خوش ژیارییی بو کارکه رین کارتی چاندنی دابین بکهت ب ریکا زیده کرنا به رهه می و باشکرنا جورین وان و به ردموام بوون ل سه ر وان چاکسازیان.

ئارمانجين رامياريا چاندني :

- أ. باشكرنا ئابوورى چاندنى ب ئارمانجا پشكدارى كرنا مەزنتر و گرنگتر دئابوورى نەتەو دى دا .
 - ب. بلند كرنا ئاستى ژيارى بۆ كاركەرين ئەقى كەرتى .
 - ج. دابین کرنا پیدفیین که رتی پیشهسازی ژکه رستی خافین چاندنی.

د. هنارتنا پشکهکی ژبهرههمین چاندنی بو دهرقه ب ئارمانجا ب دستقهئینانا دراقی بیانی ههتا بسشین وان شمهکا بینته دناقخویا وهلاتی دا کو کریارا گهشهپیدانا نابووری بیدقی یی ههیه.

ييدڤيين رامياريا چاندني :

رامیاریا چاندنی نهشیت ئارمانجین خویین دیارکری ب دستقهبینیت ئهگهر ئه پیدقی یه بو نههینه دابین کرن .

- ۱. پیدفی یه رامیاریا چاندنی دهسته یه میری یان نیمچبه (تام) میری دهربیخیت وبهرنامه کی کریاری یی وهسا ههبیت کو سهر پهرشتی و بجهئینانا ئهنجامدانا وی بکهت.
- ۲. پیدفی یه نهو رامیاریا چاندنی نارمانج و مهرهمین دیارکرنین خو ههبیت و پیکولا
 ب دهستفهئینانا وان بکهت و نهو نارمانج و مهرهم ژی حهز و نارهزوویا پرانیا
 خهلکی نیشان بدهت .
- ۳. رامیاریا چاندنی پیدفی ب نامرازین دیارکرینه ههتا نارما نجین خو ب کیمترین
 نهرك و تیچوون ب دهستفهبینیت
- ٤. ل دەمنى هەلبر اردنا ئامراز و پیرابوونان پیدفی یه وان هالو مەرجین نافخویی
 بەرچاف وەرگرن كود هینه دریكا بجهئینانا وى بەرنامەى دا .

يسيارين يشكا سييئ

ب١/ ئەقىن ل خوارى يىناسە بكه:

(رامياريين نابووري ، رامياريا دارايي ، رامياريا نرخي ، رامياريا چاندني).

ب٢/ ئارمانجين رامياريين ئابوورى ؟

پ٣/ ئارمانجين رامياريا دارايى ؟

پ٤/ ئارمانجين رامياريا نرخى كيژن ؟

پ٥/ ئارمانجين رامياريا نهختينهى كيژن ؟

ب١٠/ بيدفيين رامياريا چاندني كيژن ؟

ژیدهرین یشکاسییی

- ١. اسماعيل عبدالرحمن و د . حربي محمد عريقات / مفاهيم ونظم أقتصادية دار وانل للنشر / ٢٠٠٤ .
 - ٢. د. خالد و د. احمد حسين / مبادى الملاقتصاد الزراعي / دار وائل للنشر / . ٢٠٠٤ .
 - ٣. د. عبدالوهاب مطر الداهري / الاقتصاد الزراعي / مؤسسة دار الكتب ١٩٨٠ .
 - ٤. عوض فاضل / النقود والبنوك / مطبعة وزارة التعليم العالي ١٩٩٠ .
 - ٥ .د . جلال عبدالرزاق و د. خزعل الجاسم / الاقتصاد / مطبعة ابو راغب ١٩٩٧ .
 - ٦. د. غازى صالح الطائي / الاقتصاد الروبي / دار الكتب للطباعة والنشر ١٩٩٩ .
 - ٧. د. سامي عفيفي حاتم / دراسات في الاقتصاد الروبي / دار الميسرية اللبنانية ١٩٩٥ .

يشكا چوارئ

پاشکهفتن و گهشه پیدان و پلاندنان پاشکهفتن UNDERDEVELOPMENT

هزرا ئابووریا هه قچه رخ پیناسین زور بو پاشکه فتنی ب خوقه گرتینه ، هنده گروانا ئهوی وه لاتی ب پاشکه فتن ددانن بین کو ئابووریی وی دبنیات دا پشت ب بهرهه مئینانا کهرهستین خاف (وه کی چاندن و کانزاکاری) گریدده ت ، هنده کین دی کو ئابووریی پاشکو (تابع) بیت ، کو پشت ب هناردنا کهرستی خاف ب گری دده ت ، به کی رامانا به رفره ه و به ربه لاقا پاشکه فتنی ل دویف بووچونا ئابووری ناس دده ت ، به کی رامانا به رفره ه و به ربه لاقا پاشکه فتنی ل دویف بووچونا ئابووری ناس (M.P. Todaro) (پیکهاتیه ژوی باری ئابووری کو دهی به نیشان کرن ب نزمیا ئاستی ژیاری مل ب مل دگه له و اربه کا سه خت و در واردا ، و نزمیا داهاتی تاکه کهسی، و نزمیا ریزا گهشه پیدانا ئابووری ، نزمیا ئاستی بکاربرنی ، و خزمه ت گوزاریین ساخله میین کیم و نه پید فی ، وریژا بلندا ژدایك بوونی . کیم و کورتی دهه لبر اردنا چالاکییه کی ل ناف وان چالاکیان کو دبنه نه گهری پر کرنا حه زو ئاره زوویین مروقی بکاربه ر).

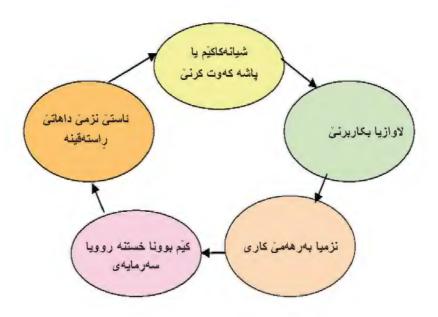
تايبهتمهنديين ياشكهفتنا ئابوورى:

١-كيميا سهرمايهي:

پرانیا نهو وهلاتین کو نابووری وان یی پاشکهفتیه ، نهون یین کوهنده یان ههمی هوکارین بهرههم نینانی (ب رامانا سهرمایه داریاوی) نینه ، ژوان ژی سهرمایه بیدقی بههرا پارهدارکرنا پروژین گهشهپیدانی ناکهت ، لهورا دبن روناهیا قان کیم و کورتیان دا نابوورناس (نرکسه) دبیژیت :

(دمولهت ب پاشكهفتى دهيته دانان چونكى يا هه ژاره)

بۆ روون کرنا ئەقى ھزرى ژى (نرکسه) پشت ب قى شروقهکرنى گرى ددەت: كىيم بوونا سەرمايەى يان كەلەكە بووناوى كەفتنە سەرئىك د بازارى دراقى دا يى گرىدايە ب لايەنى خواست و خستنەروويا ھەمووكى . خستنەروويا سەرمايەى ژى پرانيا دەمى يانزمە ژبەر لاوازيا حەزو ئارەزوويا سنورەكى بۆ پاشەكەوت كرنى (عمباركرنى) يان زۆربوونەكە ژ رادى دەركەفتىيى خەز و ئارەزوويان سنوورەكى بۆ بكاربرنى ، و ھاتنا خوارى يا داھتىن بەردەست بو مەزاختنى ددانىت ، كو ئەقەژى ژ ئەنجامى تىكچوونا بەرھەمى كەرتىن سەرەكىين ئابوورى دھىتە گۆرى ، ئەقەژى دبىتە ئەگەرى دروست بوونا بازنەكا دائىخستى ، ھەرووەكى دقى ھىلكارىيى دا ھاتيە روون كرن.

٧-ياشكه فتيا ئامراز و ريكين بهرههم ئيناني:

نههه شمنگی دپهیکه ربهندیی دا کو وه لاتین پاشکه فتی پی دهینه جو داکرن نهوه کو ریکین به رههم ئینانی دده ستیکینه ، بو نموونه دکه رتی چاندنی دا شیوازی به رههم ئینانی پشتاخو ب کارین دهستی و بکارئینانا ئاژه لان گریده ده ت ، و پروژین گهشه پیدانی گمله ک دکیمی بو باشکرن و ره خساندنا زهایان بو چاندنی دهینه نهنجام دان بو هندی ئه و نهنجامین چاقه ری کری ب ده ستقه بهین .

پاشكەفتنا شێوازێن بەرھەم ئىنانێى دڨان ئابووريان دا ڤەدگريتەڤە بۆ نەبوونا ھۆيێن تەكنىكى يێن نوى ئىناندى ھەتا بەرھەم ھىنەر بكاربىنێن . خرابی و نهگونجانا بارودوخی ئابووری و جقاکی و رموشهنبیری ژی هاریکارن بر دروست بوونا ژینگهههکی (بارهکی) و هسا کو ناهیلیت تهکنهلوجیا نوی دکریارا بهرههم نینانی دا بهیته بکارئینان .

دهٔی دیتنی دا شار هزایین نهتهوین نیکگرتی دههکولینین خو دا ناماژی بهندی دکهن کو وهلاتین پاشکه فتی دشین به رههمین خو ژکهرتی چاندنی ب ریژا ۰۰٪ زیده بکهن ددهمه کی مام نافنجی دا نهگه ر نه و وهلات شیان نامر ازین نوی بین به رههم ئینانی بین و ریکین نوی بین به رههم ئینانی بین و ریکین نوی ژی بکاربین بو پاراستنا به روبوومین خویین چاندنی ژ ده ردو به لایین ژینگه هی .

ژ نیشانین دیارن کهرتی چاندنی دوهلاتین پاشکهفتی دا پیکهاتیه ژبلندیا هر مارا (ریزا) بیکاران ل کریارا بهرهم نینانی ل چاف سهرجممی هیزا کارکهری نابووریی نهتهوهیی ، کو نههه ژی دبیته نهگهری پهیدابوونا دیاردا بیکاریا قهشارتی (بن پهرده) کو نهقه ب خوژی ل نزمیا بهرهممی نیک دونهمی ژی دهردکهفیت ، و ههروهسا نافجییی بهرهم داریا تاکهکس ژی دچاندنی دا نزم دبیته هه ، چونکی بهرهممی سنوورهکی یی جوتیاری دبیته (سفر) نانکو (سالب) ه .

همقپشکی کرنا کهرتی چاندنی دکریارا کهلهکه بوونیدا زور نزم دبیت ، چونکی ئهگهر زیدههیا نابووری ب دهستفههات نهو یا ندی نیته ناراستهکرن بهرهف بکاربرنا خوشریاریی ژلایی خودانین نهردی قه ، یا ندی چیته ژ دهرقهی کهرتی بی کو هوقپشکییی بکهت ل کریارا قهژاندن و گهشهپیدانا شیوازی بهرههم نینانا چاندنی.

پاشکهفتنا شیواز و ریکین بهرههم ئینانی کارتیکرنه کا خراب ل سهر نابووری همیه، کو دشیین ژوان ههمیا گرنگتر بقی شیوی خواری کورت بکهین:

- ههبوونا بیکاریا ناشکرا (دیار) ل گوندان ژشیوی (بیکاریا قیت ب و نهقیت)
 دهردکهقیت .
- ۲. زالبوونا دیاردا مشهختکرنی ژ گوندان بۆ باژیران کو ئەقەژی دبیته ئەگەری زیدهبوونا هژمارا بیکاریی و بهرفره هبوونا دیاردا کارین به پهلا (أعمال هامشیة)
- ٣. نزميا ئاستى دابين كرنا دام و دەزگەھىن پېشەسازى ب كەرستىن خاقىن چاندنى .
 - ٤. كيم شياني بو پركرنا پيدڤيين تاكه كهسين جڤاكي.
- نزمیا هیزا کرینی لدهف پرانیا ئاکنجیین گوندان ژبهرکیمیا به رههمی و دابه شکرنا خراب یا داهاتی.
- ۲. پاشكهفتنا ههر ئيك ژ هيزين بهرههم ئيناني و ههڤيهنديين بهرههم ئيناني دكهرتي چاندني دا كو كارتيكرنهكا خراب ئهوان ل سهر كهرتين ديين ئابووري ههنه.

٣-گەش بوونا زيدەبوونا ئاكنجييان :

پهرتوکین ئابووری ئاماژی بهندی دکهن کو هه فیه ندیه کا بهیزا ههی ل نافیه را ریز ا هه راریی و دنافیه را تیکرایی گه شمیا ناکنجبیاندا ، هه ری گوتنی یه نه هامه تین خرابین ئابووری ئاسایی ل سه رملین ته خا هر ارا جفاکی دکه فیت، چونکی ئه ته خه دبنه رمندا ر بی مولکایه تینی و خوش بوون ب خزمه گوزاریین گشتی دنالیت، هه ر ربه ر هندی ری گه له که جاران ئه و ل پیشه نه گا

قوربانیین بیکاریی نه ژبهر سستییا گهشهکرنا نابووری ، ژن ب شیوهکی تابیهتی شینوارین وی بیکاریی و ریکارین نابووریین کیم مهزاختنان (التقشف) ههل دگرن کو دهولهت پی راددبیت ، کو نهقه ب خوژی دبیته نهگهری دروست بوونا بازنهکا دبیا دائیخستی ههتا وی پلا کو خیزانین قهباره مهزن ب دهستی ههژارریا بهردهوام و نهبوونا وه ههقیی دچقاکی دا دنالن .

گهشهبوونا ناکنجبیان دبیته نهگهری دهرکهفتنا دیاردا زیدهبوونا مهزاختنین گشتی و پارهدارکرن ژ کورتی دانی ژ خزمهتگوزاریین گشتی و های فیرکرن و ساخلهمی و ژنافبرنا پیس بوونا ژینگههی و زیدهبوونا ئیناند یان بو دوورکهفتن ژوان مهترسیان کو دبنه گهف ل سهر ناسایشا خوراکی (خوارنا) دهولهتی .

ئەوا دەێتە تێبين كرن ئەوە كو زێدەبوونا رێژا ئاكنجييان گەلەك جاران دبيتە ئەگەرێ زێدەبوونەكا بەرچاڨا ئەوێن كو ژپى وان ژ ١٥ سالان كێمترە كو ئەڨەرژى بێگومان دبيتە ئەگەرێ بلندبوونا رێژا كەسانێن بكاربەر ل جڨاكى كو هێشتا شيانا بەرھەم ئينانێ وان نينه ، ئەڨجا ئەگەر ئەو نزمبوونا ھەستېێكريا ب ھيڨى بوون ژ ژيانێ وەربگرين ژوانه كوژيێ وان ژ (٤٠) سالان كێمتره ، وەسا دەردكەڨيت كو نزمبوونا سالێن بەرھەم ئێناێ بەرەف (سفرێ) دچيت ، ئەف دياردە ژى دبيتە ئەگەرێ بەرفرھەبوونا قالاھيا (تيكبوونا) ھلاوسانێ (الفجوة التضخمية) دوەلاتێن پاشكەڧتى دا چونكى ئەڨ وەلاتە ب دەستێ پاشكەڧتنا ھەردو لايێن پيشەسازى و چاندنێ (وەكى

العالية المعالية : Unemployment

ئابووری ناسین جیهانا سیی دریک کهفتینه ل سهر ههبوونا بیکاریا قهشارتی (بن پهرده) ل گشت کهرتین بهرهم ئینانی ل وهلاتین پاشکهفتی ، ئه خوری بیکاریی پهرده) رئی پتر ل کهرتی چاندنی دیار دبیت ، چونکی ئه که کهرته کهرتی پیشهنگه ، دپرانیا ئهندامین جقاکی ژی پشت بقی کهرتی گری ددهت ، بو ب دهستقه ئینانا دهلیقا کارکرنی و و مبهر هینانی . قیجا ژلایی تیوری قه ئهگهر هر مارهکا زورا کارکهران دقی کهرتی دا کاری خو هیلا نهو کاریگهری ل سهر بهرهم ئینانی نابیت ، چونکی بهرههم ئینانا وی یاسنوورهکی دگههیته پلا (سفر) ی ژبهر لاوازیا پهیکهربهندیا پیشهسازهیی دکهرتین دبین بهرههم ئینانی دا . وئیدی دشیانا وی دانینه ئهوی هر مارا زورا بیکاران دامهزرینیت .

ئه ق جوّری بیکاریی دئابوورین پاشکه قتی دا دبیته ئهگه ری مشهخت کرنی ژ گوندان بو باژیران ، بو ب دهسته ئینانا دهلیف کارکرنی کو ئه قه ژی دبیته ئهگه ری زوربوونا دیاردا بیکاریی دباژیری دا ، چونکی باژیر ب خو دبنیات دا ب دهستی دیاردا بیکاریی دنالیت ، وه لاتین پاشکه قتی ژی ب دهستی نه قی دیاردی دنالین ژ دهستی بیکاریا قمکری (دقیت یان نه قیت) هه روه کی ئابووری ناسین روّژ ئاقای ئه ق ناقه دانایه سه ر ، کوریژا ۱۰ - ۲۰٪ ژهیژا کارکه ران قه دگریت ، نه قجا ریژا بیکاریی ژی دناف گهنجین خوینده وار دا بلندتره ، ب تایبه تی ل گوندان ، چونکی نه قان بیکاران چ ده رامه ته کی بان شیانه که نینه بو باشکرناباری خویی نابووری ب هه قبه رکرن دگه ل بیکاران دباژیران دا ، کو کربیه کا کیم وه رگرن ، نه قی دیاردی ژی هه قبه ندی ب گرفتا هه ژاریی قه دو ها که کیم وه رگرن ، نه قی دیاردی ژی هه قبه ندی ب گرفتا هه ژاریی قه دو ها که نین پاشکه فتی دا هه یه ، ژبه ر هندی ژی دا مه زراندن و کارئی خستن جهه کی

سهر مکینی داگیر کری ، دقه کولینین دیار دا بیکارینی دا، و چاوانیا چار هسه رکرنا وی دقان و هلاتان دا.

٥-ياشكهفتنا يهيكهر بهنديا جڤاكى:

گهلهك جاران ل پشت دیاردین پاشكهفتنا ئابووری دا ، دیاردهكادی یاههی كو نهوژی لاوازیا رهوشه نییریه ، ئانكو رهوشهنیریا گشتی یا كهسان رهنگ فهدا نهكا بهرچاقهیا پلا پاشكهفتن و هاتنا خواری یا ئاستی رهوشهنبیری و جقاكی نه ، كو دبنه ئهگهری دهركهفتنا گهلهك ژ وان دهرئهنجامین كو وهدكهن دهلیقا گونجای پهیدانهكهت بو ب دهستقه ئینانا گهشهپیدانی و دههمان دهم ژی دا ههقپشكیی دكهت دبهردهوام بوونا دوخی پاشكهفتنی ، و گرنگترین دهرئهنجامین پاشكهفتنا پهیكهربهندیا جقاكی ئهقهنه :

- ۱. کاریگهریا رموشت و تیتالان ل سهر مهزاختنین بکاربرنا ههمووکی (گشتی) ،
 کو پرانیا دممی حهز و ئارهزوویا سنوورهکی یا بکاربرنی گهله ک بلنددبیت و مهزاختن ژی بهرهف ب کاربرنا خوش ژیارییی بمهرهما شانازی ب خوکرنی یه .
- ر ووشت و تیتالان رولی خویی همی ل شیوازی پاشه که و تکی (عمبار کرنی) ،
 دممی پاشه که و تکی نارسته ی لایه نین نمیه رهم نین دهینه کرن و مکی جامبازی
 ل کرین و فروشتنا زمقی و زاران و کانزایین بهاگران و زیده کرنا بلانسین دراقی
 (الارصدة النقدیة).
- ۳. تەمبەلى وھەست نەكرن ب بەرپرسيارەتىتى دىنە ئەگەرى بكار نەئىنانا فاكتەرى
 دەمى بشيوەكى دروست و وەبەر ھينان دېياقين مفا بەخش دا .

- ٤. نزم بوونا ئاستى رەوشەنبىرى و جقاكى و نزم بوونا هىقىا كەسان ، وەدكەت كو ئەوكەس رازى بن ب كىمترىن ئاستى خۆش ژيارىا ژيانى و گوھ نەدان ب وەربەھىنانا شىانىن خۆ ، بۆ باشكرنا بارودۆخى ئابوورىيى خۆ وب كارئىنانا ھونەرى بەرھەم ئىنانا نوى ل كەرتىن بەرھەم ئىنانا پىشەنگ.
- د. ژن ناهیته هاندان (پالدان) بو پشکداری کرن دچالاکیین نابووری دا ژبهر رهوشت و تیتالین جقاکی .
- ۲. به لاقبوونا نهخوینده وارینی و نزمبوونا ناستنی فیربوونی و شیانین که سان بو به رهه مینانی و ژیهاتیا کارگیری دجفاکی دا لاواز دکهن.

نهخوینده واری دبیته ئهگهری نهبوونا هوشیاریا ساخله میی و دمبیته نهگهری پیس بوونا ژینگه هی و به لاقبوونا ده ردو نهخوشیان.

٦-ياشكويا ئابوورى: (التبعية الاقتصادية)

ئابووری ناسین خواندنگه ها پهیکهربهندیی (Structuroi School) دریّك دکه فن ل سهر هندی کو بازرگانیا ده رقه ژیده ره کی گرنگی پاشکویا ئابووریی وه لاتین پاشکه فتی یه (نابووری ناس پریبش (prebish) نیکه ژ دامه زرینه رین خواندگه ها پهیکه بهندییه (الهیکلیة) ل وه لاتین ئهمریکا لاتین وه سا هزردکه ت کو وه لاتین پاشکه فتی بتنی دبازرگانیا چهند که رسته کین ده ستینکی دا بسیورن کو نه فه ژی دبیته نه گهری پاشکویا (پاشبهندیا - دویقه لانکین) فان وه لاتان ژوان گوهوینین کو رووی دده ن ل پیکگوهوینا شمه کان دبازرین جیهانی دا TOT) Trems of trade).

ههروهسا (پریبش) دقهکو لینین خودا گههشته وی دهرنهنجامی کو نهو گوهوینین کورووددهن ژ نرخی کهرستین خاف ل بازارین نهمریکا لاتینی ههردهم دهینه خواری ل بهرامبهر شمهکین بهرههم نینای دبریتانیا دا . ل دویف بوچوونا نهفی خواندنگههی ژی نهگهرین سهرهکیین هاتنا خوارا ریژا پیکگوهوینا بازرگانیا وهلاتین پاشکهفتی فه دگهرینه بو وان پیفانین جودایین نهرمیا داهاتی بو خواستی ل سهر بهرههمین وهلاتین نهمریکا لاتینی و ههروهسا پیشکهفتنا تهکنطوجی ل سهر خستنهروویا شمهکان دبازرگانیا جیهانی دا .

خواستنا شمه و کهرستین دهستپیکی ژلایی وهلاتین پیشکه فتی قه ژ وهلاتین پاشکه فتی فه ژ وهلاتین پاشکه فتن سهباره ت ب داهاتی قه نهرمی تیدا دیار دبیت ، ولدیف یاسایی نهنگل (Engle Law) خواست ل سهر که ل و پهلین خوارنی ل وهلاتین پیشهسازی نزم دبیت ب ریژا وی زیده بوونی کو ب سهر داهاتی دا دهیت ، لهورا نه و وهلاته پهنایی دبه نه بهرکیمکرنا نیناندیین خو ژ کهرستین دهستپیکی و که ل و پهلین خوارنی .

ربلی نهقی ری وه لاتین پیشکه فتی ب ریکا وان پیشکه فتنین تهکنه لوجی کو ب دهست خوقه نیناینه شیان ب ریکین پیشه سازی بره کا زورا ده رامه نین سروشتی به رهه م بینن کو به راهینی ر وه لاتین پاشکه فتی دئینان ، ربه ر هندی هاتنا خوارا خواستی دبینین ل سه ر گهله ک ر که رستین دهستیکی ببورینا ده می دباز رین جیهانی دا ، دبه رامبه ر ری دا زیده بوونا خواستی ل سه ر شمه کین وه به رهینه کی و که ل و پهلین خوارنی دا زیده بوونا خواستی ل سه ر شمه کین وه به رهینه کی و که ل و پهلین خوارنی دبینین ر لایی وه لانین پاشکه فتی ر وه لاتین پیشکه فتی ر به رونا پیشه ساز بین نافخویی فالاهیا هه لاوسانی د بازاری شمه کان دا پیدفی بوونا پیشه ساز بین نافخویی

ب كەل و پەل و پارچين يەدەك (قطع الغيار) ژلاينى وەلاتين پيشكەفتى قە كو ئەقە دىنە ئەگەرى پلەيەكا بلندا نەرمىيى.

رُلایی خستنه رووی قه وه لاتین پیشه سازی ربه روان پیشکه فتنین ته کنه لؤجی کو ب دهست خوقه ئیناینه شیاینه زیده بوونه کا به پی دبه رهه مئینانی دا ب دهست فه بینان دکه رتین پیشه کین کا به در مینانی دا ، دقی دیتنی دا وه لاتین پیشه سازی شیان به ره فانیه کا گه که به پیشه گیر ربه روس خور این به به به خور این به مورکییی بکه ربه روس خستنه روس شمه کین جورا جورین گه که که که که که که کین پیشکه فتی وب نرخین گونجای.

ئەقى پېشقەچوونى وەل وەلاتىن پېشەسازى كىر كو نىرخىن خۆ ب سەپىيىن و راميارىيىن خۆ بىن نىرخى يىن جۆرا جۆر ژى بكارئىيىن، چونكى ب وى رىكى قازانجەكى (مفايەكى) زۆر ژى دەست دكەقىيت.

ریزا پیکگوهوینا بازرگانیا وهلاتین پیشهسازی ژی گهشتره ل جاف ریزا پیکگوهوینا بازرگانی دگهل وهلاتین پاشکهفتی ، ژئهفی ژی ئیناندیین نهختینهی (کاش) ژ بازرگانیا دهرقه ههفیشکیی ناکهت دکریارا گهشهپیدانا ئابووری دا ل پرانیا وهلاتین باشکهفتی دئابووری دا.

گەشەييدانا ئابوورى

رامانا گەشەييدانى:

بهری ناماژه ب پیناسا گهشهپیدانا نابووری بهیتهکرن ، پیدقی یه جوداهی بهیتهکرن ل ناقبهرا ههردو دهستهواژین (گهشهکرنا نابووری) و (گهشهپیدانا نابووری) کو همتا راده کی وطنی هاتینه کو نیک رامان ببهخشن ، (گهشهیا نابووری) ناماژی ب (زیدهبوونا بهردهواما داهاتی راسته قینهیی تاکه کهسی ددهوله ته کی دا ژبهر باشکرنا بهردهوام ل نامرازین بهرهم ئینانی دگشت بیاقان دا) دکهت ، بطنی (گهشهپیدانا نابووری) رامانا کریارا با شکرنا چاوانی دژیانا مروقی دا). دبابه تی گهشهپیدانی دا پهرتوکین نابووری ناماژه ب ههبوونا چهند دیارده کین گرنگین گهشهپیدانی دکهن کو پیدقی دکهت دقیره دا بقان خالان به حسی وان بکهین :

- بلندکرنا ئاستی ژیار و خزمه گوزاریین کهسان ب ریکاکریارا گهشهکرنا ئابووری.
- ۲. رمخساندنا (پهیداکرنا) بارمکنی گونجای بۆ گهشهیا ههست کرنا تاکهکهسی ب ژیارمکا خۆش ب ریکا ئاقاکرنا سیسشهمهکنی چقاکی و رامیاری و ئابووری و دام دەزگههین کو ئارمانجا وان ریزگرتنا رومهتا (کرامه) هاقوه لاتییه.
- ۴. زیدهکرنا سهربهستیا مرؤقی د مافی دهستنیشان کرنی دا ب ریکا بهرفرههکرنا جورا و جوری کرنی ژحهز و نارهزویین تاکهکهسی ، وهکی زیدهکرنا جورین شمهکین بکاربهر وخزمه گوزاری .

بۆ گەھشتن بقان ئارمانجىن گەشەپىدانى دوەلاتىن پاشكەفتى دا پىدقى يە ل سەر دەولەتى پىرابوونىن كريارى و ھوشياركەرىن پلان دارىئرتى راببيت. بۆگوھۆرىن و بازدانى ژ شىوە و ناقەرۆكى قە ئەقەرى ب رىكا سازدانا پىكول و شيانىن جۆرا و جۆر دېلانەكا بەرھەقكرى بۆ ئەقى مەرەمىن .

ييدڤيين گهشه ييدانا ئابوورى:

۱-که له که کرنا (کومکرن) سهرمانهی:

پیکئینانا سهرمایهی نهوی دهمی بهرههم دهیّت دهمی جقاك ریژهکی ژ داهاتی رهوان پاشهکهوت (عمبار) بکهت و وهبهردهینیت بو ب دهستقهئینانا برهکی پتری بهرههم و داهاتی . بیگومان کارگههیّن نوی نامیر و مهکینه و کهرستیّن خاف دبنه نهگهری زیدهکرنا ماددی یاسهرمایی دهولهتی (بهای راستهقینهری پوختی سهرتا سهریی سهرجهمی شمهکین سهرمایهداری ژلایی ماددی قه وان بهرههم ههبیت) کو نابووری بهرفره هدکهت و دبهته دناستی بهرههم ئینانی دا.

ئه و وهبه رهینانین ب به رهه م و راسته وخو هه قدم و مبه رهینانین دیین زیده ژی مل ب مل دگه ل دا دچیت کو ل په رتوکین نابووری ب (ژینگه ها چقاکی و نابووری) یا به رنیاسه ، و هکی ری و ریباران ، که هره ب ، پارزنینین نافی ، گه هاندن و هم شیوی وان کو هاریکارن بو پیکفه گریدانا چالاکیین نابووری و کریارا گه شه پیدانی بساناهی دکه ت ، نه و نموونا کو ناماژه پی دهیته کرن هاریکاریا تیگه هشتنا نه قان هزران دکه ت .

ئەگەر وەبەر ھێنان ل دەزگەھەكى چاندنى (وەك كرينا تراكتورى) بۆ نموونە ببيتە ئەگەرى زىدەكرنا بەرھەمى ھەمووكى د زەقىيى دا ، بەلى بى ھۆيىن قەگوھاستنىن نوى جوتيار نەشىت شمەكىن خۆيىن بەرھەم ئىناندى ساخ بكەت و بىخىيتە بەرچاق بۆ فرۆشتنى دبازادان دا ، لەورا ئەق وەبەرھىنانە دبىت چ تشتەكى زىدە نەنىخىتە سەر بەرھەم ئىنانا نەتەوەيى .

چەند رىكەكىن نەراستە وخۆيىن و مبەر ھىنانى ھەنە لى دەرامەتىن نەتەرەى و ەك ئاۋاكرنا دەزگەھان بۆ ئاقدانا زەقىيان كو دېيتە ئەگەرى باشكرنا زەقىيىن چاندىنىن وەلاتى كو ئەقە . ب خۆژى بەر ھەمداريا ھەر دۆنەمەكى پترلى دكەت ، ئەقجا بۆ نەوونە ئەگەر دشيان دا بوو (١٠٠) ھكتارىن زەقىيىن چاندىنى كو ھەمان برى بەرھەمى ئەگەر دشيان دا بوو (١٠٠) ھكتارىن زەقىيىن چاندىنى كو ھەمان برى بەرھەمى دروست كرنا مەكىبان ژى بۆ ئاقدانا زەقىيىن چاندىنى وەدكەت كو برى بەرھەمى وان دروست كرنا مەكىبان ژى بۇ ئاقدانا زەقىيىن چاندىنى وەدكەت كو برى بەرھەم داريا زەقىيىن چاندىنى دووجارا ھىدەبىت وب ھەمان رىك ژى دشياندايە بەرھەم داريا زەقىيىن چاندىنى بەينە زىدەكەن ئەگەر ھات دەرمانىن ژىنا قىرنا مىش ومۆرىن زيان بەخش ھاتنە بكارئىنان ، ھەمى ئەو جۆرىن وەبەر ھىنانى وان رىكىن ماددى دىاردكەن بېشىۋەكىن زەقيان كو ئەو بخۆ دېيتە ئەگەرى زىدەكرنا بەرھەم داريا زەقىيان بېر باشكرنا شىيوى زەقيان كو ئەو بخۆ دېيتە ئەگەرى زىدەكرنا بەرھەم داريا زەقىيان بېر باشى.

٢-وهبهرهينانا سهرمايئ مروقى : (الاستثمار البشري)

وهبهرهیّنانا سهرمایی مروّقی یا بو ههی ببیته نهگهری باش کرنا ئهنجامدنا کارگیریا بهرههمی هیّزا کارکهری، و دشیّن ههمان کاریگهریی یان پتر ژی بینیت نهگهر هه ژماره کا دبیا پتر ناساییا که سان بکاربینن دکریارا به رههم نینانی دا .

فیرکرن و راهینانا که سان بو به هر مه مدن ی و شاره رایی دبیته نه گهری زیده کرنا رئیماتیا تاکه که س بو مامه همکرن ل گهل وه ربه هینانین راسته و خو ژنامراز و نامیران و شیوین د بین ژوی جوری ، هه روه سا راهینانا ماموستا و وانهیژین ب شیان له گهل هه بوونا ژیده ر و په رتوکین نابووربین جورا و جور بو هه یه کاریگه ریا مه زن وان هم بیت ل چاواتی و ریبه ریا که سان بو هه فیشك کرنی دزیده کرنا به رهه م نینانی دا ، و مبه رهینان ل ده رامه تین مروقی و ره خساندنا سه رمایه کی مروقی ژیهاتی هه مان کاریگه ریا هه ی وه کی زیده کرنا چاوانیا وه به رهه مداریا ده رامه تین به رده ست (نافدانا زه فیان و بکار نینانا ده رمانین زنافیرنا میش و موران)، به لی نه و سالوخه تی گرنگ کو د شیان دانینه ده ست لی به پیته به ردان و هه فیه ندی ب ده ست نیشان کرنا دنافیه را دو تشتاندا هه ی (نانکو ل نافیه را بکار برنی ل نه و و بکار برنی ل پاشه روژی کو رتیا وی ژی ده ست به ردان ژ تشته کی کو (وه به رهینان) ی زیده دکه ت بو هندی دیاشه روژی دا به رهمی پترلی بکه ت

و هبه رهینان دسه رمایی مرؤفیدا پیدفیه کا حه تمییه بؤ وان و هلاتین پاشکه فتی کو ئابووریی خو نارسته ی گهشه پیدانه کا نارمانج بو دار ژتی دکهن .

٣-رەگەزى تەكنەلۇجيايى:

پیشکهفتنا تهکنهلوٚجی دهیّته دانان ئیّك ژگرنگترین وان هوٚكاریّن كو گهشییّدانا ئابووری یی دهیّته قه ژاندن و چهندانیا بهرههمی یی دهیّته زیدهكرن ب رامانه کا دی پیشکه فتنا ته کنه لاژی هاریکاریا ب کارئینانا ریک و نامزین نوی و نابووری دکه ت بر بجهنینانا پروژین مفابه خشین گهشهیدانی.

ئەقجا پیشکهفتنا تەكنەلۆژى دشین وەسا ب كاربینین كو بەرھەمدارى پى بلندبیت دىيشەسازبین ب كارھاتى دوەلاتین ياشكەفتى دا.

بيردۆزين گەشەكرن و گەشەييندانا ئابوورى :

هزرا كلاسيكى (كمڤن) ل سەر بنياتى سيستەمى ئابوورى ليبرالى راوەستايە ، كوتيدا مولكاتيا تايبەتى يا تاكەكەسان و بازارى ھەڤركيا ئازاد و ھەبوونا حالەتى ب كارئيخستنا تمام يا دەرامەتان خو دسەپينيت ، ئەڤى هزار كلاسيكى ژى بەرلاڤبوونەكا مەزن ب خوڤه ديت ل دەمى شۆرشا پيشەسازى دئەورۇپا دا دبارودۆخەكى دا كوتيدا سەپاندنا ڤى ھزرى ب دەستقەھات ومل ب ملى ڤان كوھۆرينان دچوون كو دگەل كەتوارى ئابووريى ويدارويدايە .

پشتی شورشا پیشهسازی ، هزرا کلاسیکی روی کره قهدیتنا نهگهرین قهشارتیین پشت گهشهکرنی بو ماوهکی دهم دریژ ژ داهاتی نهتهوهیی ، و ههمان دهمدا شروقهکرنا کهرتی نابووری ژی بهرچاف وهرگرت ، چونکی شروقهکرنا داهاتی ل سهر ناستی داهاتی ههمووکی پشت گوهاقتبوو ، کلاسیکان باوهری ب دابهشکرنا ریژهیا داهاتی ههیه بو (کری و مولکانه ومفای) چونکی کارتیکرنهکا گرنگ ههیه ل سهر کریارا گهشهکرنی ، ب ههمان شیوه ژی بهرههم ئینانا نهتهوهیی دهیته دابهشکرن

دنافهه را به رههم نینانا پیشهسازی و چاندنی دا ، گرنگی پیدانا کلاسیکان (نابوری ناسین که فن) داکوکیی ل سه ر شرو قهکرنین نابووری دکهن کو پهیوهندی ب پالیقهنانا رهوره و انابووری ههیه به رهف گهشهکرنی.

ژ زانایین قوتابخانا کلاسیکی کو گرنگی ب بابهتین گهشهکرنی دایه ل رییا قهکولینین خو ، ئهقهنه :

١-ئادەم سەث :

(سمث) ل دویف بوچوناوی و مسایه کو گهشهکرن ب شیوهکی کهلهکهبووی (بوویهکهلهك) ب دهستقهدئیت ل ریبا بسپوربوون و کار دابهشکرنی، کوب ریباوی دشین داهینان و بهرههمداریا کریکاری دنابووری دا ب گشتی زیدهبکه بو هندی نهقه ری ب دهستقهبهیت پیدقی دکهت چهند مهرجان دابین بکهن و هك سهرمایه و بازار.

بهرفرههکرنا پیکئینانا سهرمایهی ژی کارهکی پیدقی یه بوهندی دهرگههی ل بهردهم بسپوربوون و کار دابهشکرنی قهکهت ، و ههتا بوهندی سهرمایه ژی پیک بهیت پیدقی دکهت پاشکهکهوت کرن بهرهف وهبهرهینانی بهیته ئاراستهکرن کو ئهقهژی خوبخو دیبیته زیدهکرنا بهرههم و داهاتی وپیکگهوریی ، پاشی ژی زیدهبوونا پاشهکهوتی وپیکئینانا سهرمایهی.

بازار ژی ژلاین (سمث)ی قه کارهکی فهره بوبسپوربوون و کار دابهشکرنی، چونکی قهباری بازاری ریّکی خوش دکهت بو زیدهکرنا پلابسپورسازیی و کار دابهشکرنی ل ریّیا زیدهکرنا بهرهممی و بهرفرههکرنا پیّك گوهورینی ل سهرههردوو ئاستین نافخویی و جیهانی.

۲-دیڤید ریکاردۆ:

(ریکاردۆ) چاندنی ب کهرتین پیشهنگ د نابووری نهتهوهیی دا دادنیت ، چونکی دبیته نهگهری دابین کرنا ئاساییشا خوارنی بو ناکنجییان ، چاندن ژی ژلایی (ریکا ردۆ) ی قه دچیته بن باری یاسایا مفاداکیشانی کو کار دکهته سهر ریزا بهرههمی و مفای .

(ریکاردۆ) کریارا گهشهکرننی شروقه دکهت ب ریّیا دابهشکرنا جقاکی بوّسی کومیّن سهرهکی و ئه و هه فیهندییا کو دروست دبیت ژ نهنجامی دابه شبوونا ریّژهیا داهاتی ب سهرقان کومان کو ژ (سهرمایه داران و کریّکاران و خودان زهیان) دبینته فه .

ول بن روّناهیا نه قی دابه شبوونی دا (ریکاردوّ) را دابه شکرنا داهاتی بوّ پشکین سهر مکی قه دکولیت کو نه و رومه ب دهستقه دئینن و نه قاسه که شهکرنه رای کو دناق ههر نیک رو واندا روویده ته و دهستنیشانا کریارا گهشهکرنی دکه ت. نه قاسهاته رای پیکهاتینه روان (کریّیان کو دده نه کریّکاران و مولکانه کو خودانیّن زهیان ده و مدیگرن و نه و مفایی کوب دهست سهر مایه داران دکه قیت) ربه ره هفیشکی کرناوان دیاره دارکرنا کریارا به رهم نینانی دا. مولکانه و مفاب شیّوه کی سهر مکی ب ده سهاتی پوخت دهی ته دانان و ریّده رهکی گرنگن دکریارا پیکنینانا سهر مایه ی دا کوهه قیشکه دکریارا گهشهکرنی دا، نه گهری وی ری نه وه کو نه شیّوازه هه ربتنی شینانا پاشه که و تو کریارا گهشه کرنی دا به ره مفای ب نار مانجا ب ده ستقه نینانا مه زنترین کرنی هه به ل ریّیا دو و باره و مبه رهی نانا مفای ب نار مانجا ب ده ستقه نینانا مه زنترین بری مفای، مفا در یّیا کریارا هه قرکی دا به ره ف کینم به و وزیده بوونا پشکا ریژه ما مفای و زیده بوونا پشکا ریژه به ره نیک رو مولکانه و کریاده هاتی.

٣-جۆزىف شۆمىيىتەر:

بیردوزا (شومپیتهر) ی ب شیوهکی سهرهکی ل سهر رولی (ریکخهر) ی راوهستایه کودشیت ببیته پالدهری رهورهوا گهشهکرنی بو پیشقه ل رییا نوی کرنی، نوی کرن ژی ژلایی قی نابوورناسی قه پیکهاتیه ژ:

- ١. ئينانا جۆرين تازه ر شمهكان بۆناف وهلاتى.
- ٢. ئينانا شيوازين تازه بو بهرهم ئيناني بوناف وهلاتي.
 - ٣. قەكرنا بازارين تازە بۇ ساغ كرنا شمەكان.
 - ٤. قەكرنا ژېدەرىن تارە بۆ كەرەستىن سەرەتايى.
- رمخساندنا قورخکاریی ب شکاندنا ئهوی قورخکاریی کو دهست ب سهر بازاری
 دا گرتبوو .

ل دویق ئەقى بىردۇزى ، (رىكخەر كەسەكى بەرچاق و راھاتى نىنەو ئارمانجاوى ژى ب دەست ئىخستنا قازانجى نىنە ، بەلكو پالدەرەكى دەروونى يى دىركرى ھەيە وەك خۆ تەرخانكرن بۆ ھەقركىنى و حەز ژ داھىنانى و كارى دكەت بۆ سەركەقتنى نەك بۆ ھندى ژبەرھەمى وى سەركەقتنى بخۆت ، بەلكو سەركەقتن ھەربتنى بۆ خۆبىت).

کریارا گهشهپیدانی ل دهف شومپیته ری ل شیوی پیلین نهریک و پیک روویدده ت، چونکی نابووری سهرمایه داری تووشی بارگوهورینین نابووری دبیت کو هنده دهم دگهشه کرنی دایه و هنده دهمین دی ژی راوهستایی وبی بازاریا نابووری ددویت دادهیت. ههشه دهم قان پیلان

داهینائین تازه دگهل دانه بهرهف قه ژاندنی و گهشه کرنی کو نه قه ژی د خوب خودا دبیته نه گه ری بلند کرنا داهاتی نه ته و هیی و تاکه که سی .

بیردوزا شومپیتهری پشت ب کومه کا گریمانان (مگرتیان) دهیته گریدان ژهمیان گرنگتر:

- همبوونا همڤركيهكا تمام .
- ۲. باری ب کارئیدستنا تمام.
- ٣. كريارا باره داركرنا گهشهكرنى برييا پشته قانيا بانكان (التسليف المصرفي)

كَهشه ييدانا ههرزنك خوقه (التنمية التلقائية):

ئادەم سمت كوئيكەر زانايين قوتابخانا كلاسيكى بېيشەنگى وان دهيته دانان كو گازيا (گەشەپيدانا ھەر ردەف خۆ) دكەن ئەورى دىن رۆناھيا دەستى نەوەردانا دەولەتى دچالاكىين ئابوورى دا ، گەشەپيدانا ئابوورى رى ل دويق بوچونا (سمت) ى دەمەكى روويددەت كو ئەگەر بۆ تاكەكەسان كارى ئازاديا ئابوورى برەخسىت، ئەقجا ربەرھندى تاكەكەس ب شيوەكى ريرانه رەفتارى دكەن ول رييا بزاقين خۆيين ئابوورى رى ھەتا بهيتەكرن ھەولاب دەستقەئينانا ئەو پەرى قازانجى ددەن بىكىمترين تيچوون كوب شيوەكى ھەر ردەف خۆ ب دەستقەبيت ، وەك ئەوا كو دەستەكى كيمترين تيچوون كوب شيوەكى ھەر ردەف خۆ ب دەستقەبيت ، وەك ئەوا كو دەستەكى قەشارتى ھەبىت ل پالدانا رەورەوا (خرخالا) وييا ئابوورى بۆ زقراندنى ھەتا گەھشتى يە قى شيوەكى ، ئەق بەر رەوەندىيا كەساتى رى دىنىڭ دەمدا دىگىل وى بەر رەوەندىيا كەساتى دا ب دەستقەنىنانى بۆ ددەت .

هزرا (دەستى قەشارتى) ھاتىيە بەربەلاقەكرن و رەواجەكرن ژلايى مەزنە سىاسەتمدار و هزرمەندان قە ب تايبەتى ل نىۋادويى ياسەدى ھـــەژدى ل ئەورۆپا،

سهر کهفتنه کا به رچاف ری ب دهستفهئینا ل گهشهپیدان و فه ژاندنا سیسته می سهر مایه داریی ، وبه رده و ام ری بوو هه تاکو قهیرانا نابووری ماوی دنافیه را ۱۹۲۹-۱۹۳۲ ز و دهر کهفتنا بیر وبوچونین نابوریناس (کینز) کو داخوازا دهستیوه ردانا ده وله تی دکر دگه ل دستییشخه ریا تاکه که سی بو به رده و امیا گهشه کرنا نابووری .

گهشهپیدان ههر ژده خو دنابوورین پاشکهفتی دا ب زحمه نهگهر مهحال ژی نمبیت ژبهر وان ناسته نگین نابووری و جقاکی و رامیاری کو بهری هینگی مهناماژه پی کربوو ، بهلی گهشهپیدان ههر ژده خو یاگونجایه بو نابوورین پیشکهفتی ژبهر چهند نهگهران کو پهیوهندی ب سیسته می رامیاری و نابووری و جقاکی قههیه کو گهلین نهقی ده فهرا جوگرافی ژ جیهانی ههی .

يلاندانانا ئابوورى Economic Planning

(شیواز مکی زانستیه کوب رئیاوی دهولهت دهست دچالاکیین ئابووری و هرده ب ئارمانجا دابین کرن و ب کارئیخستنا دهرامه تین مروّقی و دارایی و ماددی ژ پیخهمه ب جهئینانا بر مکی دیار کری ژ و هه مرهینانین به رههمداری و ناراسته کرنا وان بو ب دهستقه نینانا ب له زترین گهشه کرنا نابووری دداهاتی نه ته و ههی دا).

ئەقە ژى ل سەر بنەمايى ب دەستقەئىنانا ھەقسەنگى و گونجاندنى دناقبەرا بەرھەمى وپىدقىيان و پاشى ژى ب كاربرن كود داويى دا دىينە ئەگەرى زىدەبوونا ناقەندى داھاتى تاكەكەسى و رويبريبونا پىدقىين جقاكى ل دويڤ سىستەمى براردى دكارىن پىشىنى دا .

مەرجين يلاندانانا ئابوورى:

پلاندانانا ئابوورى پيدڤى يه ل سەر كۆمەكا بنەماو بيروبەوەرو مەرجان بهيتەدانان كودشياندايه دڤاندا كورت بكەين:

١-سەرتاسەرى (الشمولية):

پیدفی یه پلانا نابووری یا سهرتاسهری و پیکفه گریدای بیت ، ژبوو بهرچاف وهرگرتنا چالاکیین نابووری دکهرتین دی دا چونکی ههر چالاکییك ژفان چالاکیان کارتیکرنه کا راسته و خو ههیه ل سهر چالاکیین دی ، بقی چهندی ژی پلانا نابووری سهرکه فتنی مسوگه رنا که ت ، نهگه ر شیوازی سهرتاسه ری دلیکدانه فهیین خودا ب کارنه نین چونکی ریکا نموونه یی دئار استه کرنا نابووری ههمووکی دا ب رامانا وی یا به رفره ه نیشان دده ت .

٢-رياليزمي دۆرهيلي (الواقعية):

پیدقی یه پلانا نابووری دگال دورهیلی نابووری دهولهتی بگونجیت ب شیوهیه کی کو نارمانج و هیفی و خواستین پلانی می گونجای بیت دگال نامو دورهیلی کو های ، دههمان دهم دا شیانین بهردهست و نامو ناسته نگین کودبنه ریگر دبهردهم ب جهنینانا وی پلانی دا بهرچاف و هربگرن .

٣-ههماههنگی (التناسق):

پلانا ئابووری پیدفی ب دهسپیکا ههماههنگییی ههیه ل سهر ئاستی ئارمانجین پلانی و ئهو شیوازین کو دپیدفی به بوب دهستفهئینانا وان ئارمانجان ، و پیدفی به چ در هبو چونهك نهبیت دنافیه را ئارمانجاین هندهك روان دگهل هنده کین دیتردا ، و دههمان دم دا دگهل شیوازان ری ، و دهرباره ی ب ئارمانج و شیوازین جورا و جور بوب دهستفهئینانا وان ئارمانجان ری ههربفی جوری به ، لهورا ههماههنگی ب بربرا پشتا پلانی دهینه دانان و ب ساناهی ب جهئینانا وی ری ههربو هندی قهدگهریت ، بی کوبه ربهست و ناستهنگ بینه پیش .

٤- مەركەزىيەتا يلاندانانى و نەمەركەزىيەتا ب جھئىنانى:

مەركەزبيەتا پلاندانانى ئانكو ھەبوونا دەزگەھەكى ناقەندى كو راببيت ب دەركرنا بريارىن بنەرەتى بۆ دانانا پلانى، و ئەش بريارە ژى گرېداينە ب شېوازى ب كارئينانا دەرامەتىن بەردەست و گونجاندنا وان و كارتېكرناوان ل سەر گوھۆرينېن ئابوورى ب ھەماھەنگى دناقبەرا پلانىن جۆرا و جۆرىن يەكىن بەرھە ئىنانى، بەلى نەمەركەزبيەتا ب جەئىنانى ئانكو دەسەلاتا مەرگەزى ژى ھەتارادەكى زۆربياقى درمخسينيت (پەيدا دكەت) بۆ يەكىن بەرھەم ئىنانى كوب سەربەستىيانە پشكدارىيى د دارشتن و

ب جهنینانا وی پلاندانانی بکس ، بریارا ستراتیژی بو دهسهلاتا دهزگههی مهرکهزی قه دگهریت ، چونکی خودانی وان کادرین تهکنیکی نه کوشارهزیهکا تمام ل سهر بارودوخی نابووری نهته ویی و پیدفیین پلانی همیه.

٥-دياركرنا نهرميي ديلاني دا:

پلانا نابووری پیدقی یه نیشانا نهرمینی تیدابیت بوهندی بشیت نارمانجین دهستنیشانکری ب دهستفهبینیت ، و بواری ژی برهخسینیت (پهیدا بکهت) بو سهرپهرشتیارین پلاندانانی بوهندی بهردهم گوهورینن ژنیشکه کی قه بچن کودبیت دهمی ب جهنینانا پلانی دا روویبده و دبیت ببیته به ربهست ل بهردهم ب جهنه نینانا وی ب باشترین شیوه . بو نموونه ل دهمی روویدانین کارهساتین سروشتی و جهنگین ژ نیشکه کی قه نیدی دهرامه تین پیدقی یین پلانی دی کیم بن ، ههرله و را وهسا باشه پلانین سالانه داریژن کوب رییاوی بشین وان گوهورین و دهستاریکرنا بکهن کو پیدقی یه نه نه به نه نه ناسایی بچیت و پیدقی یه نه ناسایی بیت و دکه دا بگونجیت .

٦- پابهندبوون (پێگيري پێکرن):

پابهندبوون ئیکه ژنیشانین سهرمکیین پلاندانانی، یو پشت راستبوون ژی دسهرکهفتنا پلانا ئابووری دا پیدفی یه ههمی تاکهکهسین جفاکی (بی جوداهی) پیگیربن ب دهسینکین پلانی و هاریکاریی و پشکداریی دکریارا سهرئیخستناوی دا بکهن، چونکی ئارمانجاوی ب دهستفهئینانا ئارمانجین بهرژهوندییا گشتی یه.

٧-پەردەوامى:

دەمى پلانا ئابوورى دچىتە دقالبى بجھئىنانى دا پىدقى ب دىقچوون و كارى ھەيە بۆ پىت راستبوون ر ھەببوونا وان مەرجان كودپىدقى نە بۆ ر كارنەكەفتنى ونەقەقەتاندنا بەردەوامىيا وى ھەتا دگەھىتە ئەوى ئارمانجى كو بريار بۆداى ، چونكى پلانى پەيوەندىيەكا توند ب فاكتەرى دەمى قەھەيە، ئەورا پلانا درىر قەكىش پىدقى ب پلانىن تەمامكەرى كورت قەكىش و دەم مام ناقەندى ھەبيە بۆمسۆگەربوون وېست راستبوون ر نەرمىيا پلانى، بقى چەندى رى دىشىن دىقچوونى بۆچەوانيا ب رىقەچوونا وى پلانى و كومەك كرناوى ب وان دەرامەتان بكەن كو ر ئى ھاتىنە برين.

٨- دويڤچوون:

ئهو دەسەلاتدارىن كو سەرپەرشتىيا پلانا ئابوورى دكەن پىدقى يەل سەر وان دەستورەكى دارىن بۆ ھندى ژوى پشت راستىن كو ئەڭ پلانە ل دويڭ وان رىسايان كو نەخشە بۆ ھاتيە كىشان ب رىقە دچىت ، پاشى ل سەر راوەستان ھەتا چەند ئارمانجىن خواز و ئەويىن ژى دىقچوونە ژى كو ھەولا ب دەستقەئىنانى بو دھىتە دان و ھاتىنە ب دەستقەئىنانى بو دھىتە دان دەستقەئىنانى بو دھىتە دان دەستقەئىنانى بو دھىتە دان دەستقەئىنانى بەردەوام

ئارمانجين يلاندانانا ئابوورى:

دگهل دەست پیکرن ب دارشتنا پلانی پیدفی دکهت وان ئارمانجان ژی دەست نیشان بکهن کو پلان دپیغهمهتی وی دا دادریژیت کو ئهفه ژی خوب خودا ئارمانجین ههرگرنگ ل پیشیاوی ددانیت و پاشی ژی ئارمانجین ئابووری بین دی ب ههمان

ریّك د دویقدا دهیّن, و دبیت گرنگییاوی (بق زیدهکرنا داهاتی نه ته و هیی وب دهسته مئینانا و هکهه قیی بیت د دابه شکرنی دا ب سهر ئه ندامین جقاکی ، یان نزمکرنا بیکاریی بق ریز هکا شیبای دگه ل پاریزکاریکرن د سه قامگیریا ئاستی گشتیی نرخان دوه لاتی دا).

وپشتی دەستنیشانکرنا ئارمانجان ل دویف ئەو ریکا پلانی بۆ داریژتی ، ئیدی دارشتنا ئارمانجین ئابووری کوپیکهاتینه ژ رادی گهشهکرنا ئارەزوومەندانه کوبهری هینگی هاتیه بهرهه فکرن ژلایی جفاتا پلاندانانی قه دەست پیدکهت ، ئه فجا ئهگهر بووچونا شارەزایان پیکهات بیت ژ زیدهکرنا ناقهندی داهاتی تاکهکهسی وه ئارمانجه کا بهری هینکی ، وهسا بیکومان دقیت دارشتنا بری گهشه کرنی ددویف دابیت، و دبیت ژی سالانه ۳ ٪ بیت (وه که نموونه) .

ئارمانجان ژی رۆلەكئى ستراتیژی هەیه ، چونكی ب وئى ریكئى ئامرازین رامیاریا ئابووری دئى هینه دەستنشانكرن (چ نەختىنەیی یان دارایی بیت) ژلایئى دەسەلاتانقە ، هەروەسا دەرامەتین پیدقى ژی دهینه تەرخان كرن ژبۆ گەهشتن بۆ ئارمانجین پلانا هاتیه داریژتن .

قوناغين ب جهئينانا يلاني :

ههر ومکو یاروون و ناشکرایه کو نارمانجا سهر مکییا پلاندانانا نابووری پیکهاتیه ژفهگو هاستنا جوّرا و جوّراتیا نابووری ژوی باری کو نهوّتیدا بو بار مکی نابووری یی پتر خوّش ژیاری هاتیه گریّدان ب وان نارمانجیّن کول داویی ماوی پلانی ب دستقه دهیّت . رُ گرنگترین ئه و هوٚکارین ، کوب ته مامی کارتیکرن هه یه دبجهئینانا پلانی دا : (هوٚکارین ده و هؤکارین نافخو و هار هاتین سروٚشتی ، و هوٚکارین نافخو و ها قورس و گرانیا هه لبر اردنا شیوازان و گریدانا وان ب جوٚرا و جوٚراتیا نارمانجان ، دگه هه بوونا رهه ندی دممی پیدفی ب تمامکرنا وی پلانی).

كومكرنا روونكرنان (ييّزانينان) ؛

جفاتا پلاندانانی ستراتیژیه کا تایبهتی ههیه بو به رههفکرنا پلانی کو هه رل بن روناهیا نهوی ژیقه نهوپلان دچیته قالبی بجهئینانی ، وژ سه رجه می وان ستراتیژییان و بو ب جهئینانا پلانا نابووری ب باشترین شیوه نهوه کو : ل سه رچفاتا وی پلاندانانی ژروویی مهیدانی قه راببیت ب پیقانا ده رامه تین به رده سین وه لاتی و پیشکیش کرنا وان قهکولین و توژینه وان کوبنه مایین زانستی دابین دکه ن بو بریارین چقاتا پلاندانانی نیک ژوان کاران ژی کو دکه قیته ستوویی چقاتا پلاندانانی (یان دهسته یا پلاندانانی) پیکهاتیه ژبه رهه قکرنا وان روونکرنان کو دورهیلی نابووری ب خوقه دگریت ژروویی دابه شبوونا دیموگرافی ، و هیزا کارکرنی ، و به رهه م و داهات و گوهورینین نابووری بین همهووکیین دی ، نه ف روونکرنه ژی گهله ک دگرنگن ، چونکی سه رکه فتنا پلانی ل سه ر رادی راست و دروستیبا وان روونکرنان راوه ستایه .

ئەقە ژبلى ھندى كو جقاتا پلاندانانى ستر اتجىيەكا تايبەتى پەيرە و دكەت ژبۇ بەر ھەقكرنا پلانى بۇھندى بچىتە دچارچۇقى بجھئىنانىدا ، ژ كۆما ئەقان ستراتىجىيان:

ستراتيجيين يلانداناني:

١-دارشتنا ئارمانجيّ :

پشتی کو ژروویی معیدانیقه پیقانه کا هویر بو دهرامه تین نابووری نه ته وهیی هاتینه کرن ، نیدی جقاتا پلاندانانی دبن روناهیا ستراتجییا گهشه پیدانا دومدار (دهم دریز) دا نارمانجین نابووری یین ههمووکی دهستنیشان دکه ت دگه له لهرچاف وهرگرتنا نهبوونا هه قد ژبیا نارمانجان (هه قد ژبیا هنده کان دگه هنده کین دی) ، بو نموونه ، سه قامگیرییا ناستی گشتی یی نرخان دبیت دگه نارمانجا ناستی نزمی بیکاریی نیکودو نهگرن ، پشتی قه کولینا نه که ران نیدی جقاتا پلاندانانی ستراتجییا خو دی نیخیته به ردهم ده سهه لاتدارین بلند بمه ره ما قه کولینی و چهسپاندنا پلانی .

٢-ڤەكۆلىن و شرۆڤەكرنا چارچۆڤى دەستېيېكى (بەراھى) يى پلانى:

پشتی دهستنیشانکرنا ئارمانجین ئیکی و دهستپیکی ژلایی دهسهه لاتدارین بلندقه ، ئیدی جفاتا پلاندانانی دی رابیت ب چارچوقه گرتنا (قالبگرتنا) ئارمانجان ئهوژی بریکا وهرگیرانا وان بو نیشانین ماددی کو ههر لسهر قی بنیناتی کاروانی ئابووری بهرهف گهشهبوونی دبهت .

نیشانین نابووریژی دقی قوناغیدا پتر دروون و ئاشکراترن ، بو نموونه زیدهکرنا داهاتی نه نموه یی پیدهی به گهشهکرنا پیکئینه رین وی ههیه کو پیکهاتینه ژ زیدهکرنا

متای (شمه کان) بههمی شیوین وانقه و خزمه گوزاریان ژی بههمی جورین وانقه، پشتی دهستنیشانکرنا ئارمانجین دهستیکی بین ماددی ئیدی جفاتا پلاندانا نیژی دی ب دارشتنا ئارمانجین به رههمئینانی رابیت و وهبه رهینانی بو پیشهسازیین پیشه نگ دئابووریدا رابیت

ئارمانجین دەستپیکیین ماددی سیمایه کی ئاراسته کری ههیه کو لسهر دچیت ، دبیت وهسا پیدفی بکه کو نیشانین ئابووری دهستکاری تیدا بیته کرن کو ئه و ب خو ب خو دگریداینه ب راددی به رسقدانا ئه رینبیا شیان و هیزین به ردهست دئابووریدا و هکو پیدفیین پلاندانانی .

٣-گەنگەشەكرنا يلانى :

پشتی تمامبوونا دەستېپکيا پلانی ، ئیدی دەستەيا ناقین يا پلاندانانی دی پلانی ئیدیته بەردەم ئاستی وەزارەتان بمەرەما گەنگەشەكرن و نیشاندانا تیبینیان بشیوەكی نقیسی ، ئەق تیبینییه ری دهاریكارن بو دەرئیخستنا پلانی بو هندی پتر روون ببیت لسەر ئاستی كرتی پەيوەندىدار ، ئەق كرياره ری دئیك دەمدا لسەر ئاستی وەزارەتان بو ئاستین پرۆژین بەرھەمئینانا ھەركەرتەكی بریقه دچیت .

پروژین بهرهممئینانی ژی ژلایی خوهه بوچوونا خو بشیوهکی روونتر دهرباره ی پلانی و دهرباره ی همی پیدهیین دارایی و دهرامهتان و ژیدهرین وان دهردبرن ، نهه ژبلی دانانا بازاری ناهخو و دهرهٔ ژلایی خواستی هٔ لسهر بهروبوومین دروستکری . پلانا نابووری دگهل دهستکاری و پیشنیاران جارهکادی دی ریکاخو گریتههٔ ژ ئاستی پروژان بو کهرتین پهیوهندیدار و ژویریژی بو وهزارهتین بسیورساز بو هندی نهوژی ژلایی خوهٔ جارهکا دی بگههیته

دەستەيا ناڤين يا پلاندانانى كو ئەقەرى رادبىت ب كريارا ھەماھەنگىيى دناڤبەرا ئارمانجىن جۆرا و جۆرىن كەرتان و پاشى رى دارشتنا پلانى ب تمامى رە ھەرلايەكىقە.

-قۇناغا بچەئىنا يلانى:

پشتی کو پلانا نابووری تمامبووی و بهرهه فبووی بو بجهئینانی ، نیدی دهسته یا نافینا پلاندانانی دی رابیت ب بلندکرنا دوسیا (باده ک) پلانی (فائلة الخطة) بو سهرکردا یه تبیا رامیاری پشتی بدهستفه ئینانا رازیبوونی ، ئیدی پلانی دی ئیخته بهرسنگی دهسهه لاتا یاسادانانی بوهندی گهنگه شه لسهر به پیته کرن ، پاشی یاسایه کی ژی بو دهردکه ت (یاسایا پلانی) دا کو بهرهه فبیت بو بجهئینانی .

شيوازين يلانداناني و گرنگييا وان :

ربو بجهئینانا پلانا ئابووری همتا بهینته ئمنجامدان ب کیمترین تیچوون و دچارجوقه و دهمه کی دیار کریدا ، شههره زاییین پلاندانانی پهنایی دبه نه بهر پهیره و کرنا شیوازین چهنداتیی بو نهخشه کیشانا باشترین ریک داکو برییا و آن بگههنه بدهستقه ئینانا ئارمانج و هیقی و ئومیدان ب لبهرچاف و هرگرتنا همقسه نگییا گشتی یا ئابووری ، و رگرنگترین و آن شیوازان ری :-

- ١. حسابين نهتهوهيي.
- ۲. ترازیّین ئابووری .
- ٣. نموونين ئابووري.

پرسیارین پشکا چواری

ب١/ ياشكهفتنا نابووري چييه ؟

پ ۲/ Todaro چاو ا پاشكهفتنا ئابووري بيناسه دكهت ؟

ب٣/ سالۆخەتنىن ياشكەفتنا ئابوورى چنە ؟

پ٤/ چاوا دشيين كيمييا سەرمايەي شرۇقە بكەين ؟

ب٥/ بمحسى بازانين بمتال (قالا) بو كيمييا سهرمايهي بكه .

ب٢/ بوجي باشهكهوتكرن (عمباركرن) دبيته قهيران ل وهلاتين باشكهفتي ؟

ب٧/ هؤكارين زؤربوونا ئاكنجييان ل وهلاتين باشكهفتي چنه ؟

ب٨/ سالۆخەتنىن دىارىيىن كەرتى چاندىنى دوەلاتنىن باشكەفتىدا چنە ؟

پ٩/ دیاردین زیدهبوونا مهزاختین گشتی چنه ؟ نهری نهقی دیاردی کارتیکرنهکا خراب لسهر نابووری ل وهلاتین باشکهفتی ههیه ؟

پ۱۰/ بیکارییا دیار (ناشکرا) open unemployment چییه ؟

پ۱۱/ جوداهی دناقبه را گهشه کرنا ئابووری و گهشه پیدانا ئابووری چی به ؟ پ۱۲/ پیدفیین گهشه پیدانا ئابووری به حس بکه .

پ١٢/ نووبوونه فه چبيه ؟

پ٤ ١/ لسهر (گهشهپيدانا ههر ب خؤ ب خق) باخقه ، وچاواتو ژهزرا دمستني قهشارتي تېگههشتي ؟

پ١٥/ چاوا تو ژ هزارا ئادەم سمت تېگەھشتى بۆ گەشەكرنا ئابوورى ؟

پ۱٦/ جوداهی دناقبهرا بیردوزا ریکاردوی و شومپیتهری چی یه ؟

پ١١/ پلاندانانا ئابووري چييه ؟

ب١٨/ مەرجين پلانا ئابوورى بنڤيسە ، وبەحسى ھەميان بكه .

٩١/ نارمانجا بلانا نابووري چيه ؟

ب ٢٠/ ئەورنىك چنەكو برنيا وان بلانا ئابوورى دەيتە بجهئينان ؟

ب٢١/ ئارنجين پلاندانانا ئابووري چنه ؟

ژیدهرین یشکا چواری

- ١. د. جلال محمد على احمد ، التنمية الاقتصادية ، بغداد ، ١٩٧٨ .
- ٢. د. عبدالحميد القاضى ، دراسان في التنمية والتخطيط ، القاهرة ، ١٩٨٠ .
- ٣. د. عبدالرحمن زكى ابراهيم ، التخطيط الاقتصادي ، الاسكندرية ، ١٩٩٥ .
- ٤. د. عبدالغفور حسن كنعان المعماري ، نظريات و تجارب التخطيط الاقتصادي ، الموصل ،
 ١٩٩٣.
 - ٥. د. عبدالمنعم السيدعلي ، دور السياسة النقدية في التنمية الاقتصادية ، القاهرة ، ١٩٧٠ .
 - ٦. د. فايز محمد على ، قضايا التنمية و التحرر الاقتصادي في العالم الثالث ، بيروت ، ١٩٧٨ .
 - ٧. د. فليح حسن خلف ، التنمية الاقتصادية ، بغداد ، ١٩٨٨ .
 - ٨. د. محمد فاضل محمد عزيز قفطان ، التنمية الاقتصادية ، بغداد ، ١٩٨٤ .
 - ٩. د. محمود عبدالفضيل ، در اسات في التخطيط ، القاهرة ، ١٩٧٣ .
- ١٠. د. مهدي علي الوحيدو د. هلال ادريس مجيد ، مقدمة في التنمية و التخطيط ، بغداد ، ١٩٨٨ .
 - ١١. افريت هاجان ، اقتصاديات التنمية ، مركز الكتب الاردني ، عمان ، ١٩٨٨ .
 - .Economic Development, .M. p. Todaro New York.7th ed. 2000 . \\

پشکا پینجی دارایی گشتی

PUBLIC FINANCE

زانستی داراییی گشتی نیکه ژلقین زانستی نابووری کو گرنگیی دده ته قهکولینا چالاکیین حکوومه تی دبیاقی نابووری دهوله تیدا و نه و نامرازین زوربین جهکر (الوسانل البدیلة) بو پارهدار کرنا مهزاختیین جوّر ب جوّرین حکومه تی، هندك ژانایین هه قچه رمخین نابووری پیکولین مهزن بو نه شی لقی ته رخانکرینه ژبه رگرنگییا وی و بقی رهنگی پیناسه کریه:

((نهو زانسته یی کو ب چری گهنگهشهیا گوهورینین دهربارهی باجان و سیاسها بودجا دهولهتی دکهت)).

ئەق شرۆقەكرنا ئابوورى ئەركىن حكومەتى ل ھەر وەلاتەكى قەدگرىت ، پىشكەفتى بىت يان تازەپىگەھشتى ب خۆقەدگرىت و سروشتى مەزاختنا نژى قەدگرىت كو دقان چالاكىين ئابوورىين گشتىين ھەمەجۆر دا دھنينە مەزاختن . و ئەو شىوازىن زۆر ب مەرەما بدەستقەئىنانا دەسھاتان بكاردئىنان .

لهورا قهکولین دهربارهی ههر زانستهکی پیدفی ب پیناسهیهکا دیارکری ههیه و چارچوقه و ئارمانجین وی دهستنیشان بکهت ، و چوارجوقه و ئارمانجین ههر زانسته کیری لدویف گوهورینا ماوه و دهمی وی و جوداهبیا نقیسهران دهینه گوهورین ، ههمان تشتری دهربارهی زانستی داراییی گشتی دهیته گوتن ، کو چوارچوقی وی بهرفرههرونا وی ، روّلی دهولهتی و بوچوونا زانایین داراییی گشتی دهیه دراییی گشتی دهولهتی و بوچوونا زانایین داراییی گشتی دهولهتی دراییی گشتی دهوله دراییی گشتی دهوله دراییی گشتی دهوله دراییی گشتی دهوله دراییی گشتی دهودانه د دیارکرنا نارمانجان دا .

دەولەتا زېرەقان دا بتنى پېكهاتبوو ژ بدەستقە ئىنانا دەسھاتى گشتى ژېپخەمەت مەزاختناوان دقان ھەرسى ئەركىن دەولەتئدا ((ئاسا يىشا ناقخۇج بەرەقانى و دادپەروەرى)) ئەقەژى ژشيوى بوودجەيەكا ھەقسەنگدا بى كورت ئىنان وچ جۆرە سەر رېژېيەكى . زانايىن ئەقى خوندنگەھى گازى دكەن :

كيْمكرنا مەزاختىين گئىتى و دووركەفتن ژ زىدە مەزاختنى و زەعىبوونى.

۲. نهو باجین دهینه سهپاندن لسهر تاکهکهسین جقاکی بشیوهیهکی دادیهروه رانهبیت. لهورا چیدبیت زانستی دارابیی گشتی لبهر روناهییا دهستیوه ردانا دهولهتی دچالاکیین نابووریدا بقی شیوه ی پیناسه بکهین: (نهو زانسته یی کو گرنگیی ب چالاکییا دارایی دهولهتی ددهت دبیاقین دهسهاتی و مهزاختیین گشتی (بودجا گشتی) و بکارنینانا رامیارییا دارایی بو بدهستههنینانا نارمانجین نابووری و جقاکی و بلندکرنا ناستی خوش ژیاریی د جقاکیدا).

هه قبه ندییا زانستی داراییی گشتی ب زانستین دیقه :

همی زانستان ب شیوین جوداجودا و کیم یان زیده همقبهندی دناقبه را واندا همی زانستان ب شیوین جوداجودا و کیم یان زیده همقبهندی دناقبه را واندا همیه ، هممان تشت ژی دهیته گوتن ده رباره ی دراییی گشتی کو همقبهندییه کا بهین ب زانستین دیقه همیه نمقی زانستی کو دگه ال سه رهادان و گهشه کرنا ده وله تی و به رفوه مهبوونا رولی وی یی کاریگه ر دجقاکیدا سه رهادایه ، رولی وی یی کاریگه ر لسه ر جقاکی همیه و زانسته کی جقاکییه و همقبهندییه کا بهیز ب لقین دیبین زانیاریقه همیه ، کوخو دقان خالاندا دبینیت :-

ئيك :- ههڤبهندييا زانستي داراييي گشتي ب زانستي نابووريڤه :

زانستنی داراییی پشکهکه ژ زانستی نابووری ، کو تایبه تمهندییا خویا ههی داکو زانسته کی تایبه ت و جودابیت ژلقین دییین زانستی نابووری .

دگهل هندی کو زانستی ئابووری (Economics) ههولددهت ئهو دهرامهتین ئابوورییین سنووردارین کو ههنه بو پیدقیین بی سنوورین تاکه کهسان تهرخان بکهت و میکانزما بازاری (چاوانییا خواست و خستهرووی) ب وی شیانا مهزنقه کاردکهت . کهرتی تاییهت کاری بکارئینانا دهرامهتان دبهرههمئینان و دابنیکرنا پرانیا (شمهك) و خزمهتگو زاریین کوب شمهکین تاییهت دهینه نیاسین دابین دگهت. بهلی میکانزما بازاری ب وان شیانا کارنا کهت لهورا نقیت حکومهت قان جوره (شمهك) و خزمهتگوزارییان کوب شمهکین گشتی دهینه نیاسین دابین بکهت ، نانکو نابووری بگشتی گرنگیی ب پرکرنا سهرجهم پیدقییان ددهت ، بهلی دارا بیی گشتی بتنی گرنگیی ب پیدقیین گشتی ددهت و نهگهر زانستی نابووری گرنگیی ب

ته رخانکرنا ده رامه نین ئابووری بده ت بو بکار خستنا گشتی و تایبه تی ، هو سا داراییی گشتی گرنگیی ب دووباره دابه شکرنا وان ده رامه تان دده ت . و نه رکین داراییی گشتی پیکهاتینه ژ بده ستقه ئینانا هه مان ئارمانجین ئابووری کو ئه وژی ته رخانکرنا ده رامه تانه ب باشترین شیوه ، دابه شکرنا داهاتی , سامانی بشیوه یه کی داد په روه رانه و بده ستفه نینانا سه قامگیری و گهشه کرنا ئابووری .

دوو : - ههڤبهندييا زانستي داراييي گشتي ب زانستي رامياريڤه :

زانستین رامیاری Political Sciences گرنگیی ب رژیمین حوکمرانیی و همشبهندییا وان ب همشبهندیین نافبهرا دهسههلاتین گشتی دنافخودا ژلایه کی قه و همشبهندییا وان ب همشوهلاتیا نقه ژلایه کی دیقه دکه ت ، به لی زانستی دارابیی گشتی گرنگیی دده چالاکیین دارایی یین دهوله تی دبیافین مهزاختن و دهسهاتی و بودجی و بکارئینانا رامیارییا دارایی بو بدهستقهئینانا نارمانجین نابووری و جقاکی .

همقبهندییا دناقبه را هه ردو زانستان دا همقبهندییه کا پیکگوهو رکیبه ، دهسهات و مهزاختنین گشتی و بودجاگشتی خودیکا رهنگفه دانا فه اسه فا وی رژیما رامیارییا کو هه ی ژبونا بدهستفه مینانا ئارمانجین نابووری و جفاکی و رامیاری ، له ورا قهباری دهسهات و مهزاختیین گشتی ل وه لاتین سه رمایه داری جو داهیا خو همیه دگه ل وه لاتین سوشیالیستی ، هه روه سا جو داهییا هه ی دناقبه را وان وه لاتا نژی ئایا کا سه رمایه دارین دیموکرا تینه یان دکتاتورینه ، یان کا وه لاته کی سوشیالیستی یا مه رکه زی یه یان نامه رکه زی یه دریفه برنیدا ، ئانکو سیسته می سیاسی کار دکه ته سه رداراییی گشتی یی ده وله تی و نه و نه و نه و نه رکین دارایین کو دشین بده ستقه بینیت .

کریارین دارایی دبه گهنامین ئاماریدا دهینه تومارکرن نه پیزانینه گروقین بهیز دبه خشنه زانستین سیاسی ، کوریکی ددهنه شروقه کرنا بابه تی بو ناقه روکا سیاسه تین جورا و جور بو رونکرنا وان مه زاختیین کوده وله تدمه زیخیت بو هه ر چالاکییه کی ، بو نموونه دشیاندایه بری وان مه زاختییان بزانین یین کو ده وله بو بیاقی به رهانیی یان فیرکرنی یان ساخله میی یان قه کولینا زانستی مه زاختین ، هه روه ساریکی دده هه همه مه مه مه بو ده مه کی دی دچارچوقی هه مان ده وله تدا بو ده بو بیان فیرکرنا ناستی وان مه زاختیان ژ ده مه کی بو ده مه کی دی دچارچوقی هه مان ده وله تدا ، و دشین قه رزی گشتی وه کی پیقه ره کی بو راددی باوه ریندانا هه قوه لاتییان به حکومه تی بکاربینین ، نه وژی ب ریبا وه رگرتنا قه رزان یان وه رنه گرتنا وان.

بجهنینانا ههر بریاره کا کو دهولهت دهردئیخبیت ، پیدفی ب پارهی ههیه ، چونکی دهرکرنا ههر بریاره کی ژلایی دهوله تی قه ئهگهر دهرامه تی خو نهبیت بو بجهئینانا وی هوسا بهاو نرخی خو نابیت لهورا لده ف هنده که کهسان وهسایه کو داراییی گشتی ئهگهره کی سهرهکییه بو تهپهسهرکرنی کو دهسهه لاتدار بدری بی دهسهه لاتان بکاردئینن ، کو نه ف دو دهسته که ری پیکهینه رین (پیکئینه ر) جفاکینه بی لبهرچاف وهرگرتنا وی سیسته می سیاسی و نابووری و جفاکی یی ههی .

سیستهمی رامیاری دکه قیته دبن کاریگهربیا دارابیی گشتی قه ، چونکی بارودوخی دارایی کاردکه ته سهر رهوشا رامیارییا دهوله تی ، چهنده ها وه لاتان سهرخو به وونا خویاسیاسی ژ دهستدایه و توشی شوره شان به وینه ژبهر شهپرزهییا داراییا گشتی و جینگیر نهبوونا وی ، نانکو روودانا گرفته کا دارایی دبیته نه گهری نهمان و لادانا حکومه تی بقی چهندی ژی زانستی دارابیی گشتی نه و زانسته یی کو گرنگییی ب داراییی دهوله تی دده ت و زانستی رامیاری گرنگیی ب حکومه تی و ده زگه هین وی پین رامیاری دده ت

سيّ : - ههڤبهندييا (پهيوهندي) زانستيّ دارابييّ گشتي ب زانستيّ ياساييّ قه :

یاسا (Law) نامرازهکی ریکخستنی به ددهستی یاسا دانهریدا ژبو ریکخستنا ژبان جفاکی (مجتمع) نهفه ژی ب دانانا ریسایان کو پیدفییه دههمی بیافین چالاکبین مروفیدا پیقه دپابه ندببن ژواناژی بیافی دارایی کو وهسا نامرازین داراییی گشتی دمه زاختن و داهات و بودجه ی دا شیوی ریسایین یاسایی وه ردگریت.

چ ژشێوێ دەستوورى بيت بان ياسايى ، يان ستەم بان فەرمانا كارگێرى ، ئەقەرى شەھرەزايى دھونەرێ ياسايىدا ھەبيت بۆ تێگەھشتنا رێسايان و شرۆڧەكرنا وان كو دبيت بچيتە دناڤ ياسايەكا دى ژ ياساێن گشتى و تايبەتى دا . بڧى جۆرى داراييێ گشتى ھەڤبەندىيەكا بهێز ھەيە لگەل ياسايێ ، چونكى چ چالاكىيەكا دارايى بێ ياسا ھەبوون رامانا خۆ نابيت ، نموونه نەشێين باجێ يان ھەر ژێدەرەكێ دى يێ دەسھاتى بێ ياسا بدەستڨەبينين و ھەروەسا دشياندانينه چ جۆرە مەزاختنەكا گشتى بێ ياسا بهێتە تەرخانكرن ، ديسان برياردان لمىەر بوودجاگشتى بێ ياسا نابيت .

چار :- هه قبه ندییا زانستی دارییی گشتی ب زانستی ناماری قه :

زانستى ئامارى (علم الأحصاء) گرنگيى ب داتايان و خەملاندنا پيزانيان و پيقەرين روونكرنى ددەت و زانستى ئامارى (Statistics) دفى سەردەمىدا ب ئامرازەكى دەئىتە دانان كوچ قەكۆلەرەك دەەر لقەكى زانستىدا بىت نەشئىت دەستبەردارى وى بىت .

دبیاقی داراییی گشتیدا و مسا دهیّته تیّبینی کرن کو مهزاختنا گشتی و دهسهات و بودجا گشتی به ری بجهئینانا واندا بتنی هاتینه خهملاندن ، بهلی نامار رادبیت ب پیّشکیشکرنا پیّزانینین خهملاندی دمهزاختنیّین گشتیدا و دابه شکرنا وان لسهر چالاکییّن جودا جودادا.

ههروهسا خهملاندنا دهسهاتی در یدهرین جودا جودادا پیشکیشی دکهت ، زیدهباری خهملاندنا شیانین باجان ، و لدووماهیی زانستی ناماری پیزانینین گرنگ و پیدفی ددهته چیکهرین بریارین رامیارییا دارایی کو دگریداینه ب داهاتی نهتهوهیی یی خهملاندی قه و چاواتییا دابهشکرنا وی و قوچهکی ناکنجییان و بابهتین دی ، بقی جوری ههقبهندی دناقبهرا نهقان ههردو زانستان موکم تر دبیت .

دنه قین سهریدا بر مهروون دبیت کو هم قبه ندیبه کا به یز همیه دنافیه را زانستی داراییی گشتی و زانستین ناما ژه پیکری و ههروه سا زانستین دی و های ژمیریاری و بیرکاری و کومه لناسی و هند . بابه تی قان زانستان همی دخزمه تا مروقی دایه و بشیوه کی به یز دره فتارو نارمانجیدا پیکفه دگریداینه زیده باری قیژی دگه پیشفه چوونا ژیان و ره قتارا مروقی پیشفه دچیت .

جوداهییا داراییی گشتی و داراییی تایبهتی :

(پرۆژین تاییهتی) ههمی دمما بۆ بدهستقهئینانا قازانجی ههولددهن و تاکه پیقهره کو نه پرۆژه د دارشتنا پرۆگرامان و نهخشه دانانا پلانین خو پشت یی گریددهن ،

لمهورا ریسابین دارابیتی گشتی بتنی لسهر بیافین گشتی دهینه بجهئینان ، ئانکو لسهر نهو پرۆژین کو دمولهت سهرپهرشتیا وان دکهت ژبو دابینکرنا پیدفیین کومان .

(پروژین گشتی) لسهر بنهمایی خزمه تگوزاریین گشتی و هزرا دامهزراندنا نابوورهگی گهشهکری هاتبیه دامهزراندن دبنیاتدا باشترین یهرژهوهندین گشتی بدهستقه دئینیت ، نهو مهرهمین کو دهولهت ب نارمانج دادنیت دبیت رمخساندنا دهرفهتا کارکرنی یه بو کهسان نهوین کو سال بو سال ژمارا وان زیده دبیت و ههرهوسا دبیت مهرهم ژی مفا وهرگرتن بیت ژ پیشقهچوونا پیشهسازبیا نوو داکو بگههیته کاروانی وهلاتین پیشکهفتی ، لهورا هزرا پروژین گشتی لسهر بنهمایی بدهستقه ئینانا قازانجی برامانا وی یا بهرتهنگ ناگههینیت و هکو دپروژیین تایبهتییدا ههی .

دقیر مدا چهند جوداهیه ک دناقبه را داراییی گشتی و داراییی تاییه تبدا همنه ر همیان گرنگتر نهاه :-

١- ژلايئ شيوازيقه:

ل دەستېپكى دەولەت مەزاختىيان دەستنىشان دكەت لدويقدا برى وان دەسەتان دىياركەت بۆھندى مەزاختىيان خۇ پى پربكەت و ددەمى ئاساييدا پېدقىيە دەسەت ر مەزاختىيان پترنەبن داكو گەسىن جقاكى بى بەھرنەبن روى سامانى و داراييى كو دەولەتى پېدقى پى نىنە ، ئەورى بريىا برينا باجان كو ھىشتا نەمەزاختىنە ، بەلى كەس لدەستېپكى دەسەتى خۇ دخەملىنىت ئەقجا دسنوورى قى دەسەتىدا مەزاختىنى خۇ ئەنجامددەت ، ئەق جوداھيە بۇ ھىدى قەدگەرىت كو ھۆسا شيانىن دەولەتى ر قەرزكرنى بەرفرە ھىرە لچاق شىيانىن كەسى ، باوەرىيا قەرزدەران ب دەولەتى مەزنىرە ر باورىيا وان ب كەسان .

٢- ژلايي ئارمانجيقه:

پرانییا جاران نارمانجا دەولەتئى ژ پیشكیشكررنا خزمە تگوزاریین گشتى قازانج نینه ، بولكو لبهرچاف وەرگرتنا هندهك تشتین دیتره وهك رمخساندنا دەرفەتا مفا وەرگرتنئى ژ خرمه تگۆزارییان بئى جوداهى ، ئەقە وئى هندئى ناگەهینیت كو هۆسا دەرامەت بدەست دەولەتئى ناكەقیت بۆ بوودجئى ژ ئەنجامئى سەرپەر شتیكرن و بریقهبرنا هندهك ژپرۆژان .

٣- ژلايئ ريكخستنيڤه :

شیّوازیّن ژمیّریاری بیّن دەولەتی ژ وان شیّوازیّن کەسی پهیره و دکەت دجودانه، چونکی بیّدقبیه لسهر دەولەتی ههر پابەندبیهکی دتوّماریّن حکومیدا بچهسپینیت و ئهوان دەسهاتان کو دماوی سالا داراییدا بدهست کهڤن دیاربکهت . بهلی پروّژیّن تاییعتی لسهر بنهمایی بدهستقه ئینانا مهزاختی یان دهسهاتی بریقه دچیت بو هندی ههرماوهیهکی ژمیریاری بتنی ب مهزاختی و دهسهاتی دیار بکهت همتا کو باری داراییی پروّژهی بهیّته زانین د ماوی سالهکا داراییدا .

٤- ژلايي مولكدارييي قه:

ههروهسا دارایین گشتی لگهل دارایین تایبهتی ژلاین شیوی مولکدار ییقه جوداهی دناقبه را واندا ههیه چونکی نامرازین به رههم ئینانی دپروژین گشتیدا ملکی کهسه کی بان کومه کا کهسان نینه ، بهلکو مولکی ههمی جقاکییه ، بهلی پروژین تایبهتی مولکی کهسه کییه و یان کومه کا کهسانه ، لهورا مهرهما چالاکیین وان دههرئیك ژواندا دجودانه .

بابهتين داراييي گشتى :

بهری کو بابهتین داراییی گشتی قهکولین ، پیدقییه نهرکین داراییی گشتی روون بکهین ، چونکی گرنگیا خو ههیه ، سهرنهکهفتنا بازاری ددابنیکرنا هنده شمهکاندا و بهرفره هبوونا روّلی دهولهتا ههقچه رخ و سهرهلدانا هنده ک پیدقییان کو لسهر دهولهتی پیدقییه دابین بکهت نهه رای دبیته نهگه ری بهرفره هبوونا مهزاختنین حکومهتی و بهفره هبوونا دهسهاتین گشتی ، نهقه ری وهدکهت روّل و کارو نهرکین کو داراییی گشتی پی رادبیت روّناهیی بیخیته سهر داکو کاربکه نه سهر نابووری و ناستی خوّش ر یارییا جقاکی .

ئەركين داراييى گشتى ژى ئەقەنە :-

(Allocation Function) : ئيْك :- ئەركىٰ تەرخانكرنىٰ

دەمىّى كو سىستەمىّى بازارى نەشىّىت ھندەك متايان (شمەكان) دابىن بكەت ھۆسا دەولەت دىّى ب دابىنكرنا وان شمەكان رابىت كو دېيْرْنى متايىن (شمەكىّن) گشتى و دابىنكرنا ئەقان شمەكان پىدقى ب تەرخانكرنا دەرامەتىّن ئابوورى ھەيە دناقبەرا شمەكىّن تايبەتى و شمەكىّن گشتىدا ، و لدويقدا دابەشكرنا وان دەرامەتىّن دياركرى بۆ بەرھەم ئىنانا متايىن (شمەكىّن) گشتى كو حەز لسەر ھەيە و تەرخانكرنا دەرامەتان پىدقى يە تەرخانكرنەكا گونجاى بىت بۆ بدەستقە ئىنانا بلند ترین پلا خۆش ر ييارىيى بىت بۆ جەقاكى ، ئانكو تەرخانكرنەكا ئەمونەيى بىت .

دوو: ئەركى دابەشكرنى: (Distvibution Function)

دابهشکرنا داهاتی و سامانی دههر جقاکهکیدا پشت ب دابهشکرنا مولکدارییا دهرامهتین ئابووری (نهرد ، سهرمایه ، کار ، ریّکخستن) قه گریدده ت . دابهشکرنا داهاتی و سامانی دبیت بگونجیت یان نهگونجیت دگهل بنهمایین داد پهروهریی دجقاکیدا. پرانییا نقیسکاران لسهر هندی دریّککهفتینه راستقهکرن (تعدیل) ههبیت کو نهوژی وهکو دوباره دابهشکرنهکی یه Reditvi bution بمهرهما دابینکرنا گونجای ترین ئاستی خوش ژبیاریی بو خودان داهاتین نزم . بقی رمنگی گرنگیدان هاته قهگوهاستن ژ چارهسهرکرنا بارودوّخی گشتی یی دادپهروهریی و داهاتی دبلند ترین پله و پایی دابهشکرنی (خودان داهاتین زور) بو چارهسهرکرنا شیوی داهاتی دنزمترین پله و پایی دابهشکرنی (خودان داهاتین کیم) .

سيّ :- ئەركىٰ سەقامگيركرنىٰ : (الاستقرار) : Stabili zation Function

دارایین گشتی رادبیت بدهستقه نینانا نهقی نهرکی نهو ژی بر پیا بدهستقه نینانا بکار خستنا تمام (التشغیل الکامل) و دگهل پلهیه کا گونجای دسهقامگیر کرنیدا د به رههمئینان و ناستی گشتی یی نرخاندا . نانکو روّلی وی وه که رامیارییه که دچاره سهرکرنا کیشین بیکاریی و هه لاوسانی دا دیار دبیت ، به لی نابووری نازاد (نابووری بازاری) نه شیت بکار نیخستنا تمام بده ستقه بینیت و نه ناستی گشتییی نرخان سهقامیگر بکه تبشیوه یه کی خویاتی . له ورا هه رئابووری نازاد تووشی بارگو هو رینان دبه رهه مئینانا و نرخیدا دبیت و تووشی بیکاریی و هه لاوسانی دبیت بو ده مه کی دریژ قه کیش (دوم دریژ) ، دبیت و تووشی بیکاریی هه لاوسانی دبیت (هه لاوسانا داکیشای) ژبه رشکه ستن نینانا سیسته می بازاری .

چوار :- ئەركىٰ گەشەكرنىٰ (Growth Function) :

ئەركى دارايى گشتى بتنى بگەھاندنا بەرھەمى نەتەومىي بۆ ئاستى بكارخستنا تمام و كىمكرنا بىكارىنى و ھەلاوسانى تمام نابىت ، بىلكو ھەولددەت بۆ بدەستقەئىنانا گەشەكرنا ئابوورى Economic Growth ، دو ژىدەرژى ھەنە بۆ گەشەكرنا ئابوورى، كو ئەقەنە .

- _ گەشەپىيدانا دەرامەتىن ئابوورى Growth of Economic Resources _
 - _ گوهۆرينا (پێشكەفتنا) تەكنولوجى (Phogress يىشكەفتنا) تەكنولوجى

بۆنموونه ؛ رامیارییا دارایی دشنت کار بکهتهسهر تنکرایی پاشهکه وتکرنی ب رییا :-

- ١. گوهۆرىنا تېكرايى باجى .
- ۲. حهز و نارهزوو دوه بهرهینانیدا بریکا لیبورینی (لیخوشبوون) ر باجی ، ونهو بهخشین و کومهکین کو پیشکیشی و هبهر هینه ران دهینه کرن دهنده که بیافین چالاکییا ئابووریدا بنارمانجا هاندانا و هبهر هینانی .

بابه تين داراييا گشتى :

كنك : يندڤين كشتى : Publi Wants (Goods)

نقیسه رین دار اییا گشتی پیدفیین خهلکی لسه ر دو جوّر آن دابه شکرینه نهو ژی پیدفیین گشتی و پیدفیین تایبه تی:

۱-ييدڤييي تايبهتي : Private Wants

نارمانجا تاکه کهسی ژ چالاکیین ئابووری بدهستقه ئینانا شمه و خزمه تگوزارییانه بمهرهما پرکرنا پیدفیین خو . دبیت ئه قی پیدفییی تاکه کهسی بتنی ههست پی بکه ت ، ئه فی همسته ژی ژ کهسه کی بو کهسه کی دی جوداهیا خو ههیه و ههروهسا د ههمان کهسی دا پیدفییا وی بو شمه و خزمه تگوزارییه کی ژ دهمه کی بو دهمه کیدی جوداهیا خویا هه ی ، ئه فان جورین شمه و خزمه تگوزارییان دبیژنی (شمه کین تاییه ت) کو بدهستقه ئینانا وان دبیت دتاییه تبن ب کهسه کیقه ، ئه و که س یی به رپرسه ژ دابینکرنا وان که وی به رامیه روی پاری دده ته فروشیاری .

میکانزما بازاری زور ب چالاکانه کاردکهت بو دابینکرنا نه قان شمه و خزمه تگوزاربیان و کهرتی تابیعت خو ته رخان دکهت و ههروه سا مل بملی کهرتی تابیعت ده وله تری برییا ده زگه هین خو قه رادبیت ب دابینکرنا وان وه که شمه کین تابیعت دفروشته بکران ، نموونه لمه رئه قان شمه کین تابیعت (نه قجا چ ژلایی کهرتی تابیع ته هاتبنه کرین یان ژلایی کهرتی گشتی وه که خوارن ، خانی ، خزمه تگوزاریین گههاندنی و ساخله مییی و نور دارییی ... هند .

۲-ييدڤيين گشتي Wants Social

لگەل دەر كەر فتنا دەولەتئى، يىدقى بۆ بدەستقە ئىنانا شمەك و خزمە تگۆزاربىن ديتر ڑی سهر هلدا ئەقەرى لگؤر هندى كو تاكەكەس دناف كومين مرۆفى بين ريكخستيدا دریت دبیرنی (ییدفیین گشتی) کو (ییکهاتینه ر وان ییدفیین جوره سروشته کی جفاکی ههی ، چونکی ههر دوی جڤاکیدا دهردکهڤن ، ئهڤ شمهك و خزمه تگوزاريين كو تاكەكەس ھەست يى دكەن ئەربىكى دىنىدقىنە ، ئانكو ئەقان جۆرە بىدقىيان ھەبوونا خۆنىنە ئەگەر تاكەكەس د جفاكاندا نەبن ، ئەفان شمەك و خزمە تگۆز اربيان بۆ ھەمى كەسان دھينه ييشكيشكرن نەوەكو بۆ كەسەكى بتنى لگۆر ھندى دېيژننى (شمەكين جڤاكى) يان (شمەكين گشتى) ، ئەقان شمەك و خزمە تگوزاررىيان كەسەك بتنى نه شینت دابینی بکهت و همتا نهگهر بدهستفه ژی بینیت هؤسا نمو نه شینت بتمامی پیدفیین خو یی پریکهت و پشتی هنگی نهشیت تیچوونین وان ل ستوخو بگریت لفیره بازار ب چالاكانه كارناكهت بق دابينكرنا قان جوره شمه و خزمه تگوز اربيان ، ئانكو باز ارى شكهستن يائيناي لهورا يندڤييه لسهر دمولهتي ئهڤان شمهك و خزمه تگوزاريين جڤاكى دابين بكەت ، يان كەرتى گشتى ب نەچارى بەرھەم دئينيت ، بۆ نموونە بتنى دەزگەھىن كەرتى گشتى رادىن ب دابىنكرنا خزمە تگۆزارىين ئاسايشى و بەرەقانىيى و داد يهروهرييني و ههروهسا كهرتني گشتي و كهرتني تايبهت بيكڤه بيشكيشي دكهن بهلئي دمولهت نرخي وان ددمت ، بو نموونه باقرُكرنا هموايي بيس كو هوسا ئمو ههوایی دهیّته یاقر کرن بو گشت کهسان دهیّته داپنیکرن بیّی کوچ پارهیمکی بدهن و یان روّناهيكرنا جاددان يان باقر كرنا وان ر بهفري و يان رامالينا توزو ناخي .

پیقه رین داراییا گشتی بو دیار کرنا سروشتی پیدفیین گشتی :-

١-سروْشتي پيڤهري وي لايهني ب پركرني رادبيت:

پشتاخو ب وی دەستەكی قەگریددەت ئەوا كو ب پركرنا پیدفییا گشتی رادبیت نەك وی پیدفیی ب خو ، ئەگەر دەولەت يان دەسھەلات يان ئیك ژ دەزگەھین وی ب پركرنی رابوو برییا مەزاختین گشتی دی هؤسا ب پیدفییه كا گشتی هیته دانان و بەروقاژی یا وی ژی راسته.

۲-پیقهری ژیدهری ههستکرنی ب پیدڤییان :

نهگهر ژیدهری ههستپیکرنی تاکهکهس بوو هؤسا پیدفییهکا تابیه تبیه و بهروفاژییا وی دبیته پیدفییهکا گشتی ، نهگهر ژیدهری وی ههستپیکرنی کوم بیت .

٣-پيڤهري مهزنترين قازانج وب كيمترين تيچوون :

تاكەكەس پۆكۈلى دكەت پۆدۋىين خۆب كۆمترىن تۆچۈۈن پربكەت يان پترىن راددى پركرنى ب كۆمترىن مەزاختن بدەستقەبىنىت ، بەلى پۆدۋىيا گشتى ئەقى ياسايىي قەناگرىت.

٤- پيڤەرێ رۆلێ كەڤن يێ دەولەتێ (كلاسيكى) ؛

نه پیقه ره بو نهرکی دهوله تی قه دگه ریت ، له و را پیدفی دبنه گشتی دچار چوقی دهوله تا زیره قان داکو نه رکی به ره قانییا ناساییشی و دادپه روه ریی ژستویی بوو ، کو نه قه در نه دهوله تا پلاندانه رزیده تره ، کوب به رپرسیایه تبیا هه قسه نگییا نابووری یاج قاکیدا راببیت .

٥-يينڤهري سروشتي وي ييدڤييي و سروشتي ئهوي لايهني كوب يركرني رادبيت :-

دیارکرنا پیدفیین گشتی پشت ب دوو بنهما قه گریددهت کو پیدفییه پیکفه دگریدای بن داکو سالو خاتی گشتیبوونی پی بهیته دان ، کو ناف دو بنهمایه نه:

- ١. دابينكرنا پيدڤبيا مفايهكي ب كوم همبيت .
- ٢ دابينكرنا يندڤييان بيخيته دناڤ سروشتي رولي دمولهتيدا.

دوو: مهزاختيين گشتى: Public Expenditure

مەزاختنىن گشتى ھۆسا دھىنە بىناسەكرن:

(بره پار میه کی نهختینه بیه ژلایی کهسه کی گشتیقه دهیته مهزاختن ب مهرهما بدهستقه نینا مفایه کی گشتی).

دقی پیّناسه یا لسه ری دا نه و دیار دبیت کو مه زاختنا گشتی خو دقان هه رسی پیّکهاتان (رمگه زان) دا دبینیت :

- ۱. مەزاختنا گشتى برە پارەيەكى نەختىنە (كاش) بيە .
 - ٢. مەزاختنا گشتى كەسەكى گشتى ئەنجام ددەت.
- ٣. مەرەم ژ مەزاختىين گشتى بدەستقەئىنانا مفايەكى گشتىيە .

١-مهزاختنا گشتى بره يارهيهكي نهختينهيي يه :

پیشقهچوونا چالاکیین ئابووری و مکر کو سیسته می (تشت ب تشتی) (المقایضة) بهینه گوهورین بو سیسته می نابووری ، لقیره بکارئینانا پارهی بوویه هوکاره که بو پیکگوهورینی . دهوله پارهی بو بدهستقه ئینانا شمه که و خزمه تگوزاریین گشتی و بو پیشکیشکرنا کومه کان و دانا قهرزی و مفایی وی دهیته بکارئینان . بو نموونه : دهوله پاری نه ختینه پی بکاردئینیت بو دانا مووچه ی و کری و کرینا شمه کان و دانا هاریکارییان و مفایی قهرزی و نامیرو ناقاهییان و هتد . نانکو مهزاختنین گشتی ژی دقیت لدوی پاسایی بهینه نه خامدان .

٢-مهزاختنا گشتي كهسهكي گشتي ئهنجام ددهت:

پیدقییه نه و بری پارمیی کو دهیته بکارنینان بو مهرما بدهستفهنینانا شمه و خزمه تگوزاریین گشتی ، و نه و مهزاختن دقیت ژ ستوویی دهولهتی دهربچن (قهبن) لگور فهرمانا کهسهکی یاسایی یی گشتی ، نه و کهسی پیکهاتینه ژ ده زگههین حکومهتا ناقهندی ، یان حکومهتا ناقهویی . بهلی بو نموونه نهگهر کهسه خواندنگهههکی یان نهخوشخانه کی ناقابکهت و پیشکیشی دهولهتی بکهت ، هوسا نه و مهزاختن نابیته مهزاختنهکا گشتی ، ژ به رکو نه و ژلایی کهسهکی یاسایی یی گشتیقه ده رنهچوویه.

٣-مەرەما مەزاختنىن گشتى ب دەستقەئىنانا مفايى گشتى يە :

نه ههردوو مــهرجين بهراهيني د پيدفينه بؤ دياركرنا مهزاختيين گشتى، بهلني هيشتا مهرجين مــهزاختنا گــشتى بدهسـتقه نههـاتينه، لــهورا مه پيدڤى

ب مهرجی سییی ههیه بو بریاردانی لسهر مهزاختیان ، داکو بیته مهزاختنا گشتی ، نهوژی پیکهاتییه ژ نارمانجا بهرژهوه ندییا گشتی . نهگهر کهسهك پارهی بمهزیخیت بو کرینا شمهکهکی یان خزمهتگوزارییهکی ب مهرهما تیرکرنا پیدفیین خو ، ههروهسا نهگهر ببهرههمیننهك پارهی بمهزیخیت بو بهرههمئینانا شمهکهکی یان خزمهتگوزارییهکی ب مهرهما بدهستقه نینانا بلند ترین راددی قازانجی ، نهقه بو بهر ژهوهندییا تاکه کهسهکییه نه بهرژهوهندییا گشتی یه . بهکی نهگهر دهولهت پارهی بمهزیخیت بو دابیکرنا شمهك و خزمه تگوزاریین گشتی یان بو کومه و پارهی بمهریان، هوسا ب مهرهما بدهستقهئینا مفایی گشتییه و بو بلندکرنا ناستی خوشیا گلانی یه دچقاکیدا .

٢-ريسايين مهزاختيين گشتى :

پیدفییه مهزاختبین حکومهتی دبیافین جوداجودادا لدویف ریسا یان بنهما لبهرچاف بهیته وهرگرتن بو هندی مهزاختی ببنه نهگهری بلندکرنا ناستی خوش ژبیارییا جفاکی. چهند ریسایه همنه ژوانا:

ئيْك : ريّسايا مفايئ تيّجوونيّ (المنفعة التكلفة).

لدويڤ ڤي ريسايي پيدڤييه :-

ا. بلندترین پۆختن یان دەسكەفتى ژ مەزاختنن گشتین دەولەتى بەر جقاكى بكەڤیت ،
 ئەقەژى ئەو ئاستەيى كو مەزاختىن حكومەتى تندا راددى مفايى سنوورەكى يى جقاكى لگەل ئاستى خۆش ژبيارىيا جقاكى دى يەكسان بىت.

ب. لسهر پلاندانهری پیدقییه وی ریسایی لبهرچاف وهربگریت چ بو مهزاختنا شمه و خزمه تگوزاربین گشتی بیت یان بو هاریکاریکرنی یان بو وهبهرهینانا گشتی بیت . ب رامانهمادی راددی مفایی سنوورهکی یی جفاکی بو ههر دینارهکی مهزاختی ل ههربیاقهکی ژ بیاقین مهزاختینی گشتی دقیت یهکسان بیت .

ج. لبه رچاف و هرگرتنا دابه شکرنا جوگرافییا مه زاختنین گشتی لسه ر دهه رو هه ریّمان. د. نابیت بده ستقه سینانا بلند ترین پوختی مفای لگل بده ستقه سینانا نار مانجین ته رخانکرنی و دابه شکرنی و سمقامگیریی و گهشه کرنی همفد ژی همیت.

دوو : ريسايا ئابوورييانه د مهزاختنيدا:

ئەقەرى رىسايەكا كلاسىكىيە (كەقنە) كو دېيرىت بشيوميەكى نابوورىيانە مەزاختىين گشتى بەينە بكارئىنان و زەعى نەبن ، دەمى دېيرىت برەنگەكى ئابوورىيانە ئەقە رامانا ھندى نادەت كو راددەيەك بۆ مەزاختنان بەينە دانان يان بەينەكىمكرن ئەگەر ھۆكارىن فەرو پىدقى بۆ مەزاختنى ھەبن . بەلكو مەرەم ئەوە مەزاختى برەنگەكى دروست بەينە ئاراستەكرن و دراتىيا زىدە مەزاختنى و زەغىبوونى بەينتەكرن، و ھەول بەيتەدان پىرىن داھات ب كىمىرىن تىچوون بدەستقەبەيىت .

زیده مهزاختن دو نعنجام ژی پهیدادبن ، ژلایهکیقه زهعبیّوونا برهکا مهزن ژ پارهی بکاریّن نهیّدقی ، ژلایهکی دیقه دبیته ئهگهری بیّهیّزبوونا باوهریا خطکی ب داراییا گشتی یا دهولمتی و خو قهشارتنا وان ژ دانا باجان .

دیار دین زیده مهزاختنین حکومه تی دجؤرا و جؤرن کو دبیت ل گشت بیافین مهزاختنا گشتی روو بدهت ، بتاییه تی ل وه لاتین تازه پیگههشتی ، ژوان ژی :

- ۱. دامه زراندنا هر ماره کا زوریا فه رما نبه رو کریکاران ل دام و ده زگه هین حکومی
 کو گهله ک زیده تره ر پیدفییا قان دام و ده زگه هان .
- ۲. گرنگیدان ب ئاقاکرنا ئاقاهیین مهزن و رائیخستنا دهزگهه و فهرما نگههین ب تشتی بهاگران و بکریگرتنا ناقاهبیان و ترومبیلان ب پارهکی زور ل شینا کرینا وان .
- ۳. زیده روویی (الاسراف) بکاربرنا گشتی دا وهك: مهزاختین رؤناهیی و ناقی و تطهفونان، کو دهولهت پاری وان ددهت بیی بکارئینانا وان بو بجهئینانا چالاكییا گشتی و بدهستقهنینا مفایی گشتی.
- ٤. بكارئينانا كارى گشتى ژ پينځهمهت بهر ژوهندييا تايبهتى كو مافى كۆمى يه نهك تاكهكهسى ، وهك بكارئينانا ترومبيلا فهرما نگههى بۆ كارى مال .

سيّ : - ريّسايا دەستوور دانا (مۆلەتا) مەزاختنىّ : (الترخيص بالانفاق) :

دمسهه لاتا یاسا دانانی هممی یاسایین داراییا دموله تی و هممی نه و تشتین پهیوه ندیدار ب مه زاختیین گشتیقه ریکدئیخین. د ههمانده مدا نه و دمسهه لات دیار دکه تیاکو دده ته مه زاختنی، پینگافین مه زاختنی و ریکارو پیرابوونین پیدفی بو دیار دکه تداکو مه زاختنین گشتی بشیوه یه کی دروست به یته ناراسته کرن و مفایی گشتی بده ته دهست کو نارمانجا داوییی مه زاختیین گشتینه.

لهوار دهست گرتن ب چالاكيين دارايي و مهزاختيين حكومهتي دقيت ل دويڤ وان يي رابوونان بيت يين كووي دقيت ب دهستڤهبينيت و دارير يت و بجهبينيت ل بودجه و ياسا و بريارين دى .

٣-جۆرىن مەزاختىين گشتى:

مهزاختین گشتی شیوین جورا و جور ههنه ، زیدهبوونا جورین وی ب ژیدهبوونا نهرکین دهولهتی قمیا گریدایه و ب زیدهبوونا دیاردا دهست ئیخستنا وی دریانا کشتی یا جفاکی دا . مهزاختین گشتی دجورا و جورن لهورا جوداهی ژی دنافههرا وان دا همیه چ ژرویی پیکهاتی یان ل بیافی شوونوارین نابووری و دهرئهنجامین ویین دارایی . لهوراههر زانایین بیافی دارایی گشتی دابهشکرنین جورا و جور بو مهزاختین گشتی داناینه ، دشین مهزاختین گشتی ل دویف سروشتی وییی نابووری دابهش بکهین ، کو داناینه ، دشین مهزاختین گشتی ل دویف سروشتی وییی نابووری دابهش بکهین ، کو گشتی مهزاختیین گشتی دهینه دابهشکرنین زانستی بهرنیاسه . ب شیوهکی گشتی مهزاختیین گشتی دهینه دابهشکرن بو قان جورین خواری :

۱- مهزاختیین کارگیری: پیکهاتیه ژوان مهزاختیبان کو پهیوهندی ب چهوانیا ب ریفهچوونا کاری دهزگههین خزمه گوزاربین گشتی بو دهوله تی ههی دپیدفی و گرنگن و نهوژی ب ریفهبرنا گشتی و بهره قانی کرن و ناساییش و دادپهروه ری و نوینه راتیا رامیاری قه دگهریت و گرنگترین بنه مایین قان جوره مهزاختیین به رهانیا نیشتمانی نه.

۲-مهزاختیین جشاکی: نه جوره مهزاختیه دوان بیاقان دا دهینه مهزاختی کو دقیت کاریگهریه کا جقاکی یا دیارکری دناقبهرا تاکه کهسان بده میتقه بینیت ل رئیا ب ده ستقه بینانا روشنبیریی و فیرکرنی و چاقدیری

کرنا ساخلهمیا کهسان ، زیدهباری هندی ژی ب دهستقه ئینانا ههقکاریا جقاکی ب ریّکا هاریکاریکرنا هنده ک تهخان کو پیّدقی ب هاریکاریی ههنه وه ک (کیّم داهاتان و بیّکاران ... هند) گرنگترین کومه ک بو قان تهخان نهون کو پهیوهندی ب دام ده زگههین ساخلهمیی و روشنبیریا گشتی وب ناکنجیبوونی قهههیه .

۳-مهزاختیین ئابووری: پیکهاتیه ژوان مهزاختییان کو دهوله رادبیت ب مهزاختنی ل بیافین خزمه تگوزاریین گشتی ب مهرهما ب دهستقه نیانا نارمانجان وه کو وه بهرهینانا گونجای بر هندی مفای بگههینیته نابووری نه ته وه یی ل بیافی خزمه تگوزاریین سهره کی و مکو قه گوهاستن و گههاندن و ویستگه هین به رهم نینانا و ناف و نافدیری و ژبلی کومه کرنا نابووری بر پروژین گشتی و تاییه ت.

٤- مهزاختیین دارایی: قستین ب کاربرنا قهری گشتی و مفایی سالانه قهدگریت.
٥- مهزاختیین سهربازی: هممی مهزاختیین پرچهککرنی و هیزین چهکداری قه دگریت.

دياردا زيدهبوونا مهزاختيين گشتى:

نه دیارده ی نیک ر سالو خهتین دارایی گشتی ل سهردهمی نوی دهیته دانان ر پخهمه داین کرنا خرمه تگوزاریان بو جقاکی و دانا ناسنوره کی بو قورخکاریی و سهقامگیریا نابووری ، ددهمه کی دا قهباری مهزاختنا گشتی ل پرانیا وه لاتین جیهانی ب شیوه کی بهرده و ام دزیده بوونی دایه ، دیروکا دارایی ل پرانیا وه لاتین جیهانی ب جوداهیا سیسته می سیاسی و سروشتی پیکهاتا وی و بارود و خی و بیری نابووری ناما ره به مهبوونا دیاردا زیده بوونا مهزاختین گشتی دکه ن .

ئەگەريىن راستەقىنە يىن زىدەبوونا مەزاختنا گشتى :

گهشهیا راسته قینه ل مه زاختین گشتی ناماژه ب زیدهبوونا پشکا که سان دکهن دخزمه تگوزاری و شمه کین گشتی دا کو حکومه ت دابین دکه ت بو جقاکی ، یان زیدهبوونا مه زاختیان بر باشکرنا ئاستی خزمه تگوزاریان کو پیش کیشی وان دکهن یان زیدهبوونا وان یان باشکرنا شیوازین به رهه مهاتین گشتی کوب شیوی نهختینه یی ده ربرینی ژی دکه ن و مکو زیدهبوونامه زاختیین گشتی .

ئەگەرىن راستەقىنە بىن زىدەبوونا مەزاختنا گشتى بو ئەقىن خوارى قەدگەرىت: 1-ئەگەرىن ئابوورى:

زيدهبوونا سەرجەم مەزاختىين گشتى ژ ئەنجامىي ئەگەرىين ئابوورى ، قەدگەرىت بۆ :

ا ـ گهشه کرنا ئابووری و زیده بوونا داهاتی نه ته وهیی:

بلندبوونا تنكرايي داهاتي راستهقينهيي كهسى وهك بارودو خهكي سروشتى ههدهمه دگهل گهشهكرنا ئابوورى و جقاكى دا وژ نهنجامي ئه قي ژيدا خواست ل سهرشمهك و خزمه تگوزاريين ب كاربرني زيدهدبيت . و ههروهسا شمهك و خزمه تگوزاريين دووباره خواست ل سهر زيده دبيت وهكو به شكه گ ژ خواستي جقاكى دهمي ناستي داهاتي وان بلند دبيت .

ب پیشکهفتنا رؤلی دمولهتی:

دەولىتتى ددەمى بۆرىدا رۆلەكى بى لايەنى ھەبوو ، دەولەتى رۆلەكى مەزن نەببو د پركرنا ھەمى پىدقىين گشتى دا ژبلى ساخلەمى و فىركرن و بەرەقانى نەببت و ئەڭ چەندە ژى دەرئەنجامى شكەستن ئىنانا بازارى ، و نەسەقامگىر بوونا سىستەمىن سەرمايە دارى ژى دەردكەقن ، لەورا رۆلى دەولەتى گوھۆرىن ب سەرداھاتن و دەستى خۆ ئىخستە دناق چالاكيا ئابوورى دا بۆب دەستقەئىنانا قان ئارمانجىن سەرى، ئەڭ چەندە ژى بووئەگەرى زىدەبوونا مەزاختىين گشتى يىن دەولەتى .

٢-ئەگەريىن راميارى:

ئەگەرين راميارى يين زيدهبوونا مەزاختيين گشتى دى كەينە دو يشك :

النهگهرين رامياري يين نافخويي:

ئەڭ ئەگەرە ۋى ئەقىن خوارى قەدگرىت:

أ. به لاڤبوونا بنهما و سيتهمين ديموكراسي .

- ب. زیدهبوونا ههستکرنی ب به ر پرسیارهتیی ژلایی حکومهتان قهدههمبه ر جقاکی دا ژ دابینکرنا رادهکی بلند ژ خزمه تگوزاریین گشتی ، نهقه ژی بوویه نهگهری زیدهبوونا مهزاختنا گشتی دبه ر ژهوهندییا تاکهکهسین جقاکی داب تاییهتی تهخا ههژاران ژ پیخهمهت بلندکرنا ناستی داهاتی و کیم کرنا جوداهیا داهاتی وان و قهرهبووکرنا وان کهسان کوژ نهنجامی بریارهکا دادوهری به رکهسهکی یان کومهکا کهسان دگهقیت .
- ج. زیدهبوونا پارتین سیاسی و به لاقبوونا وان بوویه ئهگهری هندی دهوله پهنایی بو زیدهکرنا پروژان ببهت ژبوو وهرگرتنا رهزامهندییا دهنگدهران و زیدهکرنا دامهزراندنی بو لایهنگهرین وی پارتی و زیدهبوونا مهزاختیبان.

د. بهلاقبوونا گهندهلین دناف دامو دهزگههین دهولهتی دا ژبهر رهفتارین هندهك بهرپرسان و زیدهبوونا کاری بهرتیل وهرگرتنی و خراپ ب کارئینانا دارایی گشتی ژلایی فهرمانبهرین پایه بلندقه و زیدهبوونا تیچوونین خزمه تگوزاریین گشتی ، کو دبیته ئهگهری زیدهبوونا مهزاختیین گشتی .

ب- ئەگەرىن راميارى يىن دەرقە:

- ا. د قان چهند سالین داویی دا گرنگییه کا پتر ب نوینه ریا دبلوماسی هاته دان. نهوری ژ ئهنجامی سهربخوبوونا وه لاتان و پیدقیین زیده بوونا هنارتیین دبلوماسی و قهبار و شیوی وی و پشکداری کرن ل کونگره و کور وسمینارین نیف دهوله تی کول سهرباری پرسین گرنگین جیهانی دهینه گریدان.
- ب. دەولەت ھارىكارىي و كومەكان بۆ وەلاتىن دى پىشكىش دكەت ب تابيەتى ل دەمى رويدان و گىروگرفت و كارەساتىن سروشتى وەكو رويدانا لەھيان و ئەرد ھەڑان (بىقەلمەرز) ژبلى وان ، دەولەت قان قەرز و كومەكان و ھارىكاريان ب كاردئنيت وەك ئامرازەكى سياسەتا دەرقە .

٣-ئەگەرين دارايى :

دشيين بقي رمنگي شروقه بكهين:

ا- هەبوونا زیده هینی ل دەسهاتین گشتی ، یان ههبوونا یەدەکئی پارئی نه تەرخان کری
 بۆ هیچ بیاقه کی .

ئه ش زیده هیه و هل دموله تی دکه ت پاری خور تشتین نه پیدهی ب مهزیخیت. هزرمهندین دارایی و هسا دادنن کو دموله ت دهمی ده سهاتین ب دهست دکه ش نه پابهنده نابیت ب ریسابین مهزاختنا گشتی ب شیوه کی راست و دروست ، به لکو زیده ژ پید شییی دی مهزیخیت و زه عی که ت .

ب شیوه کی گشتی دهوله تین پیشکه فتی شیانین جورا و جورکرنا ژیده رین دهسهاتی هه نه ژبه رین و به دین قمباری مه زاختین گشتی مه زنتر دبیت .

ب- دەولەت قەرزىن تاقخۆيى و دەرقە دكەت ، سەدى نوى ب قەرزكرنا ب ساناھى يى بەرنىاسە ، چونكى قەرزى گشتى ب رامانا بەرى ھىنگى نەمايە كوب ژىدەرەكى نە ئاسايى يى دەسھاتىن گشتى دابنىت و دەولەت ب كارنەئىنىت بتنى ل بارودۆخىن نەئاسايى نەبىت ، دەولەت ژ پېخەمەت قەرز وەرگرتنى روى ب روى ئاستەنگىن زور دېيت ، دەمى كۆ لايەنى قەرزدەر مەرجىن زور گران دادنىت كو گرانىمكا مەزن دكەقىتە سەر دەولەتى.

ئەڭ ئاستەنگە نھوو كێم بووينە ژ ئەنجامێ ھندێ دەولەت پەنايێ دبەتە بەر دەركرنا سەنەدان ژ جۆرێن جودا (فنات مختلفة) ب ئارمانجا ھاندانا كەسان وەك لێبورێن ژ باجان ، دەمێ دەولەت نەشێت ب رێيا قەرزكرنا ئارە زوو مەندانە پێىڤيێن خۆژ پارەى دابين بكەت ، ب پشتراستى قە پەنايێ دبەتە بەر قەرزێ گشتى بۆ دابينكرنا مەزاختيێن زێدە .

پهنابرنا بهر قهرزی گشتی دبیته نهگهری زیدهبوونا قهری ل سهر وان و ههروهسا زیدهبوونا مهزاختیین خزمه تگوزاری بین وان قهرزان ، و پاشی زیدهبوونا مهزاختیین گشتی دی ژی دهرکه ش

٤-ئەگەرىن كارگىرى:

پیشکهفتنا روّلی دهولهتی و زیدهبوونا دانا (دهستیوهردانا) وی ل ژبانا نابووری و جفاکی و مکر کو هرٔماره کا دام و دهزگه هو ریفهبهربین گشتی بین دی بهینه دامه زراندن ، ول داویی زیدهبوونا هرٔمارا دا مه زراندنا فهرمانبه ران ددامو ده زگههین ده ولهتی دا ، لهورا مه زاختیین نهوان ریفهبه ریا و گرانیا ب ریفهبرنا وان زهعی کرنا ده رامه و زیده ب کارئینانا وان کو نهف ریفهبه ریه پی رادبن کو نهف چهنده ری بو ده زگههی چافدیریی یا گرانه سه ر په رشتیا ههمی کارین وان بکه ن ، کو نهف زیدهبوونه د مه زاختیین گشتی دا دیبیته نهگه ری زیدهبوونا بارگرانیا تیچوونین گشتی به رهمه کی راسته و خو ددویی خودا دیئینیت .

٥- ئەگەرين جەنگى :

ئەگەرىنى جەنگى دفى سەردەمى دا كرنگىيەكا تايبەت پى دەئىتەدان ژبەر زىدەبوونا جەنگان و نامەدەكارى بۆكارىن سەربازى و ئەو دەرئەنجامىن ژى پەيدادىن ، و ئەڭ چەندەژى مەزاختىين سەربازى زىدە دكەت ددەمى جەنگ و ئاشتىنى دا .

مهزاختبین به رمقانیا نیشتمانی دبنه نهگهری زیدهبوونا مهزاختبین گشتی ب ناراستی زیدهبوونا به ردهوام سال ل دویف سالی و نهف چهنده ژی ب گرنگترین پشکین مهزاختنا میری دهیته دانان ، پرانیا نابوور ناسان گرنگی بقی بیاقی نهدایه ب رهگهزهکی (لایهنهکی) سه ربه خو دادنن ژ دهسه لاتا سیاسی ب به رچاف و هرگرتنا رامیاری و ستراتیژی و نابووری و جقاکی .

- و ئەگەرىين زىدەبوونا مەزاختنا جەنگى دوەلاتىن باشكەفتى دا بۆ ئەقانا قە دگەرىت : أ. دانانا ھىزا يېدقى بۆ بەرەقانىكرنى ژ دەولەتى .
- ب. پیشکهفتنا هونهری د پیدقیین جهنگان دا کو دبیته نهگهری زیدهبوونا مهزاختنا
 تیچوونین بهرههقکاریا سوپای ب نامیرین پیشکهفتن و مهشق و راهینانا وان.
 - ج. زیدهبوونا تیکدانین نیف دمولمتی و همفرکیین همریمایمتی و جمنگان.

سی دهسهاتین گشتی Public Revenue

دەسهاتین گشتی (پیکهاتیه روان دەرامهتین نابووری کو دەولهت ب شیوی تهور مین دارایی ب دەستقه دئینیت ب مهرهما دابینکرنا مهزاختیین گشتی بو پرکرنا پیدفیین گشتی) وبغی چهندی ری دەسهاتین گشتی ب پشکهکا گرنگ و تهمامکهری پاره دارکرنا مهزاختیین گشتی دهیته دانان . دەسهاتین گشتی دگهل پیشکهفتنا هزرا ئابووری و دارایی بهرهف پیشقهچوو و کلاسیکان (ئابووری ناسین کهفن) ل دهف وان وهسابوو دەسهاتین گشتی (پیکهاتیه ر چهوانیا پرکرنا گهنجینا گشتی ب دەرامهتین پیدفی ر پیخهمهت دابینکرنا مهزاختیین گشتی بو هندی دەولهت ب ئهرکین خویین سهرهکی رابیت) ، بهلی دبن سیبهرا قوتابخانا نوی دا بوویه ئامرازهکی گرنگ ر ئامرزین رامیاریا دارایی ، وربلی ئهرکین ویین دارایی ، میری (حکومهت) بو هندی داکو کاربکهته سهر چالاکیین ئابووری و جفاکی ب کاردئینیت .

میری (حکومهت) پشت ب ژیدهرین جودا و ههمهجور گریددهت بوب دهستفهنینانا دهسهاتین گشتی کو گرنگییاوی یا جودایه ژ دهولهته کی بو دهولهته کادی ل دویف وی سیسته می نابووری پهیره و دکهت هه تا چهند پیشکه فتی یه ، و نه و سیسته می رامیاریی هه ی و ماوه و ده می وی ده ینه گوهورین .

جۆرىن دەسھاتىن گشتى:

ئيك : دەسھاتى مولكىن دەولەتى :

پیکهاتیه ژوان دهسهاتان کوبو دهولمتنی ژ مولکین وی و پروّژین و بین نابووری ب دهست دکه قیت ، نه خوره ژی ب ژیدهره کی گرنگ ژ دهسهاتین گشتی ل پرانیا و هلاتان دهیٔ تهدانان ب تایبه تی و هلاتین تازه پیگه هشتی .

پيدڤى يە مولكين دەولەتتى ژروويتى ياسابيڤە دابەش بكەين بۆ:

١-ئهو مولكين دكه ڤنه بن حوكميّ ياسايا گشتى :

نموونه ژوان مولکان و مك : ریّك و پرو مهیدان و باخچین گشتی و موز مخانه (گطهری) هند ، وان شمه ک و خزمه تگوزاریان قهدگریت کو تاییه تن ب مفایی گشتی قهبی هیچ به رامبه ر مك ، به لی ل بارودو خی نه اساییدا دموله ت رهسمی دسه پینیت بو چوونا ژورا موز مخانی و ب کارئینانا باخچه و ریّکین ب له ز و ده رباز بوون ژ پران دهینه ته رخان کرن و ناچیته دگه نجینی دا و مک دهسها ت بو ده وله تی و نه محقوره ناهیته دانان و مک ژیده رمی دهسها تین ده وله تی .

٢-ئەو مولكين دكەڤنە بن حوكميّ ياسايا تايبەت:

زانایین دارایا گشتی قان مولکان ب با به ته گی گرنگ دادنن و ب ژیده ره کی گرنگی دهسهاتین گشتی ده رمین و نه خوره ژ مولکین ده وله تی دهینه ب کارئینان ژبوو ب کارئیند به کارئینان ژبوو به کارئیند بابووری و ب ده ستقه نینانا ده سهاتی و هکو نه ردوخانو به ر و پر و ژبین پیشه سازی و بازرگانی ژ ده رامه و سامانین کاغه زین دارایی (الاوراق المالیة) و دشیین ده سهاتین ده وله تی دابه ش بکه ین ل دویت مولکداریا سروشتی ژیده ری ده سهاتی.

دەسھاتىن مولكىن دەولەتى دابەش دىن بۆ:

أ-دەسهاتين دەرامەتين سرۆشتى و سامانين خانووبەران:

مهرمم ژ ژیدهرین سروشتی ، زمقیین چاندنی و دارستان و رووبارو کانزا کو دناق جهرگی نهردیدا ههین ، بهلی سامانین خانووبهران پیکهاتیه ژ زهقی زارو خانیین ناکنجیبوونی کو هاتینه دروست کرن بو چارهسهرکرنا کیشین ناکنجیبوونی و نهف مولکه ژی دهسهاتی بو دهولهتی ب دهستقه دئینن و دچنه دگهنجینا دهولهتی دا . مولکی دهولهتی ژ نهردی ب کهقنترین مولکی گشتی دهیته دانان نهو نهردین کو بهری دهرکهفتنا دهولهتی ژلایی جقاکی قهب ریقه دبرن ، و پشتی دهرکهفتنا دهولهتی شو مولکتی دهیکه بهری دهولهتی ژ زهقی و زاران کیمبوون ، و پشکهکا زور ژوان کهفتهین دهستی کهسان ژپیخهمهت مفاژی و در گرتنی.

ب- دەسھاتىن دەولەتى ژ پرۆژىن پېشەسازى و بازرگانى:

پروّژین پیشهسازی و بازرگانی دهسهاته کی گرنگ بوّ دهوله تی دابین دکهن ، و نهف چهنده ژی ل ریّیا گرنگی پیّدان ب بیافیّن جوّرا و جوّریّن بهرههم نینانی و دام و دهزگههیّن بهرههمداری ، ژوان پروّژان ژی پروّژین قهگوهاستنی و شهمهنده فهر و کارهبا و غاز و بانك .

ج- دەسھاتين دەولەتى ژ دەرامەتين دارايى:

مهرهم ژ دهرامهتین دارایی جانتی دهولهتی یه ژ پشك و سهنهدان كو دهسهاتهكی دارایی بو دارایی بو دارایی دبازاری دارایی بو دارایی دارایی دبازاری دارایی دبازاری داراییدا و نهو مفایی قهرزی ژی كوژ كهسان و دهزگههان وهردگرن ، ومفایی نهو پارین كو دهولهتی داناینه بانكان .

دوو: باج Taxation

باج نیکه ژ ژیده رین پیشه نگین ده سهاتی گشتی ، دهوله تان هه ر ژکه فن و ه ره پشت پی گریدایه بو دابینکرنا مه زاختیین گشتی ب هه ر شیوازه کی بیت .

باج دهینه پیناسهکرن کو:

- سەپاندنەكا نەختىنەبىيە (كاش) كو دەولەت ب زورى ب سەركەسانىن جقاكى دا بى بەرامبەر دسەپىنىت ژ پىخەمەت پركرنا مەزاختىين گئىتى و ب دەستقەئىنانا وان ئارمانجىن كو ژ ناقەر ۆكا فەلسەفا سىاسىيا دەولەتى دەين .

ئارمانجين باجي:

باج همول ددهت بوّ دهستهبهر کرنا ئارمانجین جوّرا و جوّر ل دویق هزرا دارایی: أ- ئارمانجا دارایی:

نارمانجا دارایی ژ باجی ، پیکهاتیه ژ دەستەبەر کرنا دارایی بۆ پرکرنا مەزاختیین گشتی بین دەوللەتی کو یا پیدفی یه بۆ بجهئینانا ئەرکین وی ، و ئەف ئارمانجه ژ ئارمانجین کەفتین (کلاسیکی) باجی نه .

ب- ئارمانجا ئابوورى:

باج ل دویف هزرا دارییا هه قهره دهنته کرن نامراز مکی گونجای بیت ژ بوو ب دهستفه نینانا ئارمانجین ئابووری ژ به رهه فکرنی و دابه شکرنی و سهقامیگریی (ته ناهی) و گهشه کرنی.

ج- ئارمانجا جڤاكى:

باج بۆ بجهئینانا ئارمانجین جقاکی ب کاردئیت و مك دوو باره دابه شكرنا داهاتی و سامانان ، و چارهسه ركرنا كیشین بی جهین ناكنجیبوونی و گهشه پیدانا گوندان ، و در ایه تی كرنا هنده دیار دین نه هه را کی نانكو باج ب كاردئیت بن :

- دووباره دابهشکرنا داهاتان ژ پێخهمهت کێمکرنا جوداهیێ دناڨبهرا داهاتان دا .
 - ٢. بهر مف پيشقه برنا جقاكى ، ىقيريدا ب كاردهيت بۆگەشەپيدانا جقاكى .
- ٣. چارهسهر کرنا گرفتین جڤاکی وهکی کیمیا خانیان بو ناکنجیبوونی ، ب ریکا سهپاندنا باجه کا زور ل سهر ناڤاهیین ڤالا و لیبورین ژ بشکه کی یان ههمی وی باجا ل سهر که رتی وه به رهینانا خانوویه ران .

جۆرين باجي :

یاسا دانهری باجی ئانکو یاسا دانهری وان ماددین دچنهبن بابهتی (ئامانی) باجی و نهو قهبارین باجی قهدگرن ، یاسا دانهر پاشی دی وان ماددان هملبژیریت ، پیدقیه پشت ب شیواز مکی دیار کری ب گری دهت ل دیار کرنا نرخی باجی و چاوانیا خهمهلاندنا باجی ری وشیوازی و مرگرتنی و قهکولینا دیار دا خو قهدزینی ر باجی و چاوانیا بهرسینگرتن و کیم کرنا وی دیاردی

- ئامانی باجی : پیکهاتیه ژوی ماددی یان بابهتی کو باج ل سهروی دهیته سهپاندن ددممی نهودا پیکهاتیه ژ سامانی ، ئامانی باجی جوداهیا ههی دگهل ژیدهری باجی .

- ژیدهری باجی : پیکهاتیه ژوی سامانی کوب ریکاوی باج پی دهیته دان نانکو نهوا دکه قیته بن سنووری باجی قه ، بهلی (ژیدهری سهرهکیی) باجی پیکهاتییه ژ داهاتی کول دویف وی باجا سهپاندیه کی بهرده و امه دنوی بووندا پاشی ژ سامانی نوی دهیته و هرگرتن و جارو باران ژی نه گهر شیانا داهاتی کیم بوو دی ژ سهرمایه ی هیته و هرگرتن .

ب رامان دو جۆرين باجان هەنه ئانكو ميرى ب دو ريكان باجى ژ داهات و سامانى وەردگريت :

- باجا راسته و خو Direct Tax

- باجا نه راسته و خو Indirect Tax

نرخيٰ باجيٰ: The Tax Rate

نهوا ژ نامانی باجی دهیّته وهرگرتن ب نرخی باجی دهیّته دانان ، نرخی باحی پیکهاتیه ژ ریّژا باجی ل نامانی وی باجی ، نرخی باجی ب دو قوناغان دا دبوریت ، پیکهاتینه ژ نهقین ل خواری :

١-قۆناغا باجا دابەشكرى:

یاسا دانهری باجی دفی قوناغی دا بری باجی دیار دکهت ، نه قجا جوگرافیانه ل دویق پاریزگههان دابه ش دکهت ، نابوو ریانه ژی ل دویق شیانا تاکه که سین قان پاریز گههان دیار دکهت .

٢-قوناغا باجا ييڤانهي :

دقیی قوناغی دا سی جورین باجان ب خوقه دگرن و مك باجا ریزه ی ، باجا هملکیشای و باجا داکیشای .

بلجا ریز میی : نرخی ئه فی جوری نه گوهوره ، ههرچهنده بنه مایی (نامانی باجی) باج زیده و کیم دبیت .

باجا هالكيشاى : ريزا باجي زيدهدكه ل دويڤ زيدبوونا بنهمايي وي باجي . باجا داكيشاى : نرخي نهڤي جوري نزم دبيت ب زيده بوونا بنهمايي وي باجي .

خوّ لادان ژباجي و رهڤين ژباجي تاجي تاجي و مقين ژباجي

که سهر ملی سهر ملی یان مه عنه وی کو با ج دکه قیته سهر ، دقیت نه رکی سهر ملی خو ژبا ج دانی کیم بکه و پید قیه ب زوری (خورتی) بده و ل دهمی دانا باجی خو قهدد زیت له و را پشت ب هه ر ریکه کی گریدده ت داکو باجی نه ده ت.

ئەگەر ئەو ھۆكار رەوا بوون كوباجدەر خۆ ژى قەدزىت دېيرنە قى خۆلادانا باجى Tax Avoidance و ئەگەر ھاتوو ئەڭ رىكەيا رەوا نەبوو دېيرنى رەقىن (خۆ قەدزىن) ر باجى Tax Evasion .

دههمان دم دا رمقین (خوقه دزین) ژ باجی دهیته پیناسهکرن ب:

- گوه نهدانا باسایا باجی.
- نەدانا باجئي يان پاش ئێخستنا وێ بيێ چ ئەگەرەك ھەبيت .
- باجدهر پێکولێ دکهت تمامیا باجێ یان پشکهکێ نهدهت پشتی دیاربووی کو پێدڤی یه باجێ بدهت .

ر مقین ژ باجی گملمك شیّو مییّن همیین ، كو نمقه هندهك ژوانن :

- ١. پاشكەفتن (گيرۆبوون) ل قەكرنا دووسىيا باجى .
 - ۲. دان پي نهدان ب باجي
- ۳. زیده روی (مهزنکرن) ژوی بری پاری هه ژی کیم کرنی.
 - ٤ قهجاغي كرن (تهريب).
 - ه. گەندەلى .
 - ٦. قەشارتنا وان پارين كو دكەقنە بەرباجى .

ژقی چهندی دیار دبیت ره قین ژ باجی پروسهیمکا نه پهسهند و بهرفره ه و ری بهرزمکرنه ب سهر ده قین یاسایی ب ئارمانجا نهدانا وی بری کول ستویی (ژمه) باجهده ری دایه و مکی باجی .

سى: رەسم

(برمکا پارهیه کو دهزگههین دهولهتی ل بهرامیه ر پیشکیش کرنا خزمه کوزاریه کی وهردگریت) ، رهسم لدویف وی بهره پیشقه چوونا کول دارایی دهوله ی روویدای ب شیوی نهختینه ی دهیته وهرگرتن ، ب نه قی ژی نابیت رهسم ب شیوی زینده مال یان بو دهمه کی کاری لده بیمت ل شوونا (رهسم) ی بده ته دهستهه لاتین دارایی ، همروه سا رهسم بهندی دهیته نیاسین کویا ب زور یه (خورتیه) و دشیین جوداهیی ل نافیه را دو جورین سهیاندنا رهسمان بکهین :

ا-سەپاندنا ياسايى:

ئەش سەپاندنە ل دەمەكى دېيت كو تاكە كەسى ل دويڤ ياساى نەچار دكەت بۆ وەرگرتنا خزمەت گوزارييان وەكى خواندنا ب زۆرى دېيدڤى يەرەسما پەروەردەيى بددەت .

ب- سەپاندنا مەعنەوى:

ئهو رەسمهكو ل سەر خواستا كەسەكى دەپتە وەرگرتن كو داخازا خزمەت گوزاريەكى دكەت ، بۆ وەرگرتنا ئەقى خزمەت گوزاييى چ نەچاريەكا (ب زۆرى) يا ياسايى تېدانينه ، بۆ نموونه ب دەستقەئىنانا خزمەتا خواندنا زانكۆيى ، ئەو رەسم ب زۆرى دەپتە وەرگرتن ، رەسم بەرامبەرى يا داشتەكى دەپتە وەرگرتن كو حكومەت پېشكېش دكەت ، ئەڭ خزمەت گوزاييە چەند جۆرەكىن ھەيين وەكى پېكولا فەرەما نبەرەكى بۆ مۆركرنا بروانا مەكى يان گرېبە ستەكى يان لدويڤ ياسايى بۆ كەسەكى دەپتە بەخشىن وەك مۆلەتا وەرگرتنا شوفېرىي و دروست كرنا ئاقاھيان .

چوار- قەرزىن گشتى

Public Loans Borrowing

گطهك پيناسه بو قهر زكرنى ههنه دشيين بقى شيوهى بيناسه بكهين:

(گریبهسته که کو دهوله تیان نیک ژدهزگه هین گشتی ل گهل جهماو هری یان دگهل دهوله ته کا دی دا گری دده تو پهیمانی دده ت ب دانا بری وی قهرزی و مقایی وی هه تا ماوی وی قهرزی تمام دبیت ، نه قه ژی ل دویف وی قهرمانا کو ژلایی دهسته ه لاتا تاییه ت قه ده ددکه قیت).

قەرزى گشتى و گريبەست :

دههر گریبهسته کی دا دوولا یهنین ههیین دگریبهستا قهرزی ژی و مکی ههمی گریبهستان لایهنی ئیکی دموله ، یان ئیك ژ دهزگههین ویین گشتی نه ، كو قهرز وهرگره ، ولایهنی دووی (خهلک) یان دموله ته کا دبیه ، لایهنی ئیکی پهیمانی ددهت بدانا بری وی قهرزی دماوه و دممی خودا و دانا مفایی وی قهرزی هه تاماوی وی تمام دبیت ، بهلی لایهنی دی پهیمانی ددهت بو پیدانا وی قهرزی بو لایهنی ئیکی.

جوداهی ل ناقبهرا قهرزی و باجی :

قەرز و باج ھەردو ژ ئىك دو نىزىكن ، چونكى ژىدەرەكن ژ ژىدەرىن دەستھاتى گشتى ، بەلىنى د ئەقىن خوارى دا دجودانە:

١-تهرخان كرن:

ئیك ژ تابیه تمهندیین باجا كه قن (ناسایی) نه وه كو بؤ دهستهای ته رخان نه كربوو ب رامان بۆ جۆره مه زاختنه كى نه ته رخان كربوو ب به رو قاژیا قه رز كرنى دهسهاته كه بۆ مه زاختنه كا تابیه ت دهیته ته رخان كرن .

٢-بهرامبهري (مقابل):

باج سه پاندیه کی بی به رامبه ره ، به لی قه رز دبه رامبه ری وی دا مفایه کی دیار کری یی هه ی وه کی وه رگرتنا مفایی وی قه رزی ژوان که سین وی قه رزی و هرگرن .

٣-نيراده (حهز) (الارادة):

باج بتنی ئیر ادا دەولەتی لەسەر بنەمایی ھەقكاریا جقاكی دهیته دانان ، د دەمەكی دا قەرز ل سەر بنەمایی گریبهست و ریككهفتنی یه .

٤-سروشتيّ داهاتيّ :

باج دەسهاتى داويى دەولەتى يە ، بەلى قەرز دەسهاتەكى دەمكى يى دەولەتى يە لى دەمى يى دەولەتى يە لى دەمى تمام بوونا ماوى وى قەرزى ددەتەقە ، د دەمەكى دا كو باج بتنى ل دەمى وەرگرتنا وى كاريگەريى لى سەر دەسهاتى دكەت ، بەلى قەرز كاريگەريى لى سەر لايەنى دەسهاتى بۇ دجەى دكەت لى دەمى وەرگرتناوى و ، كار ژى دكەتە سەر لايەنى مەزاختنى لى دەمى دانا وى قەرزى .

جۆرىن قەرزان:

قەرز دھننه دابەش بۆ چەند جۆرەكان:

ئيْك - ل دويڤ ماوي دەمى (دريْرْ ، ناڤنجى ، كورت)

قهرزی کورت قهکیش (دوّم کورت): دبیرژنه قی قهرزی (قهرزی بهردهوام)، ماوی نهقی قهرزی بی کورته و ژیاله کی نابوورین دهولهت نهقی قهرزی بی چهند مهرومه کان دکهت: کورت ئینانا نهختینه یی (کاش): دهمکیه کو دماوی ساله کا دارایی دا روودده ت، دقی حاله تی دا دهوله ت راددبیت ب دهرکرنا سهنه دین گهنجینا گشتی. کورت ئینانا دارایی: پیکهاتیه ژ زیده بوونا مهزاختنان ل چاق دهسهاتان، لهورا دهوله ت بی چاره سهرکرنا وی راددبیت ب دهرکرنا قهرزه کی بی ماوه کی کورت ژبهر وی بارود و خی کودبازاری دا هه به، دقی حاله تی دا دهوله ت سهنه دین گهنجینا شاسایی دهرد که ت

قهرزی ناقنجی و قهرزی دریژ قهکیش: چ جوداهیه کا هویربین دناقبه را وان دا نینه ژ لایه نی دریژیا ماوی وی دشیین بیژین قهرزی ناقنجی ماوی وی ل ناقبه را ساله کی و (۵-۷) سالان دایه و هنده خاران دگه هیته (۱۰) سالان ، به لی قهرزی دریژ قه کیش (دوم دریژ) ماوی وی ژماوی قهرزی ناقنجی دریژیره و ژ وی ماوی ده رباز دبیت . هه ردم بو قان پیدفیان بکاردهیت :

- ١. بۆ پارەداركرنا پرۆژىن پىشقەچوون و گەشە پىدانا ئابوورى.
- ٢. يار هدار كرنا مهز اختنين جهنگي و يركرنا هندهك مهز اختنين بهر مقانيا نيشتماني.

دبیر نه قهرزی دمم کورت (قهرزی دممکی یان بو بکاربرنی) ، وب ههردوو قهرزین دی (نافنجی و دوم دریر) دبیر نی قهرزی همتا ههتای نانکو چهسپای .

دوو – قەرز ل دويڤ ژيندەرى (ناڤخۆ و دەرڤە) :

قهرزی نافخو : پیکهاتبیه ژوی قهرزی کو دمولهت ب ریکا دهرکرنا سهنهدان ، ژ کهسانین ناسایی یان مهعنهوی دناف وهلاتی دا وهردگریت نانکو قهرزی ژ بازاری نافخویی دهولهتی وهردگریت . دبیژنه قهرزی نافخو (قهرزی نیشتمانی) ، کو بو قان مهرهمان بکار دهین :

- رووب رووبون و پاره دارکرنا مهزاختنین جهنگی .
- ۲. پاره دارکرنا پروِژین نونیژهن کرنی و ناقاکرنا وان دهزگههین کو بهرکارهساتین سروشتی یان چهنگی کهفتین.
 - ٣. كيم كرنا گرانيا قەرزى گشتيى دەرقە ل سەرملى دەولەتى .

قەرزى دەرقە: بىكھاتىيە ژوان قەرزان كو دەولەت ژ كەسانىن ئاسايى يان دەولەتىن دى وەرگرىت ، ئەو سەنەدە ۋى ل بازارى دارايى دەرقە دەيتە دەركرن .

گر پیهستا قهر زی دهر قه ژبهر:

- دەمئ پاشەو كەوتىن نافخۇ (خۆمالى) ئانكو سەرمايى نافخۇ نەشىت پرۇرىن بەرھەم ئىنانى دا بمەزرىنىت.
- ۲. دەمئ دەسهاتىن دەولەتى ژ پارى بىانى نەشىيا چارسەرەيا ھەقسەنگىيا ترازيا
 يارەدانى بكەت.

سی - ل دویش سهربهرستیا قهرزدانی (ب حهز و قیان ، ب زوری) بنهمایی حهز و نارهزوومهندیی ب جوداهیه کا بنهرهت ل ناقبهرا باج و قهرزی دهیته هژمارتن. چونکی دبنیات دا پهنابرنا بهر قهرزی نارهزوومهندانهیه ، دمولهت ب نهچاری پهنایی دبهته بهر قهرزی ب زوری .

اقهرزی ئارهزوومهندانه: نهو قهرزه کو دهولهت بری وی و مهرجین مفای وماوی دانا وی ئاشکرا دکهت نه فجا سهربهستین دده ته خهلکی کوب حهز و ئارهزوویا خو قهرزی بدهت یان نهدهت.

۲- قەرزى ب زۇرى: ئەو قەرزە كو دەولەت لدويڤ وى دەسهەلاتا كو ھەى ب زۆرى ژخلكى وەردگريت بى رازىيوونا كەسان ، ئانكو خەلكى نەچار دكەت بۆ قەرزدانى.

رۆلىٰ ژېدەرين داھاتى :

ئيك : رۆنى ل وەلاتين تازە بيگەھشتى :

پیدهٔ یه ل سهر رامیاریا دارای گرنگیا روّلی باجی دیاربکه ، پیدهٔ یه باج سنوره کی بو بکاربرنی و پیکئینانا پاشهکهوتی و هاندنا و هبهر هینانا تایبه و پاراستنا پیشهسازیا نیشتمانی بکه .

ههروهسا دهولهت دشیت ل هنده پروّژین و مبهرهینانی ببوریت ، ب مهروه هاندانا وان ، کو دهولهت ب کارهکی پیدهی و گرنگ دزانیت دبیافی گهشهپیدانا نابووری دا نه و باجا ل سهر داهاتی سهپاندی و هرنهگریت نانکو ل رهسمی گومرکیین سهروان شمهکان ببوریت، رهسمین گومرکی پیشهساز بین نشتمانیین نوی هاتینه دا مهزراندن Infant Industry دپاریزیت ل بهرامبهر کهل و پهلین پیشهسازیین بیانی نهه ری بازاری نافخی بهرفره هدکهت

ل بهرسینگی پیشهسازیا نیشتمانی (ههر چهنده ریکخراوا بازرگانیا جیهانی دژایهتیا یاراستنی دکهت)

دوو – شوینوارین ئابووری یین قهرزین گشتی :

- ۱. قەرزين گشتى دېنه نەگەرى دووبارە دابەشكرنا داھاتى نەتەوەيى ل ناڤبەرا بكاربرنى و پاشە كەوتكرنى كو دېەر ژەوەندىا پاشە كەوتكرنى دايە چونكى وان كەسان ھان ددەن كو پاشە كەوتين خۆيين بچووك پاشەكەرت بكەن.
- ۲. نهو قهرزین کو بانك ددهنه دهولهتنی ریژا قهباری نهختینهیی دهیته بكارئینان زیده دکهت ، نهقه رش شوینواری) هه لاوسانیا خراب ل وه لاتین تازه پیگههشتی لی دیار دکهت ههروهسا ل وان وه لاتان ژی کول باری کارئیخستنا تمام دانه .
- قەرزين گشتى كاريگەريەكا گرنگ ل سەر ئاستى داھاتى نەتەويى دېيت (چ ل
 حالەتى بكارئىخستنا تمام دابن يان نه) و ل سەر سروشتى مەزاختنين گشتى كو
 ئەق قەرزە بو قەكريە .
- ٤. بهرفره هبوونا قهرزین گشتی کاردکهته سهر گهشهکرنا بازاری نهختینهی و دارایی و گهشهکرنا ئهوی بازاری ژی هۆکارهکی گرنگ و سهرهکییه ژ هۆکارین گهشهیپدانا ئابووری ، ریکا ئابووری بازاری دا .

پینج : کاریگهریین ئابووری یین پاری نوی دهرگری :

 خسته روویا نه قان شمه کان ژی ل ناستی قی زیده هیا بکاربرنی نینه ، نه قه ژی و هدکه ت نرخ به ره ف بلندبوونی بچن و هیزا کرینا دراقی به ره ف نزمبوونی بچیت و نه قه ژی دبیته نه گه ری :

- ١. بلندبوونا تيچوونا بهرههم ئيناني .
- ٢. بلندبوونا نرخي هنار ديان و پهيدا بوونا ئاستهگان ل بهرامبهري وي .
 - ٣. هاتنا خوارئ يابهايي دراڤي ژ دهرڤه.
 - ٤. بلندبوونا نرخي ئيناند يان و زيان گههاندن ب ترازيا پارهداني .

و بۆ ھندى وەلاتىن تازە پىگەھشىتى مفاى ژ پارى نوى دەركىرى وەربگىرن بۆ پارە داركىرنا گەشە پىدانا ئابوورى ، دقىيت دو مەرجىن سەرەكى ھەبىن :

نیّك: پاری نوی دەركری دقیّت بو وەبەر هینانی بهیّته تەرخان كرن هاتا كو (شمهكیّن) بكارئینه كی بهرههم بینیت ، ب وی مهرجی نابیت ماوی دەستییّكرن ب بهرهم ئینانی دریر بیت .

دوو : پارێ نوی دهرکری دڤێت ب برێ بچووك و ل نێك و دو نزيك نهبيت .

رامانا ئەقى چەندى ژى ئەرە وەلاتىن تازە پى گەھئىتى نەشىن ب شىيوەكى بەرفرەھ پارى نوى دەربكەن بۆ گەشە پىدانا ئابوورى ، چونكى پەنا برن بۆ وى كارى مەتر سىيەكا مەزن ل دويق دايە .

چوار : بودجا گشتی Public Budget

بودجا گشتی Public Budget رمنگ قهدانا فهلسهفا نابووریا ههر سستهمکنی رامیارییه بودجا گشتی مل ب مل دگهل پیشکهفتنا دهولهتنی و هزرا نابووری پیشکهفتی یه . بودجا گشتی دهیته بیناسهکرن :

* بودجا گشتی (به نمه که نامه که بق خه ملاندنا مه زاختنین ده وله تی و ده سهاتین وی بق ماده کی دیار کری کو نه و ماوه رای گه نه که جاران سانه که ، خه ملاندنا بودجه ی رق دبن رقناهیا فه نسه فا ده سته ه لاتی دا بیت).

بودجه ههر بتنی نامرازهکی دارایی نینه ، بهلکو نامرازهکه دهوله ت ژ نیخهمه ت ب دستقه نینانا نارمانجین خو بین رامیاری ، دارایی بکاردئینیت کو ژ بیخهمه سهقامگیریا نابووری و گهشه پیدانا نابووری بکاردئینین هه تا کو پاشه کهوتی ریکبیخیت و بکار برنی ناراسته بکه و شیانا تاکه کهسی و حه ز و ناره زوویا وی بو کاری بلند بکه ت .

بودجا گشی ل سهر دو پیگههان راوهستیایه ، پیکهاتینه ژ:

اخهملاندن : خهملاندنا بری هر مارا چاقه ری کری کو ل ههمی ژیده ران ب دهست دکه قیت و ههروه ساله کری داهاتی دا کو (ئیک ساله)

٢-ريدانا دەسههلاتا ياسا دانانى: يان ئەوا ريك پى ھاتيە دان بۆ ياسا دانانى ئانكو ژلايى دەسههلاتا ياسا دانانى قە ئەوارىك پى ھاتيە دان بودجا گشتى پەسەندېكات.

ريسايين گشتيين بودجا گشتى:

پیدقیه ددهمی نامادهکرنا بودجا گشتی دا ، چهند ریسا یهکین گشتی بهرچاف بکهین کو دیاسایا زانستی داراییی گشتی دا ههنه ، ریسا نهقهنه :

١-ريسايا ئيكبوونيّ :

پیدفیه ئیك بودجه بهیته دانان و دفی بودجی دا ههمی مهزاختنین دهولهتی و ریکین پاره داركرنا وی تیدابیت ب رامان دهولهتی ئیك بودجاگشتی ههبیت ههتا ب ساناهی پلانا داراییا دهولهتی (ب چاف سهحكرنهكی بهینه زانین) چونكی بودجهیین زور كاری نیشاندانا بنهمایین وی بودجی ب شیوهكی روون دیار ناكهت و هرمارتنا وی تیكهل دبیت .

٢-گشتگيريا بودجهي :

ئەف رىسايە ل سەر ئەقى بىنەماى راوەستىا يە كو شىوازى بودجا پوخت ناھىتە پەيرەوكرن ، ئانكو برين ل ناقبەرا مەزاختن و دەسھاتىن گشتى نەھىتەكرن . ب رامان ھەمى مەزاختن و ھەمى دەسھات ژى بى ژى دەركرنى بەينە نقىسىن. ئەقەژى چالاكىا دەسھەلاتا گشتى وەكى خۆ دەردئىخىت و دەسھەلاتا ياسا دانانى ژى دشىت چاقدىريا بجھئىنانا ئەقى بودجى بكەت .

٣-ريسايا تهرخان نهكرني:

نه ق ریسایه پیکهاتیه ر وی چهندی کو نابیت دهسهاته کی دیار کری بو مه زاختنه کا دیار کری بو مه زاختنه کا دیار کری به یته ته رخان کرن ، به لکو تمامیا ده سهاتان ل لایه کی ده ینه کوم کرن و د به رامبه ر دا ل لایه کی دی ههمی مه زاختن ده ینه دیار کرن ، کوههمی مه زاختنین تاییه ت به سالا دارایی قه قه دگریت .

٤-سالانهيا بودجيّ:

رامان ئەوماوھيە كو بودجە ب بخۆقە دگريت پٽكھاتيە ژ سالەكئى ، نابيت مەرج به به نابيت مەرج به نابيت مەرج به نابيت دەس دگەل سالا زايننى بيت ، بەلكو ئەو سال ل دويق باردوخنى ھەر دەولەتەكئى دهنته دەستنيشان كرن ، ئەوا دهنته تنبينى كرن ل دەستېنكا سالا دارايى ل ناقبەرا دەولەتەكئى و دەولەتەكا دى و ل دويق سنستەمئى ياسادانانى وكارگېريا وى جوداهيا هەيى .

٥- هەقسەنگيا بودجىٰ :

مهرمم ژ هه قسه نگ بوونا بودجاگشتی نهوه کو نابیت ده سهاتین گشتی ژ مهزاختنین گشتی زیده تربن و بهروقاژی ، ب رامان وی ده می بودجه هه قسه نگ دبیت ده می ده ده می ده مهزاختن یه کسان بن ، نه گهر دباره کی دا ده سهات ژ مهزاختنان زیده تر بوون نهودی سهر ریزیی نینته گوری دده می نه هه قسه نگیی دا کو مهزاختن ژ ده سهاتان زیده تر بوون نه و دی کورت نینانی (عجز) نینته گوری (پهیداکهن) دقی بارو دوخی داژی ده وله ته نه جاره په نایی بو قهرزین ناقخو و ده رقه ببه ت بو هندی نه وی کورت نینانی چاره سهر بکه ت ، دبیتن یه ده کین خو بکاربینیت نانکو په نایی بو ریکه کا دی وه کی (ده رکرنا پاری نوی) ببه ت .

ريْكخستنا بودجيّ :

بودجه ب قوناغین جودا جودا داد بوریت همتا کو دگههیته داوییا سالا دارایی کو ل دویق پلانه کا خهملاندییه ، پاشتر دانوستاندن ل سهر ههمی وان کاروباران دهییته کرن کو پیدقی یه ل ماوی سالا دارایی ناماده یی بو هاتبیته کرن ب دستقه بینین ، به گشتی بودجه د قان قوناغان دا دبوریت : (قوناغا ناماده کرن و خوساز دانی ، قوناغا هملسه نگاندن و پهسهند کرنی ، قوناغا بجهئینانی ، قوناغا چاقدیری و پیداچوونی) .

١-قَوْنَاعًا نَامَادُهُكُرِنَيْ وَ خَوْسَارُدَانَيْ (الْأَعْدَادُ وَالتَّحْضِيرِ) :

ئامادهکرن و ساز کرنا بودجاگشتی د ستویی دهسهه لاتا بجهئینانی دایه ، دفی قوناغی دا پیدفی یه دهسهاتین گشتیین پیشبینی کری و مهزاختنین گشتیین پیشبینی کری. بو ماوی سالا داراییا داهاتی بهینه دیاکرن.

زۆر بهانه بۆ ئەقى كارى ھەنە:

- أ. ب دەستقە ئىنانا ئارمانجىن ئابوورى و جقاكى د ستويى حكومەتى دايە ، كو ئەقەرى پىدقى ب سازكرنا پرۆگرام و رامياريەكا گونجاى ھەيە بۆ ب دەستقەئىنانا قان ئارما نجان ، و بۆ بجھئىنانا ئەقان پرۆگرام و راميارى و ئەركىن سەرى پىدقى ب پارە داركرنا پىدقى (فەر) ھەيە بو سەر كەفتنا وى كارى .
- ب. حکومه تی نامیر و شیانین هونه ری و ب ریقه برنا بهیز هه نه بو دیار کرنا شیانا که رت و ته خان دهه گرتنا گرانیا دار اییدا و نه قه ژی وه دکه ت ژیده رین ده سهاتی دیار بکه ت .
- ج. حکومهت دشیّت پیدقییّن چقاکی بزانیت لهورا کاری نامادهکاریی ب ستوّیی خو قهدگریت و نامادهکرنا خهملاندنی کو ژ بچووکترین (کیّم دهسههلات ترین)

دەزگەھىن حكومەتى دەست پىدەكەت ، كو دقىت پابەندىيت ب مەزاختنىن گشتى قە و بىشىينىنى بۆ دەسھاتىن خەملاندى بكەت د ماوى سالا دارايىدا پىدقى يە دنامادەكرنا بودجى دا .

٢-قۆناغا ھەلسەنگاندن و يەسەندكرنى: (رئ ييدان):

پشتی ئامادهکرنا پرۆژئ بودجاگشتی ، چقاتا وهزیران وی پرۆژهی دی دانیته بهردهم دهسهلاتا یاسا دانانی ، کو ئهوژی راددبیت ب هناردنا وی بو لیژنا دارایی ب مهرهما ههلسهنگاندنا وی کوژ چهند ئهندامهکین پهرلهمانی پیکهاتیه ، کو ئهوژی پیشنیارین خو بو دهسههلاتا یاسادانانی بلند دکهن بو پهسهندکرنا وی بودجی ، پاشی پیشنیار ل سهر پشك و بودجی ب تمامی دهینهکرن بو هندی ببیته یاسایه ، بقی چهندی ژی ری بو وی بودجی دهینه دان ژبو بجهنینانا وی .

٣-قوناغا بجهيناني

مهرمم ژنی رابوون ب کومکرنا دهسهاتین گشتی و مهزاختنا وان کا چاوا دبووجا پهسهندکری دا هاتیه ، سهبارهت ب دهسهاتان قه ههمی دهزگههین حکومهتی دهسهاتین خو دی کوم کهت و مافی دهولهتی ژوی دهسهاتی دی دیارکهت . قوناغا داویی ژی پیکهاتیه ژنی بجهئینانا مهزاختنین گشتی کو برنی وی پارهی دمهزیخیت .

٤-قۆناغا چاڤديٽرييّ و ييداچوونيّ

پشتی کو بودجاگشتی دهینه نامادهکرن و دهینه پهسهندکرن و دهست بجهئینانا وی دهست پیدکهت نه فجا دی چینه قوناغا چافدیری کرنی ل سهر بجهئینانا وی بو پشت راست بوون ژ باشیا ب ریقه چوونا دارایی گشتی و خرابی و باشیین وی و خهملاندنا بودجی و چ ژی ب دهستقه هاتیه.

لايەنين چاقديرى كرنا دارايى زورن :

١-چاڤدێريا يێۺ وهخت :

چاقدیْری بهردهم مهزاختنی رامان ژی ریک نهدان ب چ جوره مهزاخته کی ، مهزاختن بتنی پشتی ب دهستقه سینانا بریاره کی ژ لایه نین پهیوه ندی دار ل دهوله تی کو چاقدیریا مهزاختنان دکه ت

٢-چاڤديّريا پاشتر ، يان سەردەميانە (ھەڤچەرخ)

نه ف چافدیریه پشتی تمام بوونا سالا داریی دهست پیدکه و پشتی دهرئیخستنا حسابا داویی دهست پیدکه . کو چافدیریه لهسه و مهزاختن و دهسهاتین گشتی (باج و رهسم) هه تا پشت راست بیت ژ هندی کو لایه نی ب ریفهبرنی کارین خو ب باشی ب ریفهبریه و ههروهسا نه وا ب دهستفه نینای بو گهنجینا ده وله تی یه .

٣-چاڤديٽريا كارگيٽري (خوّيهتي):

ئه چاقدیریه کو دهسهه لاتا بجهنینانی ل سهر کارین خو دکهت ، له و را دبیژنی چاقدیریا (خو یه تی) کو چاقدیریا پیش و مخته یان پاش و مختی یه دمه زاختنی دایان کوم کرنا هه ردوو یان .

٤-چاڤديٽريا ياسا دانانيّ : (پهرلهمان)

رۆلى دەزگەھىن ياسا دانانى بىنى پەسەندكرنا بودجاگشتى نىنە ، بەلكو چاقدىريا بجھئىنانا وى ژى دكەت بۆ ھندى دداو يىدا بزانىت ھەتا چەندى دەسھەلاتا بجھئىنانى يا پابەندبوو ب وى برى پارەى يى كو دبوجى دا ھاتىيە دانان ، ئەو ب خۆ دراستىدا چاقدىرى كرن كارى دەسھەلاتا ياسا داناتى يە ، كو وەكى چاقدىرەكى تەماشەي كارىن دەسھەلاتا بجھنىنانى دكەت .

٥-چاڤديريا بي لايهن:

پرانیا وهلاتان ب دانانا سیسته کی چافدیریی پراددبن بو بجهئینانا بودجی ، نهوا نهف ده زگههه ژی دکهن بارودو خه کی دهستووریی تاییه ت یی ههی ، نه ف ده زگههه سهر ب خونه و سهر ب دهسهه لاتا حکومه تی فه نین ، نه ف سهر ب خویه ژی وه دکه ت کو چافدیری کرنا وی باشتر و گرنکتر بیت ژ چافدیریا کارگیری و یاسا دانانی ، چونکی دهسته یه کین سهر ب خونه و چ جوره گفا شتنه که سهر وان نینه و نا که فنه بن کاریگه ریا که سان و دهسته کو لایه نین دی تربو فه شارتن و به رزه کرنا زانیاریان ، بو نموونه : دادگه ها ژمیریاری ل فره نسا و نیتالیا و به لجیکا و چافدیریا ژمیریاریا گشتی ل ئینگلترا .

پرسیارین پشکا پینجی

- ١- ئەقىن ل خوارى يىناسە بكه .
- زانستی دارایی گشتی ، مهزاختنین گشتی ، دهسهاتین گشتی ، باج ، نامانی باجی ، ژیدهری باجی ، نرخی باجی ، خولادان ژ باجی ، رهسم ، قهرزین گشتی ، بودجا گشتی ، چاقدیر یا کارگیری .
- ۲- دەولەتا زيرمأن د دوملەتى دا چ دگەھىنىت ؟ زانا يان چاوا گاز يا ئەڭى خوا ندنگەھى
 كريە ؟
 - ٣- هه فبه نديا زانستى دارايى كشتى دكه ل زانستين دى چاوايه ؟

(ئابوورى ، راميارى ، ياسا ، ئامار)

- ٤- گرنگيا زانستن داراين گشتي دنابووري دا چي يه ؟
 - ٥- به حسى تايبهت مهنديين داريي كشتى بكه .
- ٦- به حسى جوداهيا ل نافبه را دارايي گشتى و دارايي تاببه بكه ؟
 - ٧- ئەركىن دارايى گشتى بكورتى بەحسى بكه .
- ۸- چاوا رامیاریا دارایی کاریگهری هایه ل ساهر ریژا پاشهکهوتی ؟
 - ٩- به حسى پيدڤيين گشتى بكه .
- ١٠ بو حوكم دان ل سهر شمه كه كى كو تايبه ته يان گشتى يه چ جوره بيقه ره بكاردهيت .
- ۱۱- پیقهرین دیارکرنا سروشتی پیدفیین گشتی ؟ دگهل به حسی ههرنیک ر وان پیقهران بکه .
 - ١٢- مەرجين مەزاختنين كشتى چنه ؟
 - ۱۳- ريسايين مهزاختنين گشتي پژميره و بهحسي وان بكه .
- ١٤- به حسى دابه شكرنا مه زاختنين كشتى بكه دكه ل كورته به حسه ك بق هه رئيك روان .
 - ٥١- به حسى هۆكارىن راستەقىنەيىن زىدەبوونا مەزاختنىن گشتى بكه .
 - ١٦- به حسى جوره دسىهاتين كشتى بكه .
 - ١٧- مولكين دەولەتى بۆ چەند يشكان دابەش دبيت .
 - ۱۸ جۆرين دەسهاتى دمولكين دەولەتى دا چنه ؟

- ١٩- مهر دمين باجي چنه ؟ به حسي ههر ئيك ژوان بكه .
 - ٠ ٢ رۆلى باجى چىيە وىك ئامرازىكى دارايى ؟
 - ٢١- جۆرين باجى برميره ؟ به حسى ئىك ژوان بكه .
- ٢٢- قوناغين كو نرخى باجى تيدا دبوريت برميره ؟ دكه دياركرنا شيوين وي .
- ٢٣- بۆچى خۆلادان ژ باجى ياسايە ؟ ب شىومكى دى ئەوبنەما چنە بۆ حوكمدانا خۆلادانى ژ باجى ؟
 - ٢٠- شَيْوِيْن رهْيِن رُ باجِي برُميْره ڇاوا دشيين رهين رُ باجي پيڤاڻه بکهين ؟
 - ٥٧- جۆرين (رسم) ى برميره و بهحسى جۆرمكى ر جۆرين وى بكه .
 - ٢٦- كەنگى دەولەت پەنايى بۇ قەرزى گشتى دېەت .
 - ۲۷- چاوا دەولەت قەرزى دەردكەت .
 - ۲۸- جۆرین قەرزى برمیره و دگال بەحسى كرنەكا كورت بۆ ھەر ئىك ژوان .
 - ٢٩- به حسى رۆلى باجى ل دەولەتىن تازە بىگەھشىتى بكه .
 - ٣٠- به حسى كاريكه ريا ئابوورى يا قهرزى كشتى بكه
 - ٣١- به حسى رۆلى قەرزى گشتى ل وەلاتىن تاز ھىنگەھشتى بكه .
 - ٣٢- به حسى كاريگه ريين ئابووريين پارى نوى دەركرى بكه .
 - ٣٣- به حسى وان بنهمايان كو بودجي گشتى بشتى يى گريدده بكه .
 - ٣٤- ريسايين بودجا گشتى بژميره و بهحسى وان بكه .
 - ٣٥- بق ريْكخستنا بودجا گشتى چەند قوناغەك ھەنە بەحسى وان قوناغان بكه .
 - ٣٦- به حسى جورين چاقديريي يكه ، به حسى هه رئيك ژوان ب كورتى بكه .

ژیدهرین یشکا یینجی

- د. حامد عبدالمجید در از ، مبادئ المالیة العامة ، مرکز الاسکندریة للکتاب ، الاسکندریة ،
- ٢. د. طاهر الجنابي ، دراسات في المالية ، الجامعة المستنصرية ، مطابع التعليم العالي ، بغداد ،
 ١٩٩٠.
- ٣. د. عادل فليح العلي ، المالية والتشريع المالى والضريبي ، الطبعة الاولى ، دار الحامد للنشر والتوزيع ، عمان، ٢٠٠٣.
- ٤. د. عادل فليح العلي و طلال محمود كداوي ، اقتصاديات المالية العامة : المقدمة في المالية العامة و النفقات العامة ، الكتاب الاول ، جامعة الموصل ، دار الكتب للطباعة و النشر ، الموصل ، ١٩٨٨ .
- د. اقتصادیات المامة: الایر ادات العامة و الموازنة العامة للدولة ، الكتاب الثاني ، جامعة الموصل ، دار الكتب للططباعة و النشر ، الموصل ، ۱۹۸۹ .
- ٦. د. عبدالهادي النجار ، اقتصادیات النشاط الحکومي : المبادئ النظریة العامة و تطبیقات من دولة الکویت ، مطبیو عات جامعة الکویت ، ۱۹۸۲ .
- ٧. د. علي محمد خليل و د. سليمان احمد اللوزي ، المالية العامة ، دار زهران ، عمان ، ١٩٩٩ .
- ٨. د. محمد سلمان محمد برواري ، ضريبة العقار و دورها في تمويل الموزانة العامة في اقليم
 كوردستان العراق للمدة ١٩٩٣-٢٠٠٢ ، اطروحة دكتوراة غير منشورة ، جامعة صلاح الدين،
 اربيل ، ٢٠٠٤ .
- ٩. د. محمود حسين الوادي و د. زكريا احمد عزام ، مبادئ المالية العامة ، الطبعة الاولى ، دار المسيرة ، عمان ، ٢٠٠٧ .
- ١٠. د. هشام محمد صفوت العمري ، اقتصاديات المالية والسياسة المالية ، الجز الاول ، الطبعة الثانية ، جامعة بغداد ، مطبعة التعليم العالى ، بغداد ، ١٩٨٨ .
- ١١. هشام محمد صفوت العفري ، اقتصاديات المالية العامة والسياسة المالية ، الجز و الثاني ، الطبعة الثانية ، جامعة بغداد ، مطبعة التعليم العالى ، بغداد ، ١٩٨٨ .
 - ۱۲. د. Edito Creps ، التامين و التخطيط و التنظيم ، موسوعة عالم التجارة ، بيروت ١٩٩٩.

يشكا شهشي

ريكخرا وين ئابووريين نيڤ دەولەتى

INTER NATIONL ECONOMIC ORGANNIZATIONS

ریکخراوین ئابووری چوارچو قهکه دەولهتین جیهانی دسنووری قی چوارچوقهی دا ههقبهندیین ئابووری دگری ددهن و ههمی دەولهت پشکداریی تیدا دکهن.

ریکخراوین ئابووربین نیف دەولەتی ژویری سەرھلدا . ب مەرەما ھاریکاریا ھەڤیشك یا دەولەتان ھەتا بشین ب وی ریکی مفایی ھەڤبشك بۆ وان ھەمیان ب ریکا چارەسەركرنا كیشەو گرفتین سەرەكبین ئابووری بدەستقە بینن .

دو جورین ریکخراوین نابووری همنه و نها ل دههرین جورا جورین جیهانی دکار دانه و نههنه:

١-رێػڂراوێڹ ئابووريێڹ نيڤ دەولەتى:

٢-ريْكخراويْن ئابوورييْن ھەريْمى :

ریکخراوین ئابووریین نیش دمولهتی (پیکهاتینه ژوان کهله کومان یا کورگریدانا هر ماره کا دهولهتان کو سیسته می نابووریی وان جورا جوره و نهندامن دوی ریکخراوی دا و پله و پایه و باری نابووریی وان ژی یی جودا و ههمه جوره و وهلاتین نهندام هنده بنهما و بهلگهنامه دناقبه را وان دا ههنه و پیدفی یه کاری پی بکهن و ژی نهده رکهفن ب مهرهما هاریکاریی و هه کومهکی بو ب دهستفه نیانا نارمانج و مفایی ههرشیک ، ههر ریکخرا و مک ژی وان ریکخراوان بسیوره شاره زانه دچاره سهرکرنا گرفتین ژ گرفتین نابووریین دنافه را دهولهتان دا)

ل خواری ژی هنده گ ژوان ریکخراوین نابووریین نیف دموله تی کو نه قرو دکاری دانه دئیخینه به رچاف:

ئينك - سندوقا دارڤيّ نيڤ دەولەتى

نه مندوقه پشتی کومبوونا سالا ۱۹۶۶ ل ده قهرا برتون وودز ل نهمریکا ب رازیبوونا ۳۰ وهلاتان هاته دامهزاراندن ول سالا ۱۹۶۷ دهست ب کارین خو کر و نارمانجین سهره کبین دامهزاراندنا وی بیکهاتینه ژ:

- أ. ب دەستقەئىنانا سەقامگىريا نرخى دراقان ل بازارين داراق گوھۆرىنا بيانى .
- ب. هاریکاریا و هلاتین نهندام بو چارسه رکرنا نهههشسه گی ترازیا پارهدانا وان . بو ب دهسقهٔ بینانا قان نارمانجان چهند پی رابوون ژلایی وی سندوقی قه و هرگرتینه ژقان ژی :
- دیارکرنا نرخی دراف گوهورینی بو دارفی وهلاتین ئهندام ل بهرامبهر زیری یان دولاری و سندوق ریکی ب وهلاتین ئهندام ددهت نرخی پاری خو ههشسهنگ بکان ب وی مهرجی ژ ۱٪ ی نرخی بنیاتی پتر نهبیت ، ب بی دهست تیوهردانا سندوقی ، بهلی ئهگهر ژقی ریژی پتر بووب رازیبوونا سندوقی دبیت .
- ۲. بریاردان ل سهر بنهمایی ئازادیی ل گوهورینا دراقی بیانی ل ناف دهولهنین
 ئهندام و پیدفیه دهولهت چ جوره ئاستهنگه کی ل سهرفان کارو چالاکیان نهدانیت:
 - چاقديري كرنا دراقي بياني .
 - سيستهمي چهند جاري يئي نرخي دراڤ گوهۆريني.
 - ریکهفتنا پیدانا دوو قؤلی .

- رابوون ب راویر کرنا سالانه دگل دمولهتین نهندام بو هندی بهیته زانین نهو رامیایا نابوورییا پهیرمو دکهت دگل نارمانجین بنه رمتیین وی سندوقی دگونجن.
- ٤. پێشكێشكرنا ئاسانكاربێن دارايى ل دەرامەتێن وێ سندۆقێ بۆ چارەسەكرنا نەھەڤسنگيا نەچاڤەرێ كرى يا تڕازيا پارەدانێ ب مەرجەكى ئەگەرێن دروست بووناوێ ژدەرڤەى حەز و ڤيانا دەولەتێ بن .
 - سندۆق راوێژکاریا هونهری پێشکێشی دمولمتێن ئهندام دکهت.

ريكخستنا سندوقا دراقي نيڤ دمولهتي:

سندوق راددبیت ب ریّکخستنا ئه وا دبیّر نیّ (پشك یان به ش) پشك ئه و بریّ دهر امهتیّ داراییه کو ده وله تیّن ئهندام بو پشکدار بوون ل سندوّقی دهیّته دانان ، و کوما وان پشکین ده ولهتیّن ئهندام کو پشکداریی پی ده کهن ئه چهند تشته کان بو دیار دکهت .

- 1. مافي دهنگداني دفيت ل سهروان بريارين كوژلايي سندوقي قه دهر دكهڤن .
 - ٢. سروشت و قعباري وان ئاسانكاريين دارايي كو دشين ب دستقعينين.
- ٣. پشكى (بهشنى) ههر وهلاتهكى ل سهر چهند پیڤهران دهێته دیاركرن ، ژ ههمیا
 گرنگتر :
 - أ. سەرجەمئى داھاتئى نەتەومىيى.
 - ب. يەدەكى نەختىنەيى ر دراڤىن سەرەكىين جيهانى .
 - ج. قەبارى ئىنانديان .
 - د. بارگو هۆرىن ژ داهاتى هناردى .
 - ه ریزا هناردنی د داهاتی نامهوهی دا .

ئه و ریسایین کو به ری سالا ۱۹۷۱ همبوون قیابا هه ر ده وله ته کی ۲۰٪ ژپشکا خو ب شیوی زیری ۷۰٪ ژی ب پاری نیشتمانیی وه لاتی خو بده ت ، به لی نه گه ر وه لاته کی شیوی زیری نمبوو بو دانا پشکاخو دی سندوق بتنی ۱۰٪ی ب زیری یان دو لاری ژی وه ردگریت ، نه وا دمینیت ب پاری نیشتمانی دده ت ، نه و بری پاره ی بین وه لاتین نه ندام یان ل سندوقا در اقی نیف ده وله تی ده ینه دانان یان ل قان چوار بانکین کو هاتینه دیار کرن نه و ژی :

- بانكا يەدەكى فيدرالى ل نيۆيۆرك
 - بانكا ئىنگلترا
 - بانکا فر منسا
- بانكا يەدەكى فيدرالى ل هندستانى .

ل سالا ۱۹۷۰ پشکداری کرنا ب زیری ل پشکا دەولاتان هاته ژناڤبرن و بوو ب دراڤی نیشتمانی ، دەولەتان سەنەدین گەنجینا خو ل سندوٚقی دادنان کو بو پیکگو هورینی بکارنهدهات و سندوٚق ژبهر ههر هوکارهکی پیدقی ب وان دراڤانه لهو را بهابو ددانا . سندوٚقی مافیی ههی کو ههر پینج سالان جارهکی نهگهر پیدڤی بوو پیداچوونی ب بهایی پشکا نهندامین خو بکهت و راست بکهته و ب شیوهکی گشتی سهرجهم پشکین پشتی راستقهکرنا ژماره ههشت ل داویا سالین ههشتیبان بین سهدی بیستی گههشته نیزیکی (۹۰) ملیار یهکان ژمافی راکیشانا تاییهت (SDR) لدویڤ گرنگیا وهلاتان هاتنه دابهش کرن .

ژبهر کو سندوّق یابویه دهسهه لاته کا نابووری کو گرنگیه کا مهزن دنابووری جیهانی دا همیه ول دهمی نهو سهریه رشتیا بجهئینانا به رنامی راست کرنا نابووری دکه ت ل وهلاتین تازمینگه هشتی ده ینته پهیره کرن .

ريقهبرنا سندوقي:

سندوّق ب ریکا کومه کا دهزگه هان دهیته ریقهبرن کو ژ ئه قان بیک دهیت:

- جڤاتا پارێزگەران .
- ٢. جقاتا كارگيريا سندوقي.
 - ٣. رێڤەبەرێ گشتى.

دوو - بانكا نيڤ دەولەتى :

ب دویهم ده زگه هی نیف ده وله تی دهینته دانان کول دویف ریککه فتناما بریتون و و دز هاتیه دامه زراندن . ئارمانجا سهره کی ژ دامه زارندنا نه فی بانکی پیکهاتیه ژ :

۱. دوباره ئافه دانکرنا نه و ده فه رین کو شه ری جیهانیی دویی کافل و ویران کرین .

۲. پیشکیش کرنا قه رزان بو وه لاتین تازه پیگه هشتی .

بانکا نیف دەوللەتى قەرزین دریژ قەکیش (دۆم دریژ) ددەت ژبوو ب دەستقەئینانا ئارمانجین خۆ و پرانیا ئەو دەوللەتین مفا ژ بانکا نیف دەوللەتى وەرگرتى وەلاتین ئەورۆپا رۆژئاقانە ، كول دویف (پرۆژئ مارشال (۱))دووباره ھاتینه ئاقەدانكرن، بانکا نیف دەوللەتى بتنی قەرزان ددەتە دەوللەتین خۆیین ئەندام و دشیت قەرزان بدەتە كومپانیا و دەزگەھین تابیلەت ژی ئەوژی ب گرینتی وەرگرتن ژ حكومهتین وان وەلاتان كو چاقدیریا وان كومپانیا و دەزگەھا دكەن .

بانكى ب شيوهكى فهرمى ل سالا ١٩٤٦ ز دەست ب كارين خوكر و پيدقى يه ل سهر وان دەولهتين داخوازا قهرزان ژ بانكانيڤ دەولهتى دكەن ، ئەندام بن د سندوقا دراڤى نيڤ دەولهتى دا زيدەبارى ئەندامهتيا وان و بانكى دا و ئەگەر دەولهتەكى خوژ وى سندوڤى قەكيشا ئەو دى دئەنجامدا ئەندامهتيا خوژ بانكانيڤ دەولهتى ژ دەست دەت.

⁽۱) نعو پرۆژە بوو كو (جۆرج مارشاڭ) وەزىرىن دەرقەينى و يلايەتتىن نىكگرتىيىن ئەمرىكى پىئىتى شەرى جىيھاتىيى دويىن راگەھاتدى ئەوژى ب دانا قەرزو ھارىكارىيا و كومەكان بۇ وەلاتتىن ئەورۇپا روژئاقا ژبوو دوبارە ئاقادانكرنا ويرانكارىيىن شەرى جىيھاتىيى دويىنى .

كارگيريا بانكي:

١-جڤاتا ياريزگهران:

بانك ژلاین چڤاتا پاریزگهران قه دهیّته ب ریّقهبرن کو ههر دمولهته کا نهندام پاریزگهره کی بوٚخو دیاردکه بو نویّنه راتیا نهندامه تیا خو و جڤات سالی جاره کی کوم دبیت .

٢-جڤاتا كارگيريا بانكي :

بانكى جڤاتهكا كارگيرى هەيه كوژ (٢٠) ب ريڤهبهرين بجهئينانى پيكهاتيه پينج ژوانا نوينهرين وان دەولهتا نهكو زورترين پشك تيداههنه وهكو و يلايهتين ئيكگرتين ئهمريكى ، بريتانيا ، ئهلمانيا ، فرهنسا و هندستان ، بهلى ئهندامين دى ژلايى جڤاتا پاريزگهرييى قه دهينه هملبژاردن و گملمك جاران ل سهربنياتى جوگرافى به ، بهلى سهروكى بانكى ژلايى جڤاتا پاريزگهران قه دهيته دياركرن .

دەرامەتىن دارايى يىن بانكى:

١-سەرمايئ بانكى :

ل دەمى دامەزراندنا بانكى ل دويڤ رێككەفتناما بريتۆن وودز سەرمايى وى ب (١٠) مليار دۆلاران دانا ، ب سەر پشكان دابه شكرن كو بهايى ھەر ئێكى ژ (١٠٠٠) سەد ھزار دۆلار بوو كو دەولەتێن ئەندام پشكدارى تێدا دكر ، بەلى سەرمايى بانكى ژ ئەنجامى زێدەبوونا ھڙمارا پشكداربوويان زێدەبوو و گەھشتە (٣٠٠) سىھ مليار دۆلاران پشكداران بڨى رەنگى خوارى پشكێن خۆ ددان :.

٢ ٪ ژپشكا دهولهتا ئەندام ب زيرى يان ب دولارى ئەمرىكى دى هيتهدان .

- ١٨ ٪ ژيشكي ب دراڤي دەولەتا ئەندام دى هيتەدان .
- ٨٠ ٪ دەولەتا ئەندام دى ھەلگرىت بۆ وى دەمى بانكى بېدقى يى ھەبىت .

٢-قەرزكرن:

بانك ب ربیا دەركرنا سەنەدان و فرۆشتنا وان ل بازارین وەلاتین ئەندام بین دەولەمەند ب تایبەتی و یلایهتین ئیكگرتین ئەمریكی و بریتانیا و فرەنسا و یابان ... هتد قەر زدكەت .

٣-يەدەك و قازانج :

بر مكا زۆرا ژ قازانجى و مفاى ژلايى بانكى قە كەلەكە دىيىت (دكەقىتە سەرئىك)، ئەو ژى ژ ئەنجامى وان قەرزانە كو ددەتە ئەندامىن خۆ .

شيوازين قهرزدانا بانكي :

بانك ب شيواز و ريكين جودا قەرز و كومەكان ددەته وەلاتين خويين ئەندام ، بەلى نابيت قەبارى ئەو قەرزى ددەت ژ سەرمايى وى زىدەتربىت .

- ١. پێشكێش كرنا قەرزان ب شێوهكێ راسته و خۆ ژ سهرمايێ بانكێ و قازانج و يهدهگێن وى .
- ۲. دانا قهرزی ژوان دهرامه انه کو بانک راسته وخو ب ریبا قازنجی وان قهرزین خو دده تی، ئه و ژی ب ریبا دهرکرنا سه نه دان ل بازارین دارایی یین وه لاتین ئه ندام.
- بانك رادبیت ب دەستەبەر كرنا وان قەرزان كو بانك و دەزگەھ و كەسان پیشكیشی
 وەلاتین و بین ئەندام دكەن كو بیدقیبهكا زور بقان قەرزان هەیه.

بانكا نيڤ دەولەتى و وەلاتين ياشكەفتى :

وهلاتین نهور و پا رو ژناقا ژهمی وهلاتان پتر مفاژقه رزین بانکی و کومه و ناسانکاریین وی وهرگرتی یه ، چونکی نه وهلاته بهر ویرانکاریا جهنگی جیهانیی دویی کهفتینه لهورا بانکانی دهوله ی پشته انی ژ (پروژی مارشال) کر ژپیخهمه دوباره ناقه دانکرنا نهور و پا دماوه کی دیار کریی کورت دا ب مهرجین ساده و قازانجه کی کیم .

ههر چهنده وهلاتین تازه پیگههشتی ب پلا دویی دهین ژمفا وهرگرتن ژقی بانکی، بهلی بانکی قهرز و هاریکاری و شیرهتکاری پیشکیشی وان کربوون داکو گهشهیی به نابووری خو بدهن ، ههروهسا نهتهوین ئیکگرتی ژی پشته قانی ل وان وه لاتین تازه پیگههشتی کریه بو قهرزدان و گهشهییدانا ئابووری وان .

قەرزدانا بانكانىڭ دەولەتى بۆ وەلاتىن تازە پىگەھشتى ، زىدەتر داكو گىنى ل سەر پارە داركرنا بىلقىن وەبەرھىنانى ل پرۆژىن ۋىرخان و خزمەتگو زاريىن گشتى دكەت .

پشتی دامهزراندنا هژمارهکا دهزگههین گهشهپیدانی ب سهربانکی ، چالاکیین بانکی بهرفرههتر بوون ژوانا : (دهزگههی گهشهپیدانا نیف دهولهتی) کو قهرزین دریژ قهکیش د دهته وهلاتین نهندام و دهزگههی پارهدارکرنا نیف دهولهتی .

سيّ - ريْكخراوا بازرگانيا جيهاني :

هزرا دامهزراندنا ریّکخراوا بازرگانیا جیهانی بوّ سالاً ۱۹٤۷ ز قه دگهریت دمی نویّنهریّن ۵۳ وهلاتان ل هاقانا کونگرهکی نیق دمولهتی گریّدای بوّ دانوستاندنیّ دهرباره ی بارودوّخی بازرگانیا نیق دهولهتی و کاریّن وی د وی کونگرهیدا ئیمزا ل سهر دامهزراندنا ریّکخواوه کا بازرگانیا جیهانی هاتهکرن و نهو ریّککهفتن ب (ریّککهفتنا هاقانا) هاتهنیاسین ، ژبهر کو کونگریسی نهمریکی ئیمزال سهر ریّککهفتنا ل سهری نهکربوو نههاته بجهئینان و نهکهفته کاری .

نه دفی کونگر میدا رویدای گلمه یا گرنگ بوو ، چونکی پیکهاتبوو ژ ریککهفتنا ۹۷ وهلاتان ل سهر دامه زراندنا ریکخراوه کا بازرگانیا جیهانی ، وبرياردا ئەف ريكخراوه جهى پيكهاتا گات بگريت كول سالا ١٩٤٧ ز ريككەفتن ل سەر كربوو .

بۆ دىياركىرنا پەيكەرى ياسايى و زانىنا رۆل و گىرنگىيا ئەقى رىكخراوى دىنابوورى جىيھانى دا ، بقى رەنگى خوارى دى روون كەين :

ئەركىن رىخراوا بازرگانيا جيهانى:

ریخراوا بازرگانیا جیهانی ب چارچوقهکی بنهرهتیی ههقیشك بو دانوستاندنین بازرگانی دناقبه را وه لاتین نهندام دهیته دانان ، ب تابیعتی ده رباره ی وان ریککهفتناما و بهلگهنامین یاسایی کو سهرپهشتیا وان دکهت و گریدایه ب بازرگانیا شمه ک و خزمه تگوزاریان و پیرابوونین وه به رهینانی و لایه نی یاسایی بو مولکداریا هزری و گهله تشتین دی .

ههمی و هلاتین ئه ندام دقی ریکخر اوی دا کومه کا مافین و هکی ئیک هه نه بی به رچاف و هرگرتن ژ قهباری وی دهوله تی و شبیانین و یین ئابووری ، یان پشکداریکرنا وی دباز رگانیا نیف دهوله تی دا .

ههروهسا ل چارچۆقى ئەقى رىكخراوى كومەكا پابەندىيان ل سەر وەلاتىن ئەندام ھاتىنە دانان ، ئەف پابەندىيە ژى ل دويق جوداھيا ئاستىن گەشەكرنى ل قان وەلاتان، جوداھى ھەيە ، رىككەفتنا دامەزراندنا ئەقى رىكخراوى كومەكا ئەركانا بۆقى رىكخراوى دىباركريە كو ئەقىن خوارى نە :

۱. سهر پهرشتیکرن ب جهئینان و ب ریقهبرنا کارین ریککهفتنامین بازرگانی یین چهند لایهنی دناقبهرا وهلاتین ئهندام دا ، زیدهباری وان ریککهفتنامین
 کوم کو دخولا توکیودا پهیدابووین کو بتنی وان لایهنان پهسهندکربوو

- و پابهندبوون پیّقه ، بیّی نهندامین دی ب بهروقاژیا سروْشتی وان ریّکهفتنامان کول (نورگوای) همبوون قبیابا هممی نهندام پیّقه پانهندبن .
- ۲. سهرپهرشتیکرن و چارهسهرکرنا کیش و هه قرکیین دناقبه را وه لاتان ، ب رییا ده زگه هی چارهسه رکرنا هه قرکیان ، ده رباره ی چه وانیا ب جه ئینانا ریککه فتنامین بازرگانی ، و چارهسه رکرنا ئه قان هه قرکیان ل دویف و ان ده سپیک و بنه مایان کو دوی ریککه فتنامی دا هاتیه ژفی باری قه .
- ۳. ب ریقهبرنا دهزگههی پیداچوونا رامیاریا بازرگانی یا وهلاتین نهندام ، ل دویڤ وی ماوی هاتیه دیارکرن دو ساڵ بو وهلاتین پیشکهفتی و چوار ساڵ ژی بو وهلاتین تازه پیگههشتی . نه چهنده ژی ژبوو مهرما زانینا نه و گوهورینین کوب سهر قان رامیار یان دهیت و ههتا چهند دگهل بنهمایین پیکهاتا (گات) دگونجای نه ، وریک بو ههمی وهلاتین نهندام دایه قهکولینهکا روون و ناشکرا بکهن .
- ٤. همفكارى كرن دگمل همرئيك ر سندوقا درافى نيف دمولمتى و بانكا نيف دمولمتى و بانكا نيف دمولمتى و ئمو ئارانسين ب سمر وان قه كو گريدانه ب لايمنين دارايى و بازرگانى يا ئابووريا جيهانى ب ئارمانجا ب دمستقمئينانا زورترين همماهمنگى ددنانا سياسمتا ئابووريا جيهانى دا .

جهی ناماژه پی کرنی یه کو ریکخراو خودان کهسایه تیا باوه رپیکری و پیکهاته کا یاساییه و پله کا تاییه تی وماف پاراستیی (حصانة) یه کودشیت راسته و خو کارین خو بریقه به به روه سا نوینه رین وی ژ نه ندام و کارمه ندین ب سه رقی ریکخراوی

قهخودان مافین تایبهت و خو پاراستی ههنه ، نهقی چهندی ژی و هکر ب سهر بخویی ئهرکین خو در یکخراوی دا بجهبینن وب ر هنگهکی کو مافین وان کیمتر نهبن ژ وان مافین کوب کارمهندین تایبهت بین نهته و هیین نیکگرتی هاتینه بهخشین .

پهیکهری ریکخستنا قی ریکخراوی:

پهێؼهرێ رێڮڿڛؾٵ ڤێ رێڮڂڔٳۅێ ڮۅۮ ماددێ ڿۅٳڔێ يێ ڤێ رێڮڮڣؾڹٳمێ داهاتيه ديار کرن بێڮ دهێت ژ:

- ۱. کونگری و هزاری .
 - ٢. جڤاتا گشتى .
 - ٣. جڤاتين بسيوران .
 - ٤. ليڙنين لقي .
- كونگرى و هزارى رادبيت ب دانانا ئىقان ليژنين خوارى :
 - أ. لیژنا بازرگانی و گهشمپیدانی .
 - ب لیژنا ترازیا پارهدانی .
 - ج لیژنا بودجه و کارگیری.
 - ٥. سكرتاريهت .

رۆلئ كاريگەرى يى قى رىكخراوى دئابوورى جيهانى دا:

ل دویف دهقی ریککهفتناما دامهزر اندنا ریکخراوا بازرگانیا جیهانی کوتیدا هاتبیه: ((ومك پیکولمك بو نیزیك کرن ژ کریارا دارشتنا رامیاریین نابووری بین نیف دولمتی نه شف ریکخراوه رادبیت ب هه قکاریکرن دگه له هه نیك ژ سندوقا

دراقی نیف دەولەتى و بانكا نیف دەولەتى بۆ ئاقاكرن و ئاقەدانكرنى ژبوو تمامكرنا بنەمايين ب ريقهبرنا ئابوورى جيهانى))

بۇ ھندى رۆلى داھاتى يى قى رىكخراوى ل رىقەبرنا ئابوورى جيھانى ژروويى بازرگانى قە بۇ مەروون بىتەقە ، ئەقانا دى ئىخىنە بەرچاق :

أحقهباري پشكداريكرنا وهلاتان ژ ئەندامەتيا قىي رىكخراوى :

زیده تر رژ (۱۰۰) دهوله تان نیمزال سهر بهلگه ناما داوینی یاکونگری مهراکش کریه، و مسا ده یته خهملاندن کو هر مارا نه ندامین و ی به ری دو ماهیا ده ها (العقد) نیکی رق سه دی بیست و نیکی بگه هیته سه دو چل نه ندامان ، کو پشکه کا مه زن ژ نه ندامین سه رب نه ته وین نیکگرتی قه پیک دنین ، کو پشکا وی ژ ۹۰٪ یی قعباری بازرگانیی نیشان دده ت ، نه قه رامانا وی نه وه کو هه ر رامیاریه کا نه شریک خراوه بریاری ل سه دده ت نه و دی ب شیوه کی کریاری ده ربرینی ژ ناقه رؤکا سیسته می بازرگانیا جیهانی که ت ، نه چه خه ده ژی وه دکه ت کو جو ره دابرینه ی ب سه روان وه لاتان به یته سه پاندن یین کو نه ندامین قی ریک خراوی نینن .

ب-كيم كرنا لايمني سهروهريا بي سنوور (السيادة المطلقة) ر دمولمتين نعندام :

کارین ریکخراوی بتنی لایهنی بازرگانیا شمه کان قه ناگریت ، به لکو بازرگانیا خزمه تگوزاری و مافین مولکداریا هزری وپی رابوونین و هبه رهینانی و پهیوه ندی دناقبه را بازرگانیی و ژینگه هی ژی دا قه دگریت هه تا چالاکیین وی به رفره تر ژی دبن ژبوو هندی رامیاریین بازرگانیا وه لاتان و سیسته می گومرکی و پی رابوونین ئیناندنی و پشته قا نیکرنا هنار دبیان ب خوقه بگریت و پیدقی یه یاسا و ریسایین دموله تین نه ندام به پنه راست قه کرن هم تا دگه رامیاریین قی ریکخراوی بگونجیت

و ههمى ئەقە دېنه ئەگەرەك بۆ كێم كرنا لايەنى سەروەريابى سنووريا دەولەتێن ئەندام ر رامياريێن ويێن بازرگانى وەك پابەندبوونەك بۆ بەرژەوەنديێن قى رێكخراوى . ج-سىستەمى كاركرنى درێكخراوى دا :

سیستهمی کارکرنی دقی ریکخراوی دا مافی هندی ددهتی کوپیداچوونا رامیاریا بازرگانی یا دهولهتین ئهندام و چاقدیریا پابهندبوونا وان ب ریسا و پرنسیپین پیکهاتا (گات) بکهت ، نه چهنده ژی ریکی خوش دکهت بو هندی نه و ریکخراوه رامیاریا بازرگانیا وه لاتین نهندام ب ههلسه گینیت بو هندی دابزانیت هه تا چهند دگه فان ریساو پرنسیپان دگونجاینه و ده رفه تدان بو هه رئهندامه کی بو هندی دانوستاندنی دگه نیکودو و بکهن ژبوو ب دهسته کهنینانا نیزیك بوونی ژ رامیاریین خو و دابینکرنا به رژه و مندیین هه ردو لا ب کارکرن ب بنه مایی شه فا فیه تی دده ت .

د- دەسەلاتىن دەزگەھى چارەسەكرنا ھەقركىان:

دەزگەھى چارەسەركرنا ھەۋركيان لى رىكخراوا بازرگانيا جيھانى شىيانىنى پىشبىنى كرنى ھەنە بۆ ئاراستەكرنا سىستەمى بازرگانيا جىھانى يا نوى ھەروەسا كاردكەت ربوو پاراستنا مافىنى دەولەتىن ئەندام و پاراستنا ئەو پابەندىيا كو بريار لى سەر ھاتىمدان لى دويق رىككەفتنامىن كو رىكخراوى ھەين و ھەڑى گوتنى يە حوكمىن ئەقى دەزگەھى بى سەر ھەمى لايەنىن ھەۋرك دھىتەدانان و ئەق دەزگەھەرى چاقدىريا ب جھئىنانا قان حوكمان دكەت.

چوار - ریکخراوا وهلاتین هناردنا نهفتی (ئۆپینك) OPEC

ORGANIZATION OF PETROLEUM EXPORTERS

CONTRIES

ریکخراوا و هلاتین هناردنا نهفتی کوب ئۆپیک (opec) یابهرنیاسه ل سالا ۱۹۲۰ ز ل به غدا هاتیه دامه زراندن و ژلایی (ئیران و عیراقی و کویتی و شاهنشینا عهر هبیا سعودی و قهنزویلا قه و پاشی چهند و هلاتین دی هاتنه دناف قی ریکخراوی دا و هک (جهزائیرولیبیا و ئیماراتا ئیکگرتیا عهر هبی و نایجیریا و قهته و ئهنده نووسیا و ئیکوادور و گابوون) و بارهگایی قی ریکخراوی نهوو ل قییهنا یه ل (نهمسا).

و وهلاتین ئوپیک دگاله که بیافاندا و مکی ئیک نین و جوداهی د ئاستی گهشهکرنا ئابووریدا همیه ، و همرو مسا ده رباره ی سرشتی سیسته می ئابووری و رامیاری و جفاکی ژی دجودانه ، بهلی همتا راده کی شیبایه کاریگه ریی ل سه ربازاری نهفتانیف دموله تی بکه ت ، ئه فی چهنده ژی ب ریبا ئه وی همفکاریی و هاریکاریکرنی یه کو دنافیه را وان دا هه ی ، ل بیافین دهست ب سه ر به رهم ئینان و بازار نیخستنی و نرخدانانی و دیار کرنا سیاسه ته کا گونجای بو به رهم ئینانی و نرخدانانی .

ئارمانجين ريكخراوا ئوييك :

گرنگترین نارمانجین نافقی ریکخراوی کو داولهتین نادام دقین ب داستقامینن بیکهاتینه ژ:

- ۱. ههماههنگی د رامیاریا نهفتی داب تایبهتی رامیاریا بهرههم ئینان و رامیاریا نرخدانانی و پهنابرن بو باشترین ریک بو پاراستنا بهر ژمومندبین خو .
- ۲. همولدان بو دانانا نرخه کی گونجای و دادیه روه ر بو ده رامه تین هایدر و کاربونی .
- ٣. پهنابرن بو باشترین ریك بو دهسته به ركرنا نرخه كي جیگیرد بازاري جیهانی دا .
- ٤. پشت راستبوون ژ چوونا نه قتی بو وه لاتین ب کاربه ر ب وی نرخی کو ل سهر ریک که فتین و دبازاری جیهانیدا به لاف ، و ژبوو ب دهستفه مئینانا ده رامه تین تمام بو پاره دار کرنا پیدفیین گه شه پیدانی ، و و هبه رهینان ل که رتی نه فتی بو مسوگه رکرنا به رهه مئینانی و ب دهستفه مئینانا دهسهاتی
- پیکڤهگریدانا وهبهرهینانی ل کهرتی نهفتی و بازرگانیکرن ب نهفتی د کریارا
 گهشهیپدانا ئابووری دا

همقسه نگی دبازاری نهفتی دا کاره کی ب ساناهی نینه ، نهقه ژی ژبهر بلندبوون و نزمبوونی یه دکهرتی نهفتی دا کو پتر نرخی وی بلنددبیت ، نهقه ژی نیکه ژ نهگهران کو بهرژهوه ندیین نهندامین وی نهگه هنه نیک ل نوپیک و پرانیا جاران یاب زمحمه ته هممی ل سهر رامیاریا قی ریکخراوی ریکبکه ش ، و هه قرکیین وان بو نهقانا قه دگه ربت :

 بیدقبیا وان دمولمتین یه دمکی وان کیم (همتارادمکی) و هر مارا ناکنجیین وان زور، و همرومسا پیدقییا هنده دمولمتان بو ناقهدانکرنی ژ نمنجامی جمنگین زۆر كو ئەقان جۆرە دەولەتان پيدقى ب دەستهاتين زۆر ھەيە ئەقەرى گفاشتنى دروست دكەت ھەتا نرخ باندبيت ، بەلى دەولەتىن دى يىن ئەندام دئوپېك دا خودانى يەدەكىن مەزنن ر نەفتى و ھرمارا ئاكنجيين وانرى دكيمن ئەف دەولەتە ر ھندى دترسن نرخ باند ببيت ، بۆ ھندى كار نەكەتە سەر دەسهاتىن وان دپاشەرۆرىدا ر ئەنجامى ھندى وەلاتىن بكاربەرىن نەفتى ھەردەم د ھەولدانان دانە بۆ قە دىتنا و زەيەكى كو ببيتە جھگرى نەقتى.

٢. پابهندنه بوونا دەولەتنىن ئەندام ب وى پشكا بەرھەم ئىناى كو سەر رىكەقتىيى .

٢ – ريْكخراويْن ئابوورييْن ھەريْمى:

جۆره ریکخراوه کا ئابوورییا نیف دهولهتییه لسهر بنیاتی ههریمی دناقبه را هر ماره کا دهوله تاندا هاتییه دامه زراندن ، هه قبه ندیین دیروکی ، یان رامیاری یان جفاکی و هه قسوی دناقبه را واند بهیزن ، و نانکو ئه قبه جوره ریکخراوه دناقبه را ئه وان دهوله تاندا دهیته دامه زراندن کو سروشتی سیسته مین نابووری و رامیاری و جفاکی وهکی ئیکه یان پله و پایی پیشفه چوونا ئابوورییا وان لیك نزیکه.

ئىك : ئىكەتىيا ئەورۇپا : European Union

ئەورۆپا ژبەر جەنگى جيھانىتى دويتى تووشى كاقلكاربىكا بەفرەھ بوو ، دباردۆخەكى خراب دا دژيا وشەرى بارى ئابوورى و يرانكربوو ، و دوو بەرەپان ريك جوداكربوون (رۆژھەلات دبن سەروەرىيا ئىكەتىيا سوقىيەتى و رۆژئاقا دبن سەروەرىيا و يلايەتىن ئىكگرتىين ئەمرىكا) . دھەمان دەمدا دانانا ئاستەنگان درىكا پىكگوھۆرىنا بازرگانىيا دناقبەر وەلاتىن ئەورۆپا رۆژئاقا دا

دگهل دەتىيوەردانا دەولەتى دكاروبارىن ئابوورىدا ، ئەقىيرى وەكر ، كو قەبارى بازرگانىيا دەرقەيا وان سنوورداربىت .

لسهر ئهورۆپا پيدقى بوو ريكهچارهكى قەبىنىت ، بۆ رزگاركرنا خۆ ژقى بارۆدۆخى، ئەق چارەسەرىيە خۆ د تمامكارىيا ئابوورى دناقبەرا وەلاتين ئەورۆپادا دبىنىت .

تمامکاربیا ئابووری یا ئەورۆپا دماوی بووریدا پیشکهفتنه کا مەزن بخوقهدیت، پرانبیا وەلاتین ئەورۆپا ھەقپشکیی دچەندین گامله کۆمین ئابووریدا کر ، بۆ نموونه جقاتا ئەورۆپی (EEC) کو لدەستپیکی بتنی شەش وەلات تیدا ئەندام بوون ، بالمی نهۆ (۲۰) وەلات تیدا ئەندامن و ھەمیژی وەلاتین ئەورۆپینه.

و مکی ئاماژ مپنی هاتییهکرن و هلاتین ئهور ۆپا چهندین گلهکوم دامهزر اندن ، ههتاکو گههشتینه باز ارنی همفیشکی ئهور ۆپا ، ژوان گلهکومانژی :

ا ئىككەتبىيا گۆمركى كوب (بەنەلمۆكس) دھاتە ناقكرن : Benelux كو لسالا ١٩٤٨ هۆلەندا ، ھۆلەندا ، لوكسمبۆرگ ، ھۆلەندا ، فرەنسا ، ئەلمانيا رۆژئاڤا و ئىتاليا .

۲-کۆما رەژىنى (خەلۇز) ى و پىلايى ئەورۆپى :European Coal and Steel (ECSC)

کویا پهیوهندیداره ب ههماههنگی و بهرههمئینان و دابهشکرن و ههمی نهو کارین کوب وان ههردوو پیشهسازییانقه دگریدای و ههر ژوان شهش وهلاتین دخالا نیکیدا نافین وان هاتین پیکهاتبوو.

ئەقان وەلاتان ل سالا ۱۹۰۱ ز ل پاریسی ئەڤ ریککهفتناما سەری موکر و هەمان شەش وەلاتین ئاماژه ییکری هەقبەندیین دناقبەرا خودا ییشقه برن و وان

- دو پەيماننامە ل سالا ١٩٥٧ ل باژيرى رۆما مۆركرن ، كو ئەقەنە :
- ا. پهیمانناما ئیکی یا پهیوهندیدار بوو ب دامهزراندنا کوّما ئابوورییا ئهوروّپا
 ا. European Economic Community "EEC کوب (بازاری همقیشکی "European Common Mavket" (" European Common Mavket").
- ۲. پەيمانناما دوينى يا پەيوەند يداربوو ب دامەزر اندنا ئاژانسا ووزەيا ئەتومىيا ئەورۆپى
 (ئيوراتوم EURATOM) بۆ قەكۆلىنا ھەقپشك و ھەقكارى وب ريقەربرنى دېياقى وزەيا ئەتۆمىدا .

ههردو پهیماننامه کول کانوونا ئیکی یا سالا ۱۹۵۸ کهفتنه بیافی کارپیکرنی ، گرنگترین برگین پهیمانناما روّما کود پهیوهند یداربوون ب دامهزراندنا کوّما ئهوروّپا قه ، ئهقهیوون :-

- ١. نه هيلانا رمسمي گومركي و سيستهمي ههڤيشكين دناڤيهرا وه لاتين ئهندامدا .
- ۲. ئێڮخستنا وى رەسمێ گومركى يێ كو وەلاتێن ئەندام بەرامبەر جيهانا دەرقه
 دسەپپنن و دانانا رامياريەكا ئێكگرتى دبياڤێ بازرگانيا دەرقە دا .
 - دانانا رامیارییه کا هه فیشك دبیافین چاندن و فه گوهاستنیدا.
- د راکرنا ئاستهنگین بهرسینگی قهگوهاستنا شمه و خزمه گوزارییان و کارو سهرمایه ی دناقبه را وهلاتین ئهندامدا.
- بجهنینانا ئەوان ریکارو پیرابوونین دبنه ئەگەری هەماهەنگییا رامیارییین ئابووری
 و جڤاکی یین ڤان دەولەتان.

ریککهفتن لسهر دامهزراندنا بازاری هه قیشکی نهور قیا ب سی قوناغین نیک ل دویف نیکیدا دروست بوو ، ههر قوناغه چوار سالان قهدکیشیت .

قَوْنَاغَا نَيْكَيْ لَسَالًا ١٩٥٨ دەست پِيْدَكَەت ، دووماھى قَوْنَاغ ژى لَسَالًا ١٩٧٣ داوى پِي بھێيته ئينان .

ریککهفتنا ره ژبی (خطوزی) و پیلای کول پاریس ل سالا ۱۹۰۱ هاتییه مورکرن، ههردو ریککهفتنین روّمایین سالا ۱۹۰۷ ، ب بهری بنیاتی کوّما نهوروّپا دهیته دانان، ل سالا ۱۹۲۷ ههردو کوّمین نابووری بین نهوروّپی ، لگهل کوّما ره ژی و پیلایی نهوروّپی و نیوارتیومی ، نیکودووگرت بناقی کوّما نهوروّپا ، ول سالا ۱۹۲۸ رابوون ب دانانا نیکهتییه کا گومرکی ، دنافه هرا نهندامین وی لگور هندی :-

- ١. نينك جؤري روسمي گومركي لسهر ئينانديين دورقه دهيته دانان .
 - ٢. ژناڤبرنا ههمي جورين باجي.
- ٣. ژناڤبرنا ههمى ئاستهنگان درييا بازرگانييا دناڤبهرا وهلاتين ئهندامدا.
 - ٤. راكرنا ههمي ئاستهنگان لسهر هاتن و چوونا كارو سهرمايهي .
 - د. دانانا رامیارییه کا هه فیشك دبیافین چاندنی و فه گوهاستنیدا.

هژمارا ئەندامين كۆما ئەورۆپا گەشەكريە ژ (٦) وەلاتين ئەندام ل سالا ١٩٧٧ بۆ (١٥) وەلاتين ئەندام ل سالا ١٩٩٥ ، لا سالا ١٩٧٣ هەرئيك ژ وەلاتين : (دانيمارك ، ئيرلەندا ، بريتانيا) بوونه ئەندام و يونان ل سالا ١٩٨١ ، پورتۆگال و ئسپانيا ل سالا ١٩٨٦ ، و نەمساو فينلەندا و سويد ل سالا ١٩٩٥ ، ول سالا ٢٠٠٤ ، ول سالا ٢٠٠٤ ،

ل سالا ۲۰۱۱ گههشتینه (۲۷) وهلاتان ، نه کومه ل چریا دویی ۱۹۹۳ ب (نیکهتییا نه وروپا) دهیته نییاسین .

بۆ گـههشتن ب ئارمانجین سهرهکی و گشتییین خو و بدهستقهئینانا ئیکگرتنا رامیارییا ب هیز ، ئیکهتییا ئهوروپا رابوو ب دروستکرنا چهند سازییهکان (مؤسسات) کو دهسهه لاتا وان ل دهرقهی سنووری نهته وا بیا وه لاتین ئهندامین وی ، کو نهنه :-

- ١. European Commission كۆمسيونا ئەورۆپى
 - ٢. جفاتا و هزيران Council of ministees
 - ٣. پەرلەمانى ئەورۆپى European Parliament.
- ٤. دادگهها دادیا نهوروپی European Court of Jastice
 - ه. جقاتا ئەورۆپى European Council.

برگین سهرهکیین پروژی بازاری هه قپشکی نهوروّپا بوّ سالا ۱۹۹۲ ژ نه قانه ییکهاتیه :-

- دانانا پلانه کا کارکرنی، کوب بهلگهاما (پهرتووکا سپی) دهاته ناقکرن و ل خزیرانا سالا ۱۹۸۵ دهرچوویه کو ئارمانجا وی تمامکرنا بازاره کی همقیشکی ئهور قپی یی ئیکگرتی بوو
- ۲. راستقه کرنا پهیمانناما رؤما لسهر بنهماینی وی بهلگهناما هه فیشکا نهور قپییا کو ده رچوبوو.
- ۴. ئاستەنگىن گومركى و نەگۈمركى بىن نوو لبەرامبەر وەلاتىن ئەندام بەرامبەر
 ئىكودو نەسەينىن و ژناۋېرنا كومەكا ئاستەنگان كو ھاتىنە دانان

- ٤. ئاستەنگىن نوو بسەر بازرگانىيا نەھىتە دىتن يا دناقبەرا وەلاتىن ئەندامىن ئىكەتىيا ئەورۆپا نەھىنە دانان ، بتاببەتى دبياقى چالاكىيا بانكان ، وك كومپانيىن بىتت راستىنى ، و گەشت و گۆزار و گەھاندنى .
- و. ريّككهفتن لسهر مهرجيّن ئهندام بووني دئيّكهتييا ئهوروپا دا ل داهاتي (پاشه روّژيّ) ، ئهڤهڙي ب ريّيا ئهوي داخازيّ ياكو ژلايي چهند وهلاتهكان قه هاتييه داخازكرن داكو ببنه ئهندام.
- ۲. گوهو رینا سیسته می یاسایین ریفه برنا بانکان و پشت راستی و گههاندن و پیفه ران و مشه ختبوون ، ب سیسته مه کی یاسایی یی هه قیشك کو دفان بیافاندا دهینه بجه نینان و دهه می و هلاتین نه ندام دا ، نه فه ری ب رییا دا دگه ها دادیا نه و روپیقه دبیت .
- ۷. قەكرنا سنوورى دناقبەرا ئىكودودا بۆ ئازادىيا قەگوھاستنى د ھاتن و چوونا
 كەسان و شمەك و خزمە تگۆزارىيان و سەرمايەي دناقبەرا دەولەتىن ئەندام.
- ۸. دیارکرنا ههلویسته کی نیکگرتی یی وه لآتین نه ندام به رامبه رگهله پرسگریکان وه که (رامیارییا چاندنی و بازرگانی یا خزمه تگوزارییان ل ریکخراوا بازرگانییا نیشده و له تی).

يهيمانا ماستريخت:

پهیمانا ماستریخست ب گرنگترین چوارچو قه دهیّته دانان کو سهر کردیّن و هلاتیّن ئیکهتییا ئهوروّپا ل کانوونا ئیّکی لسالا ۱۹۹۱ لسهر ریّککهفتین کو ریّبازا ئیّکهتییا ئهوروّپی ژ سالا ۱۹۹۲ وهره همتا نهو و پاشه روّژی ژی دهستنیشان دکهت بوّ تمامکارییا نهختینه یی ب ریّیا دهرکرنا دراقه کی نووب ناقی (یوّرو Euro).

دوو: هه قُبهندا (رابطة) دموله تين باشووريّ روّرهه لاتا ئاسيا (ئاسيان):

ئاسیا ژ ئەنجامی كۆمه كا بارۆدوخ و نهگهران كو وه لاتین ئهندامین نهۆ پالدان بۆ دامه زراندنا وی لسالا ۱۹۲۷ ل بانكۆك (تایلاند) پیکهات كۆ مبوونه دناقبه را وه لآتین ئهندامدا هاته گریدان لسه رئاستی وه زیرین ده رقه و دنه خامدا داخویانیه دا كوب (داخویانییا بانكۆك) هاته نیاسین ، كوب خاله كا وه رچه رخانه كا مه زن دهاته دانان دهه قبه ندیین هه گکارییا هه ریما یه تیدا . ئه ش (هه به نده) پیکها تبیه ژ وه لاتین دانان دهه به به به به ریما یه تیدا . نه ش (هه به به به به به به به به ریما یه به به رونای و ئهندنوسییا و مالیزیا و فلبین و سنگافورا و تایلاند) ی ، هه به به به شه شه شه شه بیکها ته کا رامیاریه به کی باش باز رگانیی به به نامرازه کی چالاک ژبو هاندانا گه شه بیدانا پیشه سازی .

ئارمانج و مەرەمين ريكخراوا ئاسىياييان:

داخویانییا دامهز راندنا ئاسیاییان ئارمانجین ریکخراوی بقان خالان دیارکرینه:

- ۱. زیدهکرن و پشته قانیکرنا پیشقه چوونا ئابووری و پیشکه فتنا جقاکی و قه ژاندنا رموشه نبیری.
- ۲. همولدانا هم فیشک لسه ر بنهمایی گیانی و مکهه فیی و پیشئی خستنا گهلین ده فه ری و ئاشتی تیدا به ر قه راربن .
- ۳. كاركرن ژبۆ دابينكرنا ئاشتىنى و چەسپاندنا تەناھىنى ل دەقەرىن ، ئەوۋى ب رىپيا پابە ندبوونى ب وان ياسايىن نىڭ دەولەتبىين ھەى كو ھەقبەندىيا دناقبەرا دەولەتان و پانەندبوونا ب رىساو بنەمايىن نەتەويىن ئىكگرتى دىار دكەت .

- ٤. ههماههنگی و ههقکاری دوان بابهتین کو گرنگییه کا ههقپشك ههیه ژلایی نابووری
 و جقاکی و رهوشهنبیری و زانستی و کارگیری قه .
- گرنگیدان ب هه فکارییا پیکگو هو رینی دبیاقین مه شقکرن و قه کولینی و فیرکرن
 و بسپوریین هونه ری و ریکخستنی و هه ماهه نکی ژ پیخه مه مه بده ستفه نینانا
 ده ستکه فتین باشتر دبیاقین چاندن و پیشه سازیی و به رفره هکرنا پیکگو هو رینا
 بازرگانی.
- ۲. داکوکی کرن لسهر بکارنهنیانا بنگههین سهربازی بین بیانی کو برهنگهکی دهمکی ل وه لاتین ده همری همنه بشیوه کی راسته و خو یان نه راسته و خو ب دری چ دهوله تمکی ر دهوله تین وی (هه قبه ند) ی نه هی به بکارئینان کو کارتیکرنی ل سهر خوبوون و سهروه ربیا وی دهوله تی بکه ت یان کاریگهری لسهر گهشهیا نیشتیمانی هه بیت .

ياشهروْژا ئاسياييان :-

بۆ ھندى كو ئاسيا ئەوان ئارمانجان بدەستقەبىنىت كو ژپێخەمەت وان ھاتيە دامەزراندن ، پروگرامەك دانايە دبێژنى (دىتنا ئاسيا لسالا ۲۰۲۰) كو ژقان خالێن خارى پێكھاتىيە و لسەر ئاسيان پێدڤييە بجهينيت داكو بشێت ئارمانجێن خۆ بدەستقە بىنىت :

 ۱. پاراستنا سهقامگرییا دارایی و سهقامگیری دئابووری هممووکیدا ب رییا هاندانا شیر متکا رییا نزیك دبیافی رامیارییا دارایی و رامیارییا ئابوورییا هممووکی دا.

- ۲. بهرمق پیشقهبرنا تمامکارییا ئابووری و ههماههنگی بریکا بکارئیخستنا ئهقان ستراتیژیین گشتین خواری: بجهئینانا تمام لدمقهرا بازرگانییا ئازادی یا ئاسیان و لهزکرن د ئازادکرنا بازرگانییا خزمه تگوزارییاندا ، وپیکئینانا دهقهرهکا و مبهرهینانا ناسیاییان لسالا ۲۰۱۰ و ئازادییا قهگوهاستنا هاتنا ناف یا ومبهرهینانی ل سالا ۲۰۲۰ و بهرفرههکرنا ههماههنگیی لگهل ریکخراوین ههریمیین دی بین کو ههین یان یین ژنو پهیدابووین .
- ۳. هاندانا کهرتین پروژین بچووك و نافنجی یین نوو ویین هه فرك د ئاسیان دا کو پشکدارین د فه ژاندنا پیشه سازی و ژیهاتناویدا ل وی ده فه ری دکهت.
 - ٤. لەزكرن دھاتنا ئازادىيا بسپۆرىيان و خزمە تگۆزارىين دىتر ل دھەرى .
- هاندانا ئازادكرنا كهرتى دارايى و ههماههنگى يا بهيز دبازارى دراقى و داراييدا،
 و باج و پشت راستى و بابهتى گومركى ، زيدمبارى شيرهتكارييا بهيز دراميارييا
 دارايى و راميارييا ئابوورييا ههمووكيدا .
- ۲. لەزكرن دېپشئېخستنا زانستى و تەكنولوجى و ژواناژى تەكنولوجىيا پېزانىنان ب رييا دامەزراندنا تۆرا پېزانىنېن تەكنولۆجى يا ھەريمى و بنگەھين پېشكەفتى بۆ ئاسانكارىيا بەلاقكرن و گەھشتن ب داتا و پېزانىنان .
- ۷. پیکئینانا ریکخستنا پهیوهندیدار ب کهرتی و زی و کهرتی کههرهبی و گازا خورست (سروشتی) و نافی دچارچوفی ناسیاندا ب ریبا تورا وزهیا ناسیان و بورییین قهگوهاستنا گازی و بورییین قهگوهاستنا نافی د ناسیاندا ، هاندانا ههماههنگییی دبیافی و زهیا بدهستقههاتی ، مل بملی پیشکهفتنا ژیدهرین وزهیا نوو تازه پهیدابووی .

- ۸. دابینکرنا ئاساییشا خوارنی و هه فرکییا دنافبه را ده وله تان لسه رخوارنی و چاندنی
 و ب ریفه برنا دارستانان و دانوستاندن و فه ژاندنا به رده وام.
- ۹. دابینکرنا وی خواستا زیدهدبیت (گهشهدکهت) لسهر ژیرخانه و گههاندنا پیشکهفتی برینا پیشئیخستنا تورا ریکین پیشکهفتی و تمامکار دچارچوقی ئاسیاندا و ری خوشکرن لبهردهم پیشکهفتنا تهکنولوجیا دبیاقی گههاندن و تهکنولوجیا یا پیزانیناندا و هاندنا رامیارییا ئهسمانی قهکری و پیشئیخستنا قهگوهاستنا فرهریکان و ئاسانکاربیا دهرباز کرنا شمهکین تمامکهر د تورا گههاندنا بی تعلدا.
- ۱۰. چاككرن و پيشئيخستنا دەرامەتين مرۆڤى (الموارد البشرية) د هەمى كەرتين ئابووريدا درييا باشكرنا فيركرنى و بلندكرنا شەهرەزايى و شيانان و مەشق پيكرنا وان.

هندهك ئەزموونين تمامكارىيا ئابوورىين ديتر ل وەلاتين تازه يېگەھشتى :

ئەو سەركەفتنا ئەورۇپا د ئەز موونىن خۆدا بدەستقەئىنايى كارىگەرىيا تمام ھەبوو دھاندانا وەلاتىن ياشكەفتى دا،

بۆ ھندى چەندىن گەلمەكۆمىن جۆر ب جۆر دىيافىن جوداجودا دا بهىنه گرىدان وەكو رىكەك بۆ ھاندانا قەژاندنا ئابوورى ، ئەقەرى ئەگەر ل كىشوەرى ئاسىان يان ئەفرىقيا يان ئەمرىكا لاتىنى بىت و بكورتى دى بەحسى پشكەكا وان گەلمكۆمان كەين چ يىن سەركەفتى بن يان ژى خۆ قەكىشابن ژوانەژى:

ئيْك : ريْكخراوا بازرگانييا ئازاد ل وهلاتيْن نُهمريكا لاتيني (لافتا) :-

نه ریکخراوه ژلایی مهکسیک قه و کومه ک ژ وهلاتین نهمریکا لاتینی هاتیه دامه زراندن، ههروهسا نه ریکخراوه کومه کا لقان ژئی پهیدابوویه کو هه پهیمانا (ناندین) ئیک ژوانایه کو لسالا (۱۹۲۹) هاتیه دامه زراندن ههرئیک ژ (پولیقیا و ئیکوا دور و چیلی و کولومبیا و پیرو) ب خوقه دگربیت، و مسا دهیته پیشبینی کرن دقی هه پهیمانییدا کو له زئی بکه ت دتمامکاربیا ئابووری و دامه زراندنا بازاره کی هه پهیمانییدا کو له زئی بکه تابووری یا نهمریکا لاتینی (لایا) ل سالا ۱۹۸۰ هه پهیمانا (ناندین) گرت.

دوو: بازاری هه ڤپشکی قوچهکی (مخروط) یی باشوور:-

ئەف بازارە ژلاینی ئەرجەنتین و بەرازیل و پاراگوای و ئۆرەگوای قە ل سالا ۱۹۹۱ ھاتە دامەزراندن و لسالا ۱۹۹۰ بۆلىۋىيا و چىلى بوونە ئەندام تىدا .

سيّ : كوّما ئابوورى يا وه لاتين روْرُئاڤايا ئەفريقيا :

ئەڭ كۆمە ل گولانا سالا (۱۹۷۵) ھاتيە دامەزراندن ، كو ۱۸ دەولەتين ئەفريقى ب خۆڤە دگريت ، ئەڭ كۆمە ژبۆ بدەستقەئينانا كومەكا ئارمانجان ھەولددەت ژوانا بدەستقەئينانا ئازادىيا قەگو ھاستنى و سەرمايەى و سامانى و شمەك و خزمەتگۆزارىيان دناقبەرا دەولەتين ئەندامدا و ھەماھەنگى دناقبەرا وەلاتاندا ل بياقى راميارىيا چاندنى و ئەو پرۆژين داھاتى ھەقپشك ھەى و ھەروەسا دىياقى قەكۆلىنا چاندنى و دەرامەتين ئاقى و ھۆيين قەگۆھاستنى و وزەيدا ، نەشيا ئەقان ئارمانجان بدەستقەبىنىت بتنى چەند تشتەكين كيم نەبن.

چوار : ريْكخراوا (ئەلئيجاد) :

پیکهاتبیه ژ دەستهیا میری بو گهشهپیدانا بیابانی . و لسالا ۱۹۸۲ هاتیه دامهزراندن ، پشتی هنگی لسالا ۱۹۹۰ هاته گوهورین بو دەستهیا میری بو گهشهبیدانی و ئهان دەولهتان ب خوقه دگریت (جیبوتی ، ئهریتریا ، ئهسیوبیا ، کینیا ، ئوگهندا ، سومال ، سودان ، تهنزانیا ، رواندا ، بوروندی) ب شیوهکی گشتی ئارمانجا وی گهشهپیدانا ئابوورییا دەولهتین ئهندامه.

ئاستەنگىن سەرنەكەفتنا گەلەكۆمىن ئابوورى ل وەلاتىن تازەيىگەھشتى:-

- ۱. ئەو مفايين بدەست خوقە دئينن تمامكاريا ئابوورى بشيوەكى وەكھە دناقبەرا وەلاتين ئەندام ناھينه دابەشكرن، چونكى ئەو وەلاتين كو پتر پيشكەفتى پرانيا وان مفان وەردگرن لەورا وەلاتين پاشكەفتى ھەول ددەن ژقان گەلەكومان خۆ قەكيشن بقى چەندى ژى ھەولا تمامكاريا ئابوورى شكستنى دئينيت.
- ۲. پرانیا و هلاتین پاشکه فتی حه زناکه ن دهست ژ پشکه کی ژ وی سه روه رینی به رده ن یاکو وان بده ستفه فینای و بده نه دهسه هلاتا وی گهله کو ما کو دهسه هلاتا وی هه ر سنووره کی نه ته وه وی یی ده وله تین نه ندام دبریت ، هه روه کی تمامکاربیا ئابوورییا سه رکه فتی و هسا دخازیت .
- ٣. كيم وكاسيين دريكا فه گوهاستن و گه هاندنا نوو و باشى دنافه مرا و ه لاتين ئهندام دا
- ٤. هەڤركى لسەر هەمان بازارى جيهانى بۆ هناردنا بەرهەمين چاندنى بين وان بۆ وەلاتين ئەندام.
 - دوورییا دناقبهرا دمولهتین نهندامدا.

يرسيارين يشكا شهشي

ب١/ ئارماتجا سندوقا نيڤ دەولەتى جىيە؟

ب٢/ / ئەو رىكارو پىرابوون چنە يىن كوژلايى سندۇقا نىڭ دەولەتىقە دەينە ئەنجامدان ژبۆ دەستقەئىناتا ئارمانجىن خۆ ؟

پ٣/ پشكان پيناسه بكه ، ئه و مهرج چنه بق دياركرنا پشكين دهولهتى د سندقا دارقى نيف دهولهتيدا ؟ چهوا پشكا دهولهتين ئهندام دهيته دياركرن ؟

بٍ ٤ / كارگيريا سندوقا نيڤ دەولەتى ژچ پيكداهيت ؟

ب٥/ ئارمانجا بانكا نيف دەولەتى جىيە ؟ و ئەو يەكە چنە كو بكاردئينن ؟

ب ٦/ ئەق ريك چنه كو باتك بكاردئينيت بۆ قەرز پيدائى ؟

ب٧/ كارين ريكفراوا بازرگاتييا جيهاتي چنه ؟

ب٨/ چەوا دەزگەھى رىكخراوا بازرگاتىيا جيھائى كاردكەت ؟

ب٩/ به یکه رێ رێکخستنا رێکخراوا بازرگانبيا جيهانی چيه ؟

پ ۱۰/ رۆلئى داھاتى يى ريكخراوا بازرگاتى يا جيھاتى چييه ؟

ب١١/ مەرەم ژ دامەزراندنا ريكخراوا دەولەتين نەقت قرۆش چىيە ؟ راميار ييا وان چىيە ، ئارمانجا ئۆينىك چىيە ؟

ب١١/ خالين ناكوك دناڤيهرا وهلآتين ئوييك داچنه ؟

ب٣١/ بركين يهيماتناما رؤما (تيكهتيا ئهورؤيا) چنه ؟

ب ٤ // ئيكهتيا ئەورۇپا ژ گەلەك سازىيان يىكھاتىيە چنە ؟

ب٥١/ ئارماتجين ئيكهتيبا ئهور قيا جنه ؟

ب١٦/ پرۆژى بازارى ھەقبشكى ئەورۆپال سالا ١٩٩٢ ۋ چ يېكدھيت ؟

ب٧١/ ريْككەفتتا ماستريخست گەھشتە كىقە ؟

ب٨١/ ئارماتجين ريكخراوا ئاسيان چنه ؟

ب١٩/ بيدڤيه ريْكخراوا ئاسيان چ بكهت ههتا ب روّلي خو رابيت ؟

ب ۲۰/ هندهك ژ ئەزموونىن تمامكارىيا ئابوورى ل وەلاتىن پاشكەفتى بژمىرە .

ب ٢١/ ئاستەنگىن بەردەم سەركەفتنا گەلەكۆما ئابوورى ل وەلائىن باشكەفتى چنە ؟

ژیدهرین یشکا شهشی

- د. عبداللة الطاهرود. موفق علي الخليل ، النقود والبنوك والمؤسسات المالية ، الطبعة الاولى،
 مركز يزيد للنشر ، الكرك ، ٢٠٠٤.
 - ٢. د. محمود يونس ، اقتصاديات دولية ، الدار الجامعية ، الاسكندرية ، ٢٠٠٧ .
- على عبدالفتاح شرار ، الاقتصاد الدولي: نظريات و سياسات ، الطبعة الاولى ، دار المسيرة للنشر والتوزيع والاعلان ، عمان ، ٢٠٠٧ .
 - الموقع : الموقع : www.study4uae.com/vb/showthread.php?t=3988
 - ه. مأخوذ من الانترنيت : الموقع : http://ar.wikipedia.org/w/index.php?title
 - ٦. ماخوذ من الانترنيت: الموقع:
 - ٧. د. مصطفى السفاريني : مأخوذ من الانترنيت : الموقع : www.arabsino.com
 - - www.asean.org .9
 - Asean Vision 2020 . Asean Secretariat : مأخوذ من الانترنيت الموقع www.asean .org

ليستين زاراڤان

ئينگليزى	يسين راراها	20.5
Economics Economics	عەرەبى	کوردی
	علم الاقتصاد	زانستني ئابوورى
Public Finance	المالية العامة	دار اییی گشتی
Political Sciences	العلوم السياسية	زانستین رامیاری
The Science Of Law	علم القانون	زانستى ياسايى
Statistics	علم الاحصاء	زانستى ئامارى
Function	الوظيفة	ئەرك (پوست)
Allocation Function	وظيفة التخصيص	ئەركى تەرخاتكرنى
Social Welfare	رفاهية المجتمع	خوش ژبیارییا جڤاکی
Optimum Function	التخصيص الامثل	تەرخانكرنا نمونەيى
Maximum Social Gain	اقصى كسب للمجتمع	بلندتر دەسكەفتى بۆ جڤاكى
Soial Costs	التكاليف الاجتماعية	تێچوونێِن جڤاکی
Social Benefits	المنافع الاجتماعية	مفابيّن جڤاكى
Net Social Gains	صافي مكاسب المجتمع	دسىكەفتىن جڤاكى
Distrbution Function	وظيفة التوزيع	ئەركى دابەشكرنى
Redistribution	اعادة التوزيع	دووياره دابهشكرن
Stabilization Function	زظيفة الاستقرار	ئەركى سەقامگىريى
Stagflation	التضخم الركودي	هەلأوسانا داكېشاي
Growth Function	وظيفة النمو	ئەركى گەشەكرنى
Economic Growth	النمو الاقتصادي	گەشەيا ئابوورى
Growth Of Economic Resources	نمو الموارد الاقتصادية	گەشەكرنا سامانىن ئابوورى
Technical Change (progress)	التغير (التقدم) التكنولوجي	گو هۆرينێن تەكنولوجى
Public Wants	احاجات العامة	پێدڤێێِن گشتی
Private Wants	الحاجات الخاصة	پێدڤیێن تابیەت
Private Goods	السلع الخاصة	شمەكين تايبەت

ليستين زاراقان

	منسين وروس	
ئىنگلىزى	عەرەبى	کوردی
Public Goods	السلع العامة	شمەكۆن گشتى
Market Failure	فشل السوق	شكاستنا بازار
Rival Consumption Principle	مبدا التنافس في الاستهلاك	بنهمای هه قرکیی دا بکارئینانیدا
Exclusion Principle	مبدا الاستبعاد	بنهمائ لاداني
Public Expenditure	النفقات العامة	مەزاختىن گشتى
Multiplier	المضاعف	دووبارا هند
Accelerator	المعجل	ب لەز
Public Revenues	الاير ادات العامة	دەسھاتىن گشتى
The Domin Revenues	دخل املاك الدولة	داهاتي مولكين دمولهتي
Portfolio	المحفظة المالية	جزدانکا دار ایی
Financial Contract	العقد المالي	گریّبهستا دارایی
Financial Contract	المكلف (دافع الضريبة)	باجدهر
Taxpayer	الضرائب المباشرة	باجا راستهوخق
Direct Taxes	الضرائب الغير مباشرة	باجانا راستهوخو
Indirect Taxes	سعر الضريبة النسبي (الخط المستقيم)	نرخی ریزهیی باج (هیلا راست)
Flat Tax Rate	التجنب الضريبي	خۆ لادان ژ باج ئ
Tax Aoidance	التهرب الضريبي	رمثین له باج
Tax Evasion	الرسوم	رمنم
Duties	القروض العامة	قەرزى گشتى
Public Loans (Borrowing)	الدخل التصرفي (الدخل القابل	داهاتی ئاماده بو مهزاختنی (داهاتی
	للتصرف)	ئاماده بۇ خەرج)
Disposable Income	الاثار الانكماشية	شونوارین داکیشای
Deflationary Effects	الضرائب التصاعدية	باجا هملكيشاني
Progressive Taxes	الصناعات الوليدة او الناشئة	پیشهسازیین نۆ دامەزراندى
Infant Industreis	الاثار التضخمية	ئاسەوارى شونوارين ھەلاوسانى
Public Budget	الموازنة العامة	بودجا گشتی

ناڤەرۆك

**				
لاپەر	بابهت	ڗٛ		
٤	پشکا ئیکی - داهاتی نهتهوهی			
٤١	پشکا دویی - بازرگانی			
٨٣	پشکا سینی - رامیاریین ئابووری			
98	پشکا چواری – پاشکهفتن و کهشهپیدان و پلان دانان			
170	پشکا پینچی / دارایی گشتی			
١٧٨	پشکا شهشنی / ریْکخراویْن ئابووری			

	<u> </u>
<u> </u>	